

STAVEBNÍ PROMĚNY ARCIDĚKANSKÉHO KOSTELA SV. JAKUBA V KUTNÉ HOŘE

JAN BERÁNEK

ÚVOD

Kostel sv. Jakuba s vysokou severní věží je jednou z nejvýraznějších pohledových a hmotových dominant Kutné Hory (obr. 1). Jeho význam a proslulost jsou však dnes tak trochu zastíněny chrámem sv. Barbory, kam převážně směřují davy památkochtivých turistů. Kostel sv. Jakuba přitom ukrývá interiér mimořádného významu, který náleží k nejstarším ve středověkém městě. Vhled do sakrálního nitra tohoto prostoru, ale i do stavebních útrob chrámu s nejtímavějšími a nejzapadlejšími zákoutími, stejně tak jako do poutavých a mnohdy pohnutých dějin, umožnil stavebněhistorický průzkum, který jsem zpracoval v rámci oddělení průzkumů ústředního pracoviště NPÚ.¹⁾

Celkový popis kostela v této studii omezím na minimum, neboť jeho rozsah by nutně musel nabýt rozměrů příslušné kapitoly elaborátu SHP. Popis dílčích konstrukcí, prvků a detailů je součástí dalšího textu, jenž objasňuje stavební vývoj kostela a rovněž je obsažen v popisu obrazové dokumentace.

Současnou podobu chrámu sv. Jakuba ovlivnil mnohasetletý vývoj od vrcholného středověku až po samý konec 19. století. Sevřenou půdorysnou dispozici a zčásti i hmotovou podobu získal kostel již do husitských

Obr. 1: Kutná Hora, pohled na kostel sv. Jakuba od jihozápadu, jemuž dominuje vysoká severní věž západního průčelí kostela, zatímco jižní zůstala nedokončena. Její nepravidelně šestiúhelné poslední patro kryje jehlancová střecha. Charakteristickou barevnost propůjčuje střechám brdlícová krytina (foto J. Beránek, 2008).

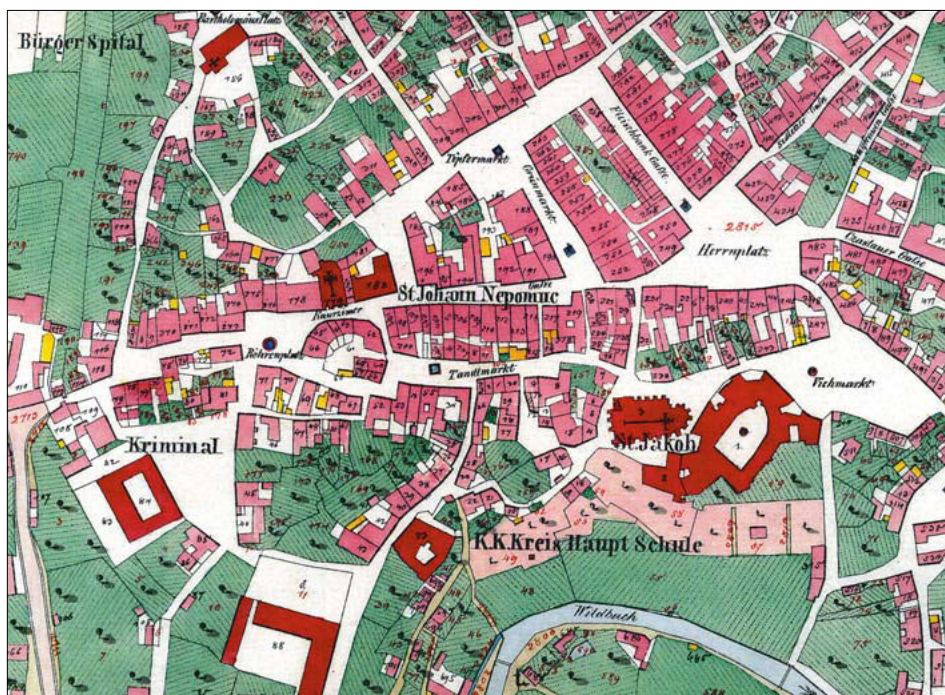
1) Průzkum byl zpracován v rámci plnění institucionálního úkolu vědy a výzkumu Národního památkového ústavu, ústředního pracoviště č. 02302 „Zkvalitňování a praktická aplikace metodicky zaměřeného zpracovávání a hodnocení nedestruktivních stavebněhistorických průzkumů“, jehož řešitelem je Ing. Petr Macek, PhD. Z úkolu byl na publikování věnován finanční příspěvek. Nepublikovanou, příkladně zpracovanou archivní rešerší, z níž ve studii uvádím podstatné informace zejména pro novověké a novodobé dějiny kostela, sestavila separátně Mgr. Petra Načeradská. Děkuji jí za laskavé svolení použít dílčí zjištění. Pokud nebude uvedeno jinak, excer-

puji z této rešerše.

Dendrochronologické datování vzorků dřevěných konstrukcí provedl Ing. Tomáš Kyncl, jenž jako vždy ochotně odebral na mé přání vzorky z mnoha krkolomných míst stavby.

Děk patří rovněž PhDr. Kláře Benešové, Ing. Petru Mackovi, PhD. a Michaele Ottové, PhD. za cenné postřehy, rady a připomínky v průběhu provádění průzkumu.

V neposlední řadě děkuji PhDr. Daliboru Prixovi a PhDr. Pavlu Kroupovi, kteří podrobili předloženou studii pečlivé kritice a následně mi umožnili konzultovat řadu problematických otázek.

Obr. 2: Císařský otisk mapy stabilního katastru z roku 1839. Mapa zachycuje Vlašský dvůr v pozdně středověké půdorysné situaci, kdy se jeho severozápadní křídlo těsně přimykalo k jižní, resp. jihovýchodní straně presbytáře. Kostel byl zjevně založen v těsné blízkosti nebo v dotyku s původním opevněním městského hradu, jenž byl postaven zřejmě již v poslední čtvrtině 13. století (ÚAZK, složka č. 3735).

válek. Podstatná byla rovněž pozdně gotická přestavba, jejímž výsledkem byl nejen vysoký a strmý krov valbové střechy, ale rovněž další stavební úpravy, spojené především s novým zařízením a výzdobou interiéru kostela, jenž se stal bastou českého utrakvismu. Fragmenty nástěnných maleb, které se dochovaly dodnes, chórové lavice a zbytky mobiliáře jsou toho svědkem.

Dílicí úpravy byly provedeny rovněž v renesančním období. V rámci rekatolizace byl interiér chrámu zařízen novým raně barokním mobiliářem, k němuž náleží především vysoký edikulový hlavní oltář. Mobiliář byl znovu obnoven v období historismu 2. poloviny 19. století, kdy byla v du-

chu regotizačních rekonstrukcí vyměněna rovněž podstatná část původních středověkých architektonických prvků zejména na exteriéru kostela. Poslední velká rekonstrukce proběhla v období II. světové války, kdy byla znovu vyklenuta klenební pole ve střední lodi a odstraněny zbývající mladší zazdívkové oken.

URBANISTICKÁ SITUACE

Již mnohokrát byla v literatuře zmíněna skutečnost, že kostel vystavěný v bezprostřední blízkosti Vlašského dvora, zázemí královského urbureře a centra ražby mince, je dokladem významu, který pro horní město představoval. Poloha kostela ve svahu se sklonem od severu k jihu nebyla příliš výhodná, ale v rámci českých středověkých měst nešlo o situaci ani zdaleka výjimečnou (obráz. 2). Pro lokalizaci byly primární symbolický

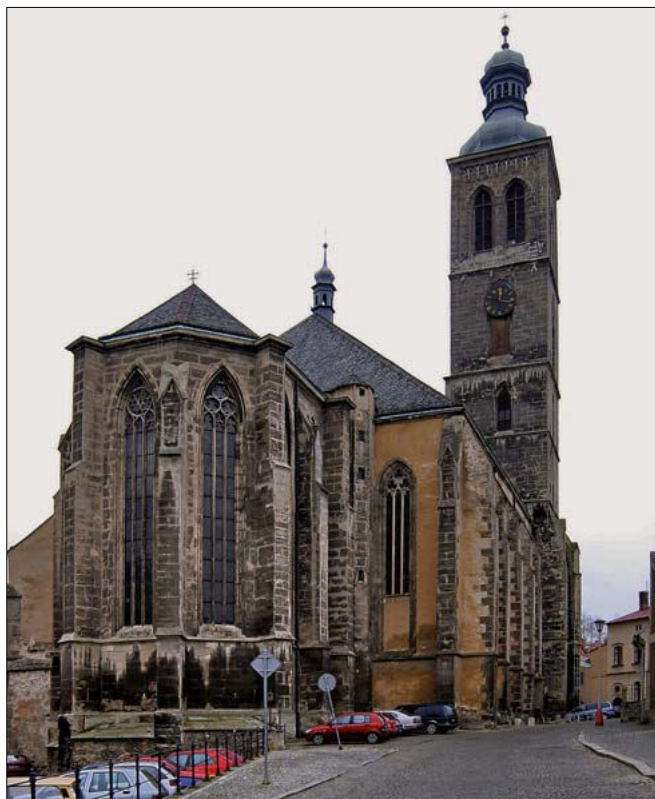
význam zamýšleného hlavního farního kostela a reprezentativní poloha při městském hradu, sídle horního podnikání a zpočátku zřejmě i centru městské správy.

Jak dále uvidíme, na místě stávající zděné stavby můžeme předpokládat dřevěného provizorního předchůdce, z hlediska zvoleného materiálu pravděpodobně podstatně skromnější půdorysné i hmotové dispozice. To je patrně důvod určitých anomálií zděné stavby, půdorysné dimenzované jen v rozměrech, které dovozovaly místní podmínky.

Historické, ale i současné katastrální mapy totiž ukazují, že středověká parcelace alespoň této části města byla v okamžiku založení stávajícího kostela již plně vyvinuta. Na zá-

Obr. 3: Veduta Kutné Hory od jihu z doby kolem roku 1800. Anonym. Předlohou patrně byla veduta J. Čáslavského. Zčásti jde o retrospektivní zobrazení, vycházející ze starších předloh, doplněné však o stavby, které v 17. století ještě neexistovaly (voršílský klášter, kostel sv. Jana Nepomuckého). Severní věž kostela zachycena s barokní cibulovou střechou z roku 1698. Zobrazení je pozoruhodné mimo jiné i zachycením cesty k Vysokokostelské brance, zrušené v roce 1702, která přes dřevěný krytý most na říčce Vrchlici vede do svahu pod děkanství, kde se ohýbá vlevo a podél jeho zahradní zdi směřuje k fortně. Vlevo od ní při skupině stromů zakreslena věž Ruthardovského domu. Chrám sv. Barbory zobrazen již bez stanových střech, které nahradily valbové s pálenou rytinou. Zcela vpravo je na vedutě zachycena ruína Čáslavské brány (Soká Kutná Hora, Sběrka vedut a grafických listů, karton 1, i. č. 4).

Obr. 4: Pohled na kostel sv. Jakuba od severovýchodu. Pro současný vzhled kostela je typické omítané zdivo síňového trojlodí, které kontrastuje s kvádrovým zdivem presbytáře a věží západního průčelí. Kostel je založen do svahu, což vyrovnává zvýšený sokl, jenž stavbu obíhá po jižní a částečně i východní a západní straně (foto J. Beránek, 2009).

padě bylo její vytyčení omezeno průběhem Ruthardské uličky, která se kolem hradby stácela podél budoucího západního průčelí severním směrem k náměstí. Podobná byla situace i na severní straně kostela, kudy vedla jedna z bočních větví staré komunikace přibližně západovýchodní orientace, směřující od Kouřimské brány kolem hradu do dolní části města k Časlavské bráně. Na jihu vytváří přirozenou hranici konec svažité terasy nad údolím s říčkou Vrchlicí, dříve nazývané Pách (obr. 3). Až na hranu terasy nemohla být zděná stavba založena nejenom ze statických důvodů, ale rovněž z komunikačního hlediska – nacházel se zde důležitý vstup do kostela od Vlašského dvora. Konečně na východní straně bylo případné dispoziční rozvinutí omezeno průběhem opevnění hradu, nejspíše jeho příkopem.

V této situaci bylo započato s výstavbou zděného presbytáře, jenž musel být vzhledem ke sklonu terénu podložen poměrně vysokým soklem. Přes novověké úpravy, spojené především se zřízením terasy na jižní straně presbytáře je konfigurace terénu čitelná dodnes (obr. 4). Na

stavbě se projevuje především odlišným výškovým osazením obou vstupních portálů a dominantní podestou po celé jižní straně kostela a v závěru presbytáře. Již od počátku muselo být k jižnímu vstupu přiloženo schodiště, zatímco severní portál je mírně zapuštěn pod úroveň komunikace probíhající po severní straně kostela.

STRUČNÝ POPIS

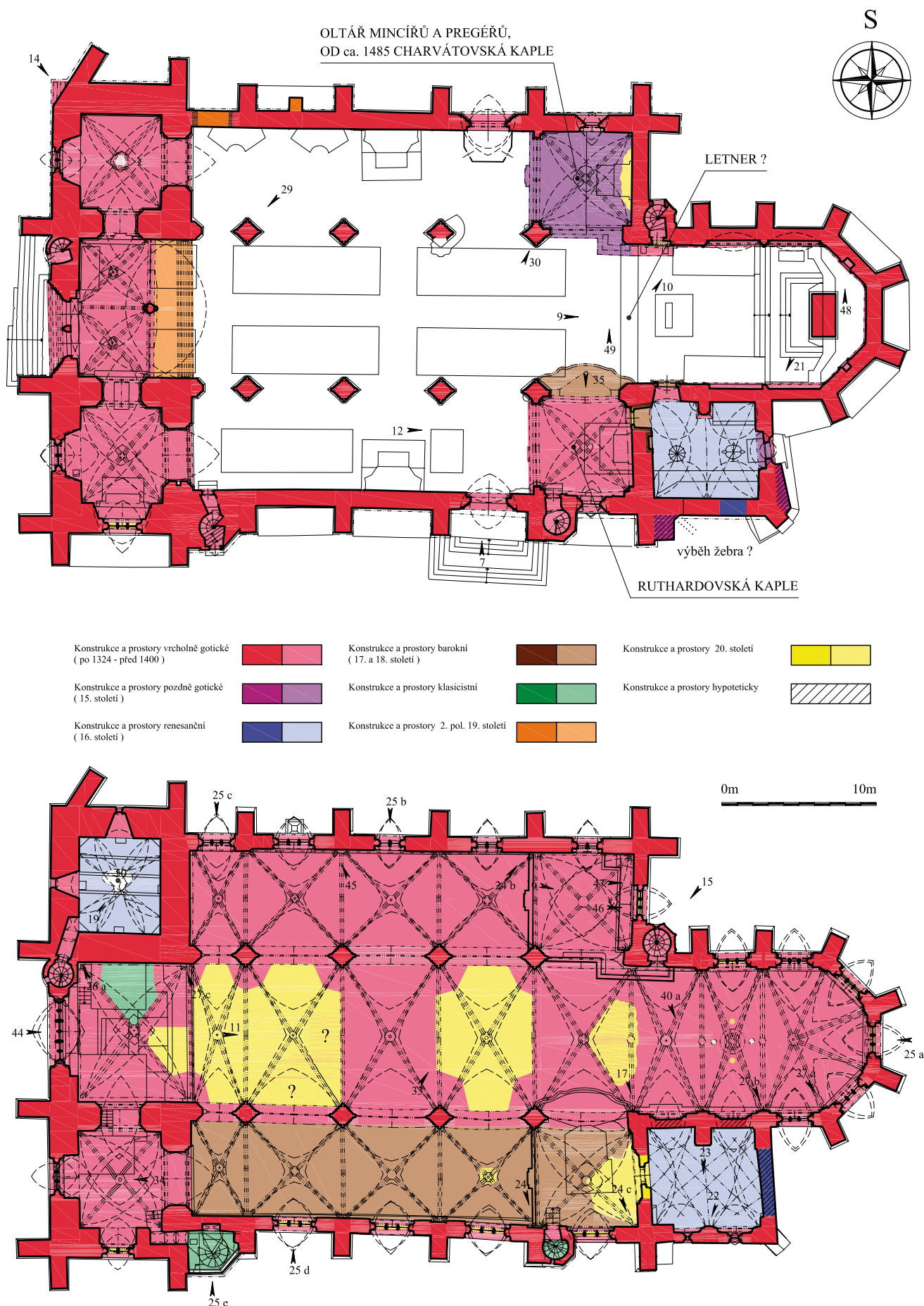
Kostel je situován presbytářem směrem k východu, jak je obvyklé pro většinu středověkých sakrálních staveb (obr. 5). Dispozice sestává z poměrně krátkého obdélného presbytáře, na východní straně pětiboce uzavřeného, k němuž na jižní straně přiléhá skoro čtvercová sakristie s pokladnicí v patře, na severní straně zevně trojboká vížka s točitým schodištěm. Na presbytář navazuje širší síňové trojlodí obdélného půdorysu, jehož střední loď je stejně široká jako presbytář (obr. 6). Na západní straně je trojlodí zakončeno dvojicí věží s mírně obdélným půdorysem, které jej o něco přesahují. Interiér kostela je přístupný třemi portály, dvojicí bočních a jedním v západním průčelí. Vnější obrys korpusu obohacují dvě polygonální schodišťové vížky. První se nachází při 2. opěráku jižní lodi od východu, druhá byla vložena do koutu mezi jižní věží a jižní zdí lodi.

Zdivo kostela je různorodé, sestává z tesaných kamenných kvádřů (pískovec, místní typ „mušlák“), podstatnou část však tvoří i zdivo lomové a cihelné. Kamenného kvádřového obkladu, v současnosti bez nátěrů a vrstev omítek, bylo použito u nejstarších částí stavby, presbytáře a západního dvouvěžového průčelí. Lomové omítané zdivo je užito zejména u obvodových zdí síňového trojlodí, tvoří však i podstatnou část zejména horních podlaží věží, kde je omítané. Neomítané zůstaly stěny věže kryté krovem lodi. Cihel bylo použito jako klenebního zdiva a rovněž u některých mladších stavebních konstrukcí.

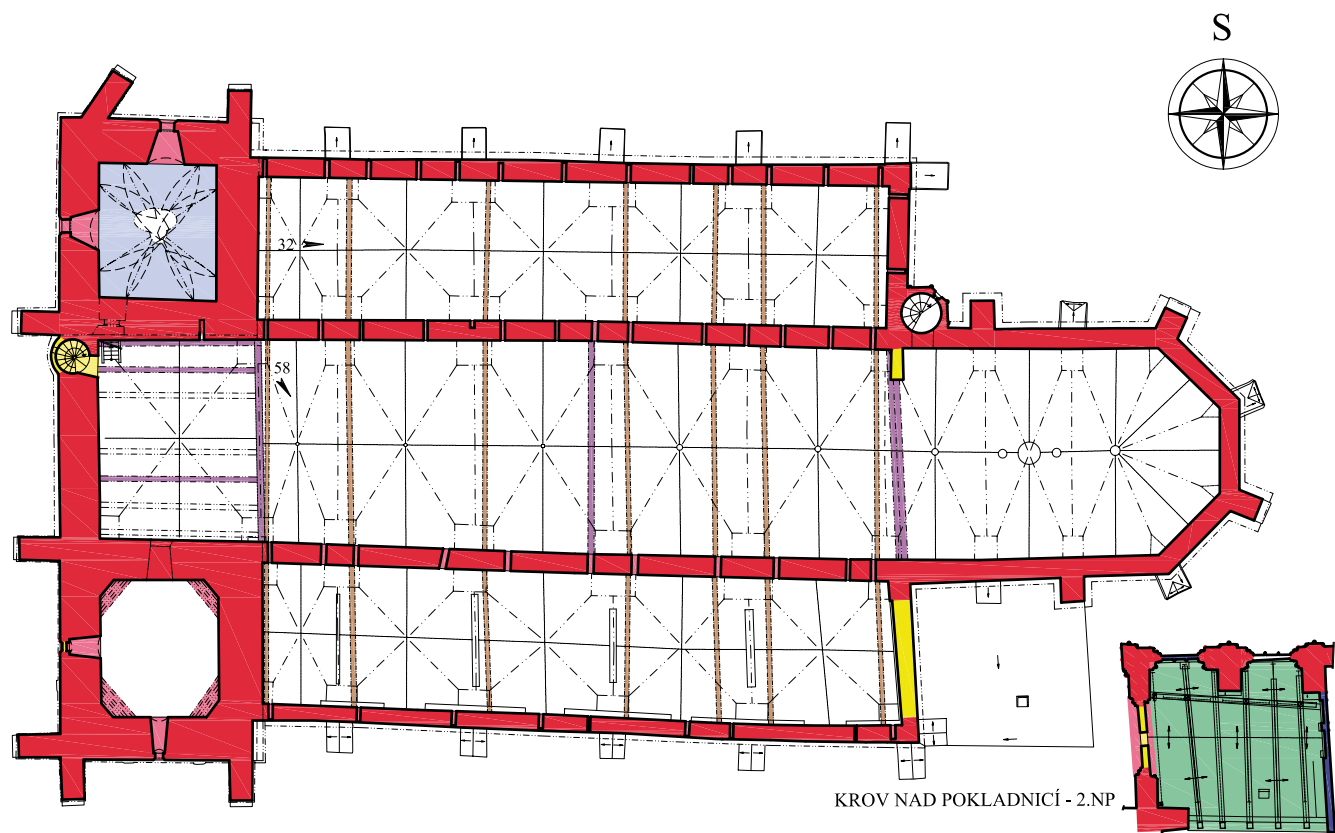
Kostel po obvodu obíhá sokl, vyrovnávající výškové rozdíly svažitého terénu. Sokl se oblamuje kolem spodní části odstupněných opěráků, které rovněž člení celý obvod kostela. Opěráky jsou opatřena nároží obou věží. U presbytáře se střídají dva typy opěráků, odlišující se výškou a zakončením. Vyšší dosahují do korunní římsy, která se v něm oblamuje. Nižší opěráky zakončené pod korunní římsou kombinují sedlovou stříšku a strmý pult. Opěráky trojlodí jsou obdélného půdorysu, jednou odstupněné, ve spodní třetině přepásané probíhající podokenní římsou a zakončené strmým pultem pod ko-

Obr. 6: Severní strana kostela sv. Jakuba. Opěrák severozápadního nároží severní věže je natočený o 45° z osy východním směrem. Dvě krajní východní okna jsou zkrácena, protože se zde nachází boční vstup a nižší hrotité okno, osvětluje kapli v čele východní boční lodi (foto J. Beránek, 2008).

Obr. 5a: Kostel sv. Jakuba. Nahoře půdorys přízemí, dole půdorys 1. patra. Vybrané snímky obrazové přílohy jsou v plánu vyznačeny šipkami s příslušným číslem (zaměření GeoNet Praha, v.o.s. z roku 2008; výkres upravila L. Chotěborská).

Konstrukce a prostory vrcholně gotické
(po 1324 - před 1400)

Konstrukce a prostory barokní
(17. a 18. století)

Konstrukce a prostory 20. století

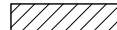
Konstrukce a prostory pozdně gotické
(15. století)

Konstrukce a prostory klasicistní

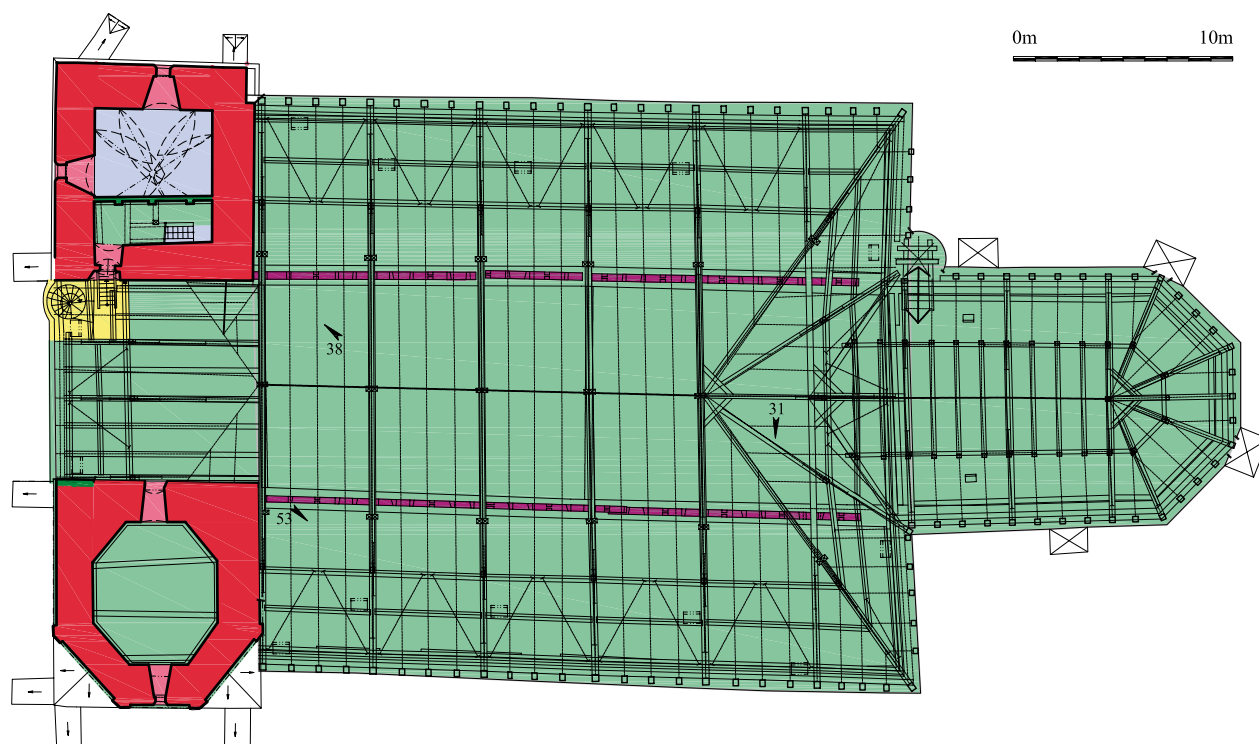
Konstrukce a prostory hypoteticky

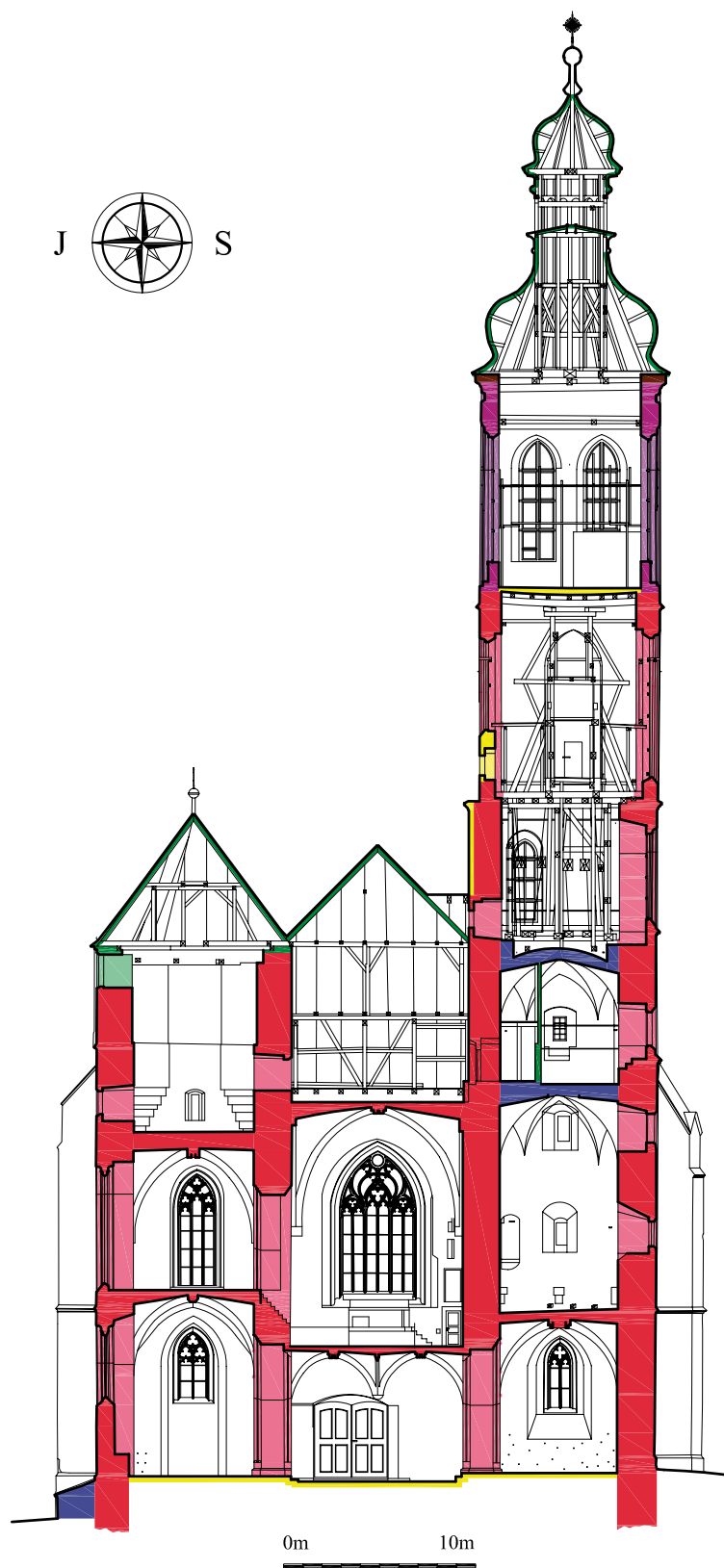
Konstrukce a prostory renesanční
(16. století)

Konstrukce a prostory 2. pol. 19. století

Obr. 5b: Kostek sv. Jakuba. Nahoře půdorys 2. patra – řez nad klenbami, dole půdorys 2. patra – řez v úrovni krovu. Vybrané snímky obrazové přílohy jsou v plánu vyznačeny šipkami s příslušným číslem (zaměření GeoNet Praha, v.o.s z roku 2008; doměřil J. Beránek, výkres upravila L. Chotěborská).

Konstrukce a prostory vrcholně gotické
(po 1324 - před 1400)

Konstrukce a prostory barokní
(17. a 18. století)

Konstrukce a prostory 20. století

Konstrukce a prostory pozdně gotické
(15. století)

Konstrukce a prostory klasicistní

Konstrukce a prostory hypoteticky

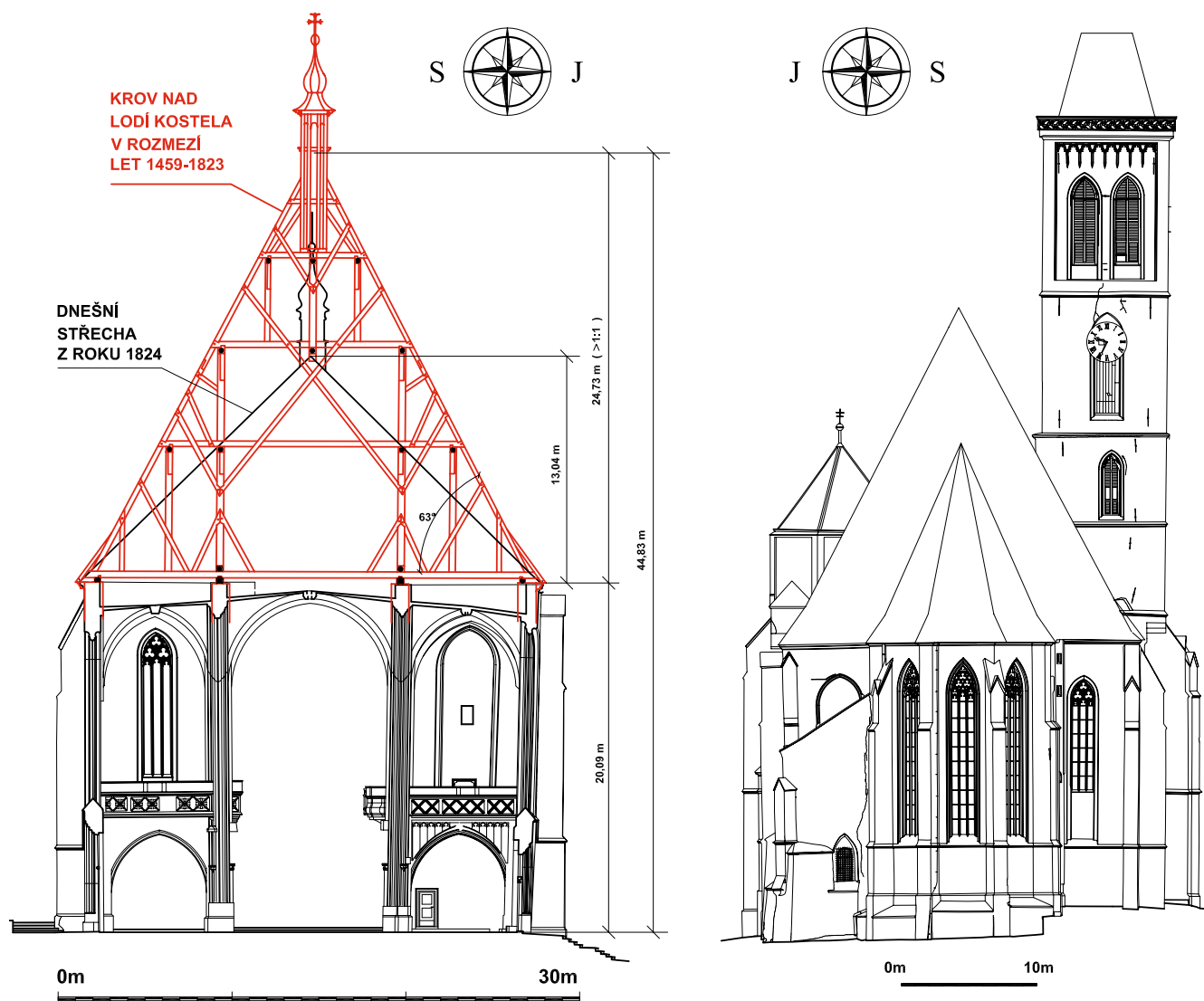
Konstrukce a prostory renesanční
(16. století)

Konstrukce a prostory 2. pol. 19. století

Obr. 5c: Kostel sv. Jakuba. Příčný řez západním průčelím s pohledem k západu. Výkres ukazuje odlišný výskopis jednotlivých podlaží věží a západního pole střední lodi s kruchtou (zaměření GeoNet Praha, v.o.s. z roku 2008; výkres upravila L. Chotěborská).

Obr. 5d: Kostel sv. Jakuba. Vlevo: příčný řez trojlodím s pohledem k východu. Na trojlodí je v měřítku nasazen příčný řez plnou vazbou středověkého krovu, jehož podobu zachycuje výkres z roku 1823/4. Uvnitř pro srovnání zanesen obrys stávající střechy trojlodí (řez trojlodím GeoNet Praha, v.o.s. z roku 2008; výkres podle historického plánu upravila L. Chotěborská). Vpravo: hmotová rekonstrukce kostela v pozdně středověkém období. Pohled od východu. Výška a tvar střech presbytáře a trojlodí odpovídají původnímu stavu podle klasicistního výkresu, střechy věží byly odvozeny z veduty J. Willenberga z roku 1602 (zaměření GeoNet Praha, v.o.s. z roku 2008; výkres podle historického plánu a veduty upravila L. Chotěborská).

runou zdiva. Koruna zdiva trojlodí a presbytáře se nachází ve stejné výškové úrovni a je zakončena mírně vyloženou profilovanou korunní římsou.

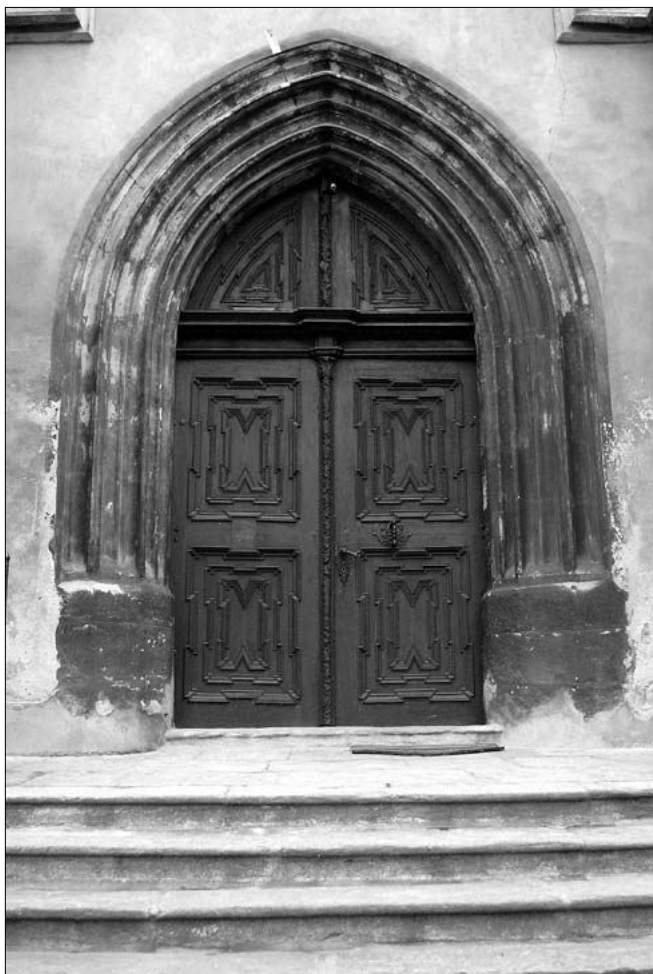
Mezi opěráky je zeď presbytáře i trojlodí prolomena vysokými hrotitými okny s kružbami, z nichž většina byla vyměněna při poslední rekonstrukci kostela ve 40. letech 20. století. Okna jsou i ve východní zdi severní a jižní boční lodi. Jižní okno je zazděné v důsledku přiložení sakristie s depozitářem v patře. Pod okny probíhá průběžná římsa, navazující na sklopené parapety oken presbytáře i lodě.

Původní kružby se zachovaly u oken závěru presbytáře, na jeho jižní straně, v západním okně na jižní a severní straně trojlodí. Kružbami jsou opatřena také hrotitá okna spodních etáží věží a především velké okno v západním průčelí, které osvětluje střední loď. Kružby měla původně také všechna hrotitá okna horních pater severní věže. Okna presbytáře jsou dělena pruty do tří úzkých obdélných polí, podobně všechna v jižní stěně lodi, na severní straně dvě západní okna, zbývající tři dělí jen jeden prut. Jižní loď je osvětlena od severu čtyřmi vysokými okny s hrotitým záklenkem, v pátém západním poli se nad vnějším točitým schodištěm nachází nakoso natočené čtvercové okno. Východní okno je z důvodu přístavku sakristie s depozitářem nad ní zazděné. Střední loď síňového trojlodí je osvětlena jen oknem

v západním průčelí, situovaném nad hlavním vstupním portálem. Severní loď člení pět hrotitých oken od severu a jedno na čelní východní straně.

Kostel je z vnějšku přístupný celkem třemi gotickými portály. Dva protilehlé se nacházejí v severní a jižní zdi trojlodí, v druhém poli od východu (obr. 7). Vzhledem k založení kostela ve svahu se terén před severním portálem nachází výše než podlaha lodi, přičemž se k němu sestupuje po dvojici bočních krátkých schodišť, zatímco jižní portál, oproti terénu před kostelem značně vyvýšený, zpřístupňuje přiložené schodiště o dvou podestách. V západním průčelí mezi věžemi je pak situován portál hlavního vstupu, posunutý z podélné osy kostela směrem k jihu (obr. 8). Asymetrické umístění je důsledkem osazení točitého schodiště po severní straně portálu. Schodiště, zapuštěné z větší části do zdi západního průčelí, se zevně projevuje konvexním vyduutím z roviny průčelí. Je opatřeno vnějším vstupem a zpřístupňuje 1. patro severní věže, nepropojené s interiérem kostela, k jejímuž jihozápadnímu nároží je přiloženo. Ze schodiště vede rovněž vstup na kruchtu střední lodi, situovanou mezi věže. Výše vyúsťuje do podkroví lodi v místě strmé valby nad západním průčelím.

Střechy trojlodí a presbytáře jsou valbové a kryté břídlíci. Valbové střšky mají rovněž všechna vnější schodiště. Pultovou střechou kry-

Obr. 7: Portál jižního vstupu. Před ním schodiště, vyrovnávající svazitost terénu, do něhož byl kostel založen. Dvoukřídlové dveře jsou raně barokní (foto J. Beránek, 2009).

tou brádkou je zakončen depozitář nad sakristií. Zastřešení nižší jižní věže západního průčelí má jehlanový tvar brádkovou krytinu, vysokou severní věž korunuje cibulová střecha s lucernou a helmici zakončenou špicí. Nad východní částí hřebene střechy lodi vyrůstá osmiboká lucerna s cibulovou bání. Cibulová střecha severní věže a osmiboká lucerna sanktusníku jsou kryty plechem.

Nedlouhý presbytář není od střední lodi oddělen vítězným obloukem, takže sled klenebních travě pokračuje bez přerušení dvojicí dalších obdélných polí, která jsou však mělká než v lodi (obr. 9). Presbytář je zakončen polygonem o pěti stranách osmiúhelníka s paprscitou klenbou. Žebrová klenba je osazena svorníky i ve vrcholech příčných žebér oddělujících jednotlivá klenební pole. Presbytář je osvětlen šesti vysokými hrotitými okny, z nichž pět se nachází v závěru, jedno pak v severní stěně. Další dvě hrotitá okna na jižní straně byla zazděna při přístavbě sakristie s depozitářem v patře. Sakristie v přízemí je přístupná raně barokním portálem v jižní zdi presbytáře. Stejnou podobu má portál v protější severní zdi, který zpřístupňuje točité schodiště. V dolní části schodiště se nachází vstup na pavlač/balkón zpřístupňující kruchtu nad kaplí severní boční lodi. Schodiště je ukončeno v úrovni podkrovní presbytáře. Horní část severní i jižní zdi presbytáře člení vysoká hrotitá okna, jejichž strmé parapety jsou zakončeny průběžnou podokenní římsou profilovanou obloukem s výžlabkem. Specifické je členění zbytku stěny mezi okny. Přístěnná žebra sbíhají na přípory, které vytvářejí širokou podložku na ploše stěny. Profily polopířů arkád trojlodi plynule navazují za nárožím bočních zdí presbytáře, neukončených vítězným obloukem. Pod parapetem se v severní a jižní zdi východního pole presbytáře nacházejí vpadlá pole se segmentovými záklenky (obr. 10). Shodná je i nika v severní boční straně závěru. V jižním boku je situován hlubší pravouhlý vý-

Obr. 8: Západní průčelí mezi věžemi. Asymetrickou kompozici určil záměr vložit do průčelí více než z poloviny zapuštěné točité schodiště, které je ve vazbě s opěrákem severní věže a zpřístupňuje její 1. a 2. patro. Hlavní vstupní portál vznikl v první fázi výstavby západního dvouvěžového průčelí, zatímco okno náleží až do III. stavební etapy. Okenní kružba není původní, nejspíše byla vyměněna v 15. století při pozdně gotické opravě kostela. Není jasné, zda průčelí bylo v předhusitském období zakončeno štítem (foto J. Beránek, 2008).

klenek sedile. Podlaha závěru presbytáře je vyvýšena několika kamenými stupni, krytými dřevěným obkladem. Závěr v celé šířce a výšce zaujímá rozměrný raně barokní edikulový oltář, jehož stůl zakrývá kamennou gotickou menzu. V severovýchodní zdi závěru je umístěn sanktuár s hrotitým záklenkem, v jihovýchodní zdi obdélný výklenek.

Skoro čtvercová sakristie je zaklenuta valenou klenbou s výsečemi, na hranách zdobenými štukovými hřebínky. Je osvětlena jedním oknem situovaným v nice východní zdi. Na severní straně prochází celou výškou přístavku, tedy i depozitářem v patře, západní opěrák presbytáře. V západní zdi sakristie se nachází nika vstupu druhotně proraženého z kaple v čele jižní lodi. Depozitář je přístupný přes kruchtu nad kaplí novodobým sedlovým portálem osazeným v zazdínce východního okna jižní boční lodi. Depozitář, shodné dispozice jako sakristie, je rovněž zaklenut cihelnou valenou klenbou se soustavou protínajících se štukových hřebínků a je osvětlen dvěma okny v jižní zdi. Tu člení původně zamýšlená a nerealizovaná široká okna, v hloubce jejichž ostění byla následně vložena zazdívká s dvojicí stávkajících oken. Východní je hrotité, s kružbou v záklenku. Západní je úzké, se záklenkem skoro půlkruhového tvaru. Ostění neprovedených oken dělí široká přízední příložka stejného tvaru jako v presbytáři, s dochovaným děleným soklem a odsekanými příporami. V severovýchodním koutu je zachován fragment výběhu diagonálního klenebního žebra východního pole původní klenby. Východní stěnu rovněž zaujímá ostění nerealizovaného širokého okna. Záklenek byl při mladších stavebních úpravách odstraněn.

Síňové trojlodí má pět polí, ve střední lodi příčně obdélných, v bočních lodích skoro čtvercových (obr. 11). Poslední západní pole při věžích jsou výrazně mělčí. Střední loď pokračuje dalším klenutým polem mezi věže až ke zdi západního průčelí. Zde se také nachází kůr, zasunutý mezi věže. Kůr je podklenutý dvěma poli křížové žebrové klenby. Střední loď je od bočních oddělena mezilodními arkádami. Čtyři páry pilířů kosodélného půdorysu jsou situované delší osou v podélném směru. Profilace pilířů vybíhá plynule do záklenku hrotitých arkád. Klenby trojlodí jsou křížové, žebrové, všechny se svorníky ve vrcholech. Po celé délce lodi je zdivo parteru o něco tlustší než v úrovni oken, což se projevuje průběžným ústupkem pod parapetem oken. Výjimku tvoří západní pole severní boční lodi, kde má zdivo tloušťku stejnoměrnou v celé výšce. V obou bočních lodích zaujímají východní pole kaple, obě klenuté křížovou žebrovou klenbou se svorníky (obr. 12). Kaple jsou osvětleny nižšími hrotitými okny situovanými v bočních zdech trojlodí. Z jižní kaple vede portálek se sedlovým překladem na točité schodiště na kruchtu nad kaplí. Další točité schodiště je přístupné sedlovým portálkem ze západního pole jižní boční lodi. Zprístupňuje první patro jižní věže. Zde se nachází podlaha podstatně výše než stávající podlaha kruchty mezi věžemi, což vyrovnávají schody vložené pod hrotitý oblouk v severní zdi 1. patra jižní věže.

Přízemí obou věží a patro jižní je klenuté křížovými žebrovými klenbami, další dvě podlaží severní věže jsou klenuté bezžebrovými křížovými klenbami z lomového kamene, zbytek je plochostropý. Úroveň podlaží uvnitř věží se od 1. patra liší. Jižní věž je třípatrová, obě spodní klenutá podlaží jsou na východní a severní straně otevřena hrotitými arkádami do trojlodí. Poslední 3. patro je půdorysně nepravidelně šestiboké. Vysoká pětipatrová severní věž je hranolová, včetně posledního podlaží s vysokými sdruženými okny. Do lodi je otevřené jen přízemí věže, 1. a 2. patro zároveň s podkrovím lodi zpřístupňuje točité schodiště v západním průčelí. V jižní zdi severní věže je v úrovni podkroví vstup do 2. patra. To je předělené příčkou. V jižní části se nachází dřevěné schodiště, vzadu místnost hlásných. Schodiště ústí k průrazu v křížové klenbě s koutovými výsečemi nad 2. patrem věže. Na nadezdívce klenby, která vytváří věnec podél obvodových zdí, je osazena dřevěná hranolová konstrukce s podélným vázáním, která vynáší zvonovou stolicí ve 4. patře. Zvonové patro dělí vnitřní dřevěná konstrukce zvonové stolicí a podlážek do tří etáží.

Obr. 10: Fotografie z doby rekonstrukce chrámu v letech 1941–46. Popis snímku v albu: „Pěchování škvároviny pro betonování pod lavice konšelské“. Záběr ukazuje členění spodní části severní stěny presbytáře, kterou za normálních okolností zakrývá pozdně gotická chórová lavice. Zároveň jednoznačně dokládá, že zdivo spodní části stěny je lomové, tudíž muselo být omítnuté (Arciděkanský úřad Kutná Hora, Oprava arciděkanského chrámu sv. Jakuba, Album II, snímek č. 293, autor J. Kohel/J. Čáp).

Obr. 9: Pohled do presbytáře. V čele raně barokní hlavní oltář, zřízený v roce 1678. Vlevo barokní vstup na točité schodiště, vpravo do sakristie. Po obou stranách presbytáře pozdně gotické chórové lavice (foto J. Beránek, 2008).

Obr. 11: Pohled do síňového trojlodí z kruchty mezi věžemi. Střední loď je širší než boční, avšak stejně široká jako navazující presbytář, jenž od lodi není oddělen vítězným obloukem. Mírně obdélná dispozice lodi sestává z pěti klenebních polí, z nichž západní je výrazně užší. Tím je dána i geometrie klenebních polí, které jsou v bočních lodích takřka čtvercové, ve střední lodi obdélné. Do krajních východních polí jsou vloženy podklenuté kaple, z nichž byla do husitských válek dokončena jen jižní, Ruthardovská. Pilíře lodi jsou postavené nakoso, přičemž jejich průřez není čtvercový, ale lichoběžný (foto J. Beránek, 2009).

Podkroví je přístupné jednak schodištěm po severní straně presbytáře, jednak schodištěm v západním průčelí. Krov lodi hambalkové soustavy je tříetážový. Základ konstrukce tvoří dvě ležaté stolice s rozpěrou mezi ležatými sloupky. Konce hambalků střední etáže krovu podírají stojaté stolice, doplněné dlouhými šikmými vzpěrami, rovnoběžnými s krokviemi. Vzpěry jsou nahoře ukončeny ve zdvojených věsadlových sloupcích, které probíhají až do vrcholu krovu. Věsadla jsou zde použita z důvodu velkého rozponu krovu. Krov presbytáře je nižší, rovněž hambalkový. Podélné vázání vytváří dvojice stojatých stolic.

VZNIK KOSTELA A JEHO VÝSTAVBA VE 14. STOLETÍ

O počátcích kostela sv. Jakuba se vedly zejména v literatuře 19. století diskuse, přičemž jeho založení bylo chybně kladeno k roku 1310. Vzniknul údajně nadáním bohatého kutnohorského nákladníka Jana Kuncina Rutharda. Druhým zakladatelem měl být Bořita z Rosic.²⁾

Mladší uměleckohistorická literatura 1. poloviny 20. století již vycházela především ze stylové analýzy stavby a vcel-

2) F. Beneš, Arciděkanský chrám sv. Jakuba na Horách Kutných, Památky archaeologické a místopisné VI, 1865, s. 210. Údaj bez uvedení pramene převzal Beneš patrně od J. G. Sommera. Navíc došlo ke zkomození predikátu: „z Rosic“ namísto správně „z Košic“. Bořita z Košic v roce 1308 obdaroval chrám sv. Jakuba v Praze.

Obr. 12: Pohled na západní čelo kaple ve východním poli jižní lodi. Jižní kaple byla podle výpovědi písemných pramenů vystavěna v roce 1397. Protože se s kaplí počítalo již při vyzdívání pilířů síňového trojlodí, musely být konzoly s baldachýny osazeny do pilíře šikmo (foto J. Beránek, 2008).

ku shodně kladla její založení do 2. čtvrtiny 14. století.³⁾ I zde však existují rozdíly dané šíří této formálně vytyčené periody. Zatímco V. Mencl kladl vznik presbytáře do 30. let, přičemž dokonce nevyloučil možnost jeho dokončení již na počátku čtvrtého desetiletí, D. Líbal na základě podoby některých architektonických prvků předpokládal jeho dostavbu až kolem poloviny 14. století. Nověji pak některé úvahy posunují dobu založení opět více do minulosti, ve shodě s V. Menclem do 20. nebo na počátek 30. let 14. století, zjevně ve vazbě na architekturu cisterciáckého klášterního kostela Panny Marie a karneru v blízkém Sedlci, v nichž shledávají přímou předlohu.⁴⁾

Kutnohorské městské knihy se dochovaly teprve od roku 1462, což značně limituje poznání vývoje zděné stavby, která tou dobou měla za sebou více než stoletou historii a prošla mimořádně zajímavým a složitým vývojem. Pro 14. století, kdy byl kostel vystavěn, dokládá jeho postupný růst alespoň rámcově a nepřímou agenda církevní správy o dosazování farářů, zakládání a donacích k oltářům ve známých erekcích a konfirmačních knihách. Zápisy v nich jsou ostatně pro většinu našich kostelů předhusitského období prvořadými a často jedinými informacemi.

V listině z roku 1324, jejíž obsah se týká přenesení výnosů z kutnohorských kaplí na sedlecký klášter a provoz městského špitálu, je pro nás důležitá zmínka o dřevěných kaplích: „... *Ulricus ... plebano ibidem in Malyn, in loco, qui nunc Chutna vocatur vulgariter ... ligneas edificari capellas...*“. Kromě dřevěných kaplí uvádí listina i název místa „obecne“ zvaného „Chutna“.⁵⁾ Vzhledem k tomu, že se výslovně zmiňují již vystavěné kaple v množném čísle, je pravděpodobné, že některé později z kamene provedené a dodnes zachované stavby měly své dřevěné předchůdce. S notnou mírou pravděpodobnosti lze proto uvažovat o tom, že jedna z těchto kaplí stávala i na místě současného chrámu sv. Jakuba, v blízkosti hradu s mincovnou a sídlem královského urbure. Datum 1324 tedy hypoteticky vymezuje hranici post quem existence zděných kostelů. Termín „capella“ je pak odrazem statutu, podřízenosti církevní správy kutnohorských kostelů faře v Malíně, nikoliv snad označením velikosti stavby samotné.

Kostel byl původně zasvěcen Panně Marii. Současné patrocinium sv. Jakuba známe až z 16. století. V pramenech té doby však nadále přetrvává zvykové pojmenování kostela jako „Vysokého“. Mariánské patrocinium se poprvé objevuje v listině z roku 1363: „*ad altare SS. Egidii et Procopii in eccl. S. Marie in Montibus Cuthnis ad present. Frenczlini et Vincencii fratrum dictos Bauaros ciues (sic) in Montibus ... Exec. pleb. eccl. S. Marie eiusdem.*“⁶⁾ Oltář sv. Jiljí a Proko-

pa je patrně totožný s tím, který byl zmíněnými bratry řečenými Bavyry založen již v roce 1357.⁷⁾ Kromě mariánského zasvěcení, jmenovitě již „kostela“, je zpráva důležitá také z toho důvodu, že nejspíše dokládá pokračující výstavbu trojlodí.⁸⁾

V roce 1370 byly vydány dvě listiny, zapsané do erekcí a konfirmačních knih. Důležitý je zápis donace 5 kop grošů ročního platu, které minciři a pregéři dávají „*ad altare B. Mariae V. et OO. SS. in superiori Ecclesia [in] Montibus Cuthnis per nos et praedecessores... constructum.*“⁹⁾ Oltář zakládají minciři a pregéři, takže by se mohlo zdát, že jej lze jednoduše ztotožnit s oltářem v kapli minciřů a pregérů, která se nachází ve východním poli severní boční lodi. Situace je však komplikovanější, neboť v listině je zmíněno, že oltář byl „postaven námi a předchůdci“. Slovo předchůdci by mohlo znamenat, že oltář již v roce 1370 existoval. V roce 1387 je totiž jmenován nový kněz „*ad capellam monetariorum sub titulo S. Mariae Magdalene in superiori eccl. in Montibus Chutnis de nouo dotatam et erectam per Nicolaum.*“¹⁰⁾ Tato zpráva odporuje zápisu z roku 1370, podle které by měl být minciřský oltář zasvěcen P. Marii a Všem svatým.

Nabízí se proto hypotéza, zda nešlo o „hlavní“ oltář trojlodí, zvláště když minciři a pregéři měli podací k tomuto oltáři, neboť právě oni tvořili patriciát a vůdčí složku města, stavebníka a faktického správce kostela. Hlavní oltář korpusu mohl tvořit významový protipól hlavního oltáře umístěného v presbytáři, jehož patronem byl cisterciácký konvent v Sedlci. Záměna s oltářem minciřů a pregérů v místě budoucí Charvátovské kaple nepřipadá v úvahu, protože po celý středověk byl zasvěcen sv. Máři Magdaléně. V souvislosti s tím vyvstává otázka lokalizace oltáře korpusu. Pokud byl prostor presbytáře doménou hlavního oltáře, jehož správa náležela cisterciákům, pak trojlodí mohl významově akcentovat oltář letneru, jenž se snad nacházel na předělu presbytáře a střední lodi, neboť v zápisu do konfirmačních knih z roku 1370 je dosazen kněz Jindřich: „*ad capellam et altare S. Virginis et omnium sanctorum in superiori ecclesia in Montibus Cuthnis.*“¹¹⁾ Zmínka o kapli a zároveň oltáři jasně ukazuje, že nebyl míněn hlavní oltář umístěný v presbytáři.

Vyloučen však není ještě další možný výklad, totiž že oltář Panny Marie a Všem svatých byl umístěn v kapli nad sakristií, jejíž původní koncepce je v rozporu se stávající funkcí depozitáře. I v tomto případě se ovšem počítalo s existencí letneru, neboť kaple mohla být alespoň v I. stavební etapě přístupná přes patro letneru od schodiště po se-

3) Z. Wirth, Kutná Hora – město a jeho umění. Praha 1912. 2. vydání, Praha 1930; E. Poche, Arciděkaný chrám sv. Jakuba v Kutné Hoře, Sborník výtvarné práce 37, 1937, s. 14 [zde přehled starší literatury ke kostelu sv. Jakuba]; Z. Wirth, Stavební vývoj kostela sv. Jakuba, in: J. Vepřek ed., Obnovený kostel sv. Jakuba v Kutné Hoře. Sborník prací o stavebním vývoji a obnově kostela, Kutná Hora 1946, s. 65; V. Mencl, Česká architektura doby lucemburské. Praha 1948, s. 47. D. Líbal, Gotická architektura v Čechách a na Moravě. Praha 1948, s. 96, 162.

4) P. Kroupa, K architektuře doby Václava II. a první poloviny 14. století, Zprávy památkové péče 58, 1998, s. 207; H. Štroblová – B. Altová edd., Kutná Hora. Praha 2000, s. 308; K. Benešová, Kostel sv. Jakuba, in: Kolektiv autorů, Architektura gotická 2. Katalog výstavy 10 století architektury na Pražském hradě. Správa Pražského hradu 2001, s. 204.

5) J. Emler ed., Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, III (1311–1333). Praeae 1890, s. 378, č. 969.

6) J. Emler ed., Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensis per archidioecesim, Libri primi pars altera ab anno 1363 usque ad annum 1369. Praeae 1874, s. 6.

7) F. A. Tíngl ed., Liber primus confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensis per archidioecesim nunc prima vice typis editus, inchoans ab anno 1354 usque 1363. Tomus primus. Praeae 1867, s. 57.

8) Není pravděpodobné, že by se v presbytáři nacházel mimo hlavního oltáře nějaký další. To ostatně neumožňuje ani členění zdi pod úrovní podokenní římsy širokými nikami se segmentovým záklenkem.

9) K. Borový ed., Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV., I (1358–1376). Praeae 1873, s. 77–78, č. 159.

10) J. Emler ed., Liber confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensis per archidioecesim, Libri tertius et quartus ab anno 1373 usque ad annum 1390. Praeae 1879, s. 190.

11) F. A. Tíngl ed., Liber secundus confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensis per archidioecesim nunc prima vice typis editus, inchoans ab anno 1369 usque 1373. Praeae 1874, s. 32.

Obr. 13: Výřez veduty Kutné Hory od J. Willenberga z roku 1602. Pohled od jihu. První hodnověrné zobrazení podoby kostela sv. Jakuba pochází z počátku 17. století, tedy z doby, kdy jeho gotická silueta ještě nedoznala změny. Vedle severní věže je nejdůležitější dominantou kostela vysoká valbová střecha nad lodí, která vznikla v roce 1459. Na východě na ni navazuje nižší, přesto však značně strmá střecha presbytáře. Zajímavé je zachycení štíhlých nárožních fial, které jsou osazeny na skloněné plochy zdíva přechodu mezi hranolem spodních podlaží jižní věže a polygonem horního podlaží. Existenci fial, a tedy hodnověrnost zobrazení potvrzují mladší ikonografické prameny. Důležité je zobrazení severní věže, zakončené dlátkovou střechou s valbou, jejíž náběh zakrývá zábradlí s prolamovanou kružbou (převzato z: A. Podlaha – I. Zahradník, Jana Willenberga pohledy na města, hrady a památné stavby Království českého z počátku XVII. století. Praha 1901).

verní straně presbytáře (k výkladu viz dále). Oltář letneru by pak neměl mariánské zasvěcení.

Z písemných pramenů tedy vyplývá, že se v kostele nacházely dva oltáře mariánského zasvěcení (předpokládány oltář hlavní, situovaný v závěru presbytáře a druhý mariánský oltář v lodi či samostatné kapli). Spolu s dalšími (sv. Máří Magdaleny, sv. Jiljí a Prokopa, později osamostatněného oltáře sv. Martina, oltářů sv. Kříže, sv. Petra a Pavla) vytvářely početnou skupinu, přičemž lokalizovat jednotlivé z nich je značně obtížné, jak již kdysi poznamenal J. Nuhlíček.¹²⁾ Dva kostely zasvěcené P. Marii a doložená existence mariánských oltářů jen v jednom z nich poukazuje na mimořádnou oblibu mariánského kultu v Kutné Hoře.

Zobecněle pojmenování kostela jako „Vysokého“, „...in der hoen Kirchen...“, se v písemných pramenech objevuje v roce 1403.¹³⁾ Označení je velmi pravděpodobně dokladem, že kostel již byl dostavěn ve hmotové dispozici, která tento termín opravňovala, neboť v církevních listinách se frekventovaného termínu „capella/ecclesia superior“ užívalo pouze k odlišení horního kostela u Vlašského dvora a dolního kostela na Dolním městě, který měl shodné patroci-

nium (P. Marie na Náměti). Onu hmotovou dominantu nepochybně tvořila jak severní věž kostela, tak i předpokládaný vysoký, hmotově nepřehlédnutelný krov (obr. 13).

Listina označující kostel jako „Vysoký“ byla vydána z důvodu zřízení a nadání nového oltáře sv. Petra a Pavla: „pro erigendo altari in titulum perpetui beneficii ecclesiastici in ecclesia parrochiali superiori ibidem in Montibus Chutnis in honore sanctorum Petri et Pauli apostolorum“.¹⁴⁾ Mimořádný význam listiny ovšem spočívá v užití termínu „ecclesia parrochiali“, který je v roce 1403 dokladem farního statutu. Ten potvrzuje i zápis do konfirmačních knih z roku 1411.¹⁵⁾

Kostely v Kutné Hoře náležely pod správu starobylé fary v Malíně přinejmenším od počátku 14. století. Ambice rychle se rozvíjejícího horního města však brzy narazily na problém uplatnění patronátního práva nad nově vznikajícími zděnými městskými kostely, které měly reprezentovat bohatství a moc městského patriciátu. Navíc ziskem fary v Malíně v roce 1324 se podací nad kutnohorskými svatyněmi dostalo cisterciákům v Sedlci. Alespoň formálně, neboť až do sklonku 14. století probíhala řada soudních pří o bohaté důchody z kostelů na území Hory mezi klášterem a malínskou farou. V této situaci se město zjevně snažilo o faktické přenesení fary přímo na své území, k jedné z kaplí doložených v roce 1324. Tento záměr se podařilo uskutečnit de facto již před rokem 1336, kdy je zmiňován kutnohorský plebán Jindřich.¹⁶⁾ Vzhledem k významu kostela Panny Marie u Vlašského dvora je pravděpodobné, že zmíněný kněz seděl právě zde.

Nemožnost ovládnout správu kutnohorských farních kostelů de iure, stejně jako již zmíněné vleklé spory malínských farářů s klášterem o patronátní práva a důchody kostelů na území města, byly nakonec jedním z důvodů, proč město v 80. letech 14. století založilo nový reprezentativní chrám Božího Těla a sv. Barbory za hranicemi města a dostalo se tak mimo církevní jurisdikci sedleckého kláštera.¹⁷⁾

Situace se definitivně stabilizovala až na počátku 15. století, kdy se kostel P. Marie (sv. Jakuba) stává chrámem farním. V roce 1410 byly papežskou bulou zřízeny dva farní obvody u „Vysokého“ kostela a chrámu sv. Barbory.¹⁸⁾

Jak je to tedy se založením kostela? V novější literatuře je obecně přijímána představa, že se s jeho stavbou započalo v době kolem roku 1336 nebo o něco dříve, přičemž podporou pro tuto argumentaci je, vedle uměleckohistorické analýzy kladoucí založení kostela do 2. čtvrti 14. století, již zmíněná existence kutnohorského plebána Jindřicha.¹⁹⁾

Jisté je, že ještě v roce 1324 jsou v Hoře dřevěné kaple. Někdy po tomto datu pak vznikají stavby zděné, ve středověku v rámci obecně dodržovaného stabilitas loci velmi pravděpodobně na místě svého provizorního předchůdce.

14) A. Podlaha ed., o. c. v pozn. 13, s. 340.

15) J. Emler ed., Liber confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensis per archidiecesim, Libri septimus ab anno 1410 usque ad annum 1419. Pragae 1886, s. 23.

16) J. Emler ed., Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, III (1333–1346). Pragae 1892, s. 126, č. 317.

17) Rozbor vzájemných vztahů mezi městem a klášterem ve 14. století nastínila: H. Štroblová, Kutná Hora a Sedlecký klášter, Památky středních Čech 7/2, 1993, s. 23–27; H. Štroblová – B. Altová edd., o. c. v pozn. 4, s. 56–57.

18) H. Štroblová – B. Altová edd., o. c. v pozn. 4, s. 57.

19) H. Štroblová – B. Altová edd., o. c. v pozn. 4, s. 308.

12) J. Nuhlíček, Kostel sv. Jakuba ve světle historických pramenů, in: J. Vepřek ed., Obnovený kostel sv. Jakuba v Kutné Hoře. Sborník prací o stavebním vývoji a obnově kostela, Kutná Hora 1946, s. 31.

13) A. Podlaha ed., Libri erectionum archidiecesis Pragensis saeculo XIV. et XV., VI (1397–1376). Pragae 1873, s. 341, č. 175.

Obr. 14: Detail konstrukčního řešení severozápadního nároží severní věže kostela. Opěrák severozápadního nároží je situován šikmo. Nároží nedobíhá k zemi, nýbrž je vyneseno stupňovitými konzolami (foto J. Beránek, 2009).

Takřka jistě je i to, že na sklonku 50. let již musela být stavba lodi kostela Panny Marie (sv. Jakuba) v plném proudu, neboť v roce 1357 byl založen nový oltář sv. Martina, Prokopa, Benedikta a Jiljího a k němu dosazen kněz Jindřich.²⁰⁾ Se stavbou presbytáře proto bylo započato po roce 1324, přičemž datem ante quem jeho dokončení byl rok 1357. Zpřesnit toto časové rozmezí se patrně nepodaří ani detailním stavebněhistorickým průzkumem kostela, ani jeho uměleckohistorickým rozbořem, ačkoliv literatura je víceméně jednotná v názoru, že presbytář byl dokončen kolem poloviny 14. století.

Stavba kostela započala vytýčením půdorysné dispozice, v níž se již od počátku počítalo s dvouvěžovým řešením západního průčelí. Protože jeho dispozice kolidovala se starší komunikací, která byla vedena v mírně šikmém směru k severovýchodu, byl při výstavbě severní věže natočen opěrák při severozápadním nároží o 45° k východu a zároveň bylo nároží ukončeno ve výšce cca 3 m nad terénem, což patrně dostačovalo pro průjezdnost cesty. Spodní část věže má proto okosené nároží, které lícuje s plochou vytočeného opěráku (obráz. 14).

Průzkum stavby prokázal, že v první fázi I. stavební etapy²¹⁾ vznikl presbytář s kratším navazujícím úsekem vý-

20) Srov. pozn. 8.

21) Ve studii používám pro periody stavebního vývoje termínů etapa a fá-

Obr. 15: Schodišťová věžka situovaná do koutu svíraného presbytářem a severní lodí. Schodiště vzniklo nepochybně zároveň s presbytářem a přílehlou částí východní zdi severní lodi, což dokládá i původní koncept síňové dispozice. Tvarově a částečně i svým členěním navazuje na subtilní věže západního průčelí horní kaple karnaru v Sedlci (foto J. Beránek, 2008).

chodní zdi severní boční lodi se šnekovým schodištěm v tomto koutě (obráz. 15). Současně byly vyzděny výběhy arkád střední lodi (profilované polopiliře) a východní zeď jižní boční lodi. Ve druhé fázi byl nejspíše v plné výši vystavěn zbytek východní zdi jižní boční lodi a zřejmě i jižní část východní zdi severní lodi, neboť vnější kvádrový líc jižní části ostění východního okna severní lodi je provázán s kvádrovým zdívkem trojbokého schodiště.

Druhou fází jednoznačně dokládají šmorce výběhů pro navazující úseky východních zdí obou bočních lodí i zamýšlených arkád, patrně v podkroví na rozhraní presbytáře a trojlodi. V podkroví nad severní lodí je vidět zřetelná návaznost zdiva ve vertikální spáře, která se dnes z důvodu statických poruch projevuje jako trhlina, dodatečně utěšňovaná suti. Trhlina sestupuje od koruny zdiva pod klenbu východního klenebního pole, kde navazuje na pravé ostění

ze. Etapa zahrnuje výstavbu určité části kostela s víceméně homogenním stylovým projevem. Fáze je jakousi podmnožinou, přičemž příslušná etapa může zahrnovat i několik fází. Mezi jednotlivými etapami může existovat i větší časový rozdíl, zatímco stavební fáze na sebe bezprostředně navazují ve smyslu postupu stavebních prací a logické vazby stavebních konstrukcí. Je však nutno dodat, že v některých případech nelze příslušnou stavební fázi, zjištěnou na základě jednoznačných konstrukčních souvislostí, s jistotou přiřadit k určité stylové poloze (zejména u situací v podkroví kostela).

Obr. 16: Pohled na východní stěnu severní lodi. V koutě za arkádovým polopilířem na hraně lodi a presbytáře sbíhají oblé přípory, zcela shodné jako v presbytáři. Koutová náleží sběhu diagonálního žebra, vedlejší přístěnnému žebro. V horní třetině okna je zřetelná anomálie v průběhu přístěnného žebra, která indikuje ukončenou první fázi výstavby presbytáře. Dole zabíhají pod podlahu kaple nástěnné malby z počátku 60. let 15. století, které vznikly dříve než klenba kaple (foto J. Beránek, 2009).

Obr. 17: Utváření styku arkádového polopilíře se severní stěnou presbytáře. Spárořez probíhá z plochy přílozek stěny presbytáře do profilu arkádového polopilíře. Z toho vyplývá, že od počátku bylo počítáno s výstavbou síňového trojlodí, přičemž byl vypuštěn vítězný oblouk (foto J. Beránek, 2008).

okna v čele severní lodi. Při průzkumu byla stavební suť ze spáry odstraněna a v hloubce zdi potvrzen líc kvádrového obkladu severní zdi trojbokého schodiště.

Důvod, proč je okno v čele severní lodi užší, je zřejmý. Nebylo možno jej rozvinout ve stejné šířce jako okno v lodi jižní, protože zevně je do koutu přiloženo zmíněné schodiště. Ze stylového hlediska je zjevné, že způsob členění východního okna s vloženým oblým prutem mezi dva nestejně široké výžlabky je shodný s okny bočních zdí presbytáře (obr. 16). Rovněž koutové přípory na východní zdi trojlodí při jižním i severním arkádovém polopilíři na nároží s presbytářem zachovávají identickou kompozici s presbytářem. Podobně jako v presbytáři, i zde jsou přípory zakončeny hlavicemi, v důsledku poškození nezřetelného tvaru. Na hlavice dosedají diagonální žebra klenb východních polí obou bočních lodí. Důležité je, že spárořez polopilířů na rozhraní presbytáře a východní zdi trojlodí navazuje na kvádrový obklad západního ukončení obou zdí presbytáře (obr. 17). Polopilíře proto musely vzniknout ve stejné době jako obvodové zdi presbytáře, což potvrzuje původní záměr vystavět síňové trojlodí.

Další indicií síňové dispozice je rovněž podoba jižní věže, jejíž severní a východní zeď jsou prolomeny ve dvou podlažích vysokými lancetovými arkádami. Z hlediska proporcí jsou blízké oknům presbytáře. Kromě toho, jak uvi-

díme dále, byla jižní věž vystavěna až do úrovně 3. patra podstatně dříve než věž severní. Výše zmíněné skutečnosti jsou dostatečným důkazem v literatuře převažujícího názoru, že se již na počátku výstavby počítalo s korpusem síňového typu a nikoliv s bazilikou.²²⁾

Současně s presbytářem bylo založeno západní průčelí s dvojicí věží a snad i náběh západní části severní zdi trojlodí, která je v základech prokazatelně provázána se zdivem severní věže.²³⁾ V tomto případě je spojitost zřejmá i v interiéru, neboť tloušťka zdi je rovnoměrná od podlahy až do záklenku okna. Portál západního vstupu, provázaný se zdivem jižní věže, je ze stylového hlediska podobný oknům presbytáře. Pozoruhodná shoda panuje i v užití segmentových záklenků sdruženého vstupu s členěním spodní části stěn presbytáře.

Jižní věž byla vystavěna do výšky 3. patra patrně ještě v průběhu stavby presbytáře. Dokladem současného vzniku je již zmíněné provázání zdiva se západním portálem, náležejícím slohově do stejné vrstvy jako architektura pres-

22) Odlišně pouze H. Stroblová – B. Altová edd., o. c. v pozn. 4, s. 308. V textu není bohužel uveden žádný argument podporující tvrzení, že původním záměrem bylo vystavět trojlodní baziliku. Veškerá ostatní literatura o koncepci síňového řešení nepochybuje (srovnej pozn. 3 a 4).

23) Za zprostředkování předběžných výsledků archeologického průzkumu včetně fotografické dokumentaci děkuji Filipu Velimskému z Archeologického ústavu AV ČR, pracoviště Kutná Hora.

bytáře. V I. etapě výstavby kostela byla jižní věž vystavěna jako dočasný solitér, neboť v podkroví je její zdivo spojeno s nadezdívkou jižní arkády prostřednictvím šmorců. Znamená to, že severovýchodní nároží věže bylo dopředu připraveno na spojení se zdivem síňového trojlodí. Zcela opačná je situace severní věže, jejíž zdivo je s nadezdívkou severní arkádové řady dokonale provázáno, což dokládá vznik věže až v průběhu následujících stavebních etap spojených s dostavbou trojlodí (viz dále).

Třetí patro jižní věže bylo koncipováno pro přechod z čtyřbokého půdorysu na osmiboký. Převod zdiva nad klenbou 2. patra zajišťuje v koutech věže kaskáda mohutných krakorců. Vnější tvar nevytváří oktagon, ale nepravidelně šestiboký tvar, jehož obě severní nároží jsou pravoúhlá. Důvodem zvoleného řešení byl zřejmě úmysl zakončit západní průčelí štítem vloženým mezi obě věže. Dokladem je cihlami druhotně dozděná vertikální jizva po navázání zdiva štítu, která je patrná při vnějším severozápadním nároží jižní věže (obr. 18). Vnitřní osmiboký tvar je pak důkazem, že další patra věže měla mít osmiboký tvar. Není zcela jasné, proč nebyla věž dokončena. Pravděpodobně šlo o závažné statické poruchy, jimiž i v současnosti trpí celá jižní strana kostela.

Patrně ještě ve druhé fázi I. etapy bylo vyzděno přízemí severní věže, k níž na jižní straně přiléhá točité schodiště v západním průčelí, včetně navazující západní zdi průčelí s širokým vstupním portálem. Situování točitého schodiště k boku severní věže způsobilo asymetrické řešení průčelí s posunem portálu k jižní věži. Horní podlaží severní věže nenesou žádnou stopu záměru postavit nad spodní hranolovou částí osmibokou nástavbu analogickou řešení jižní věže. Kdy bylo upuštěno od záměru vystavět dvojici osmibokých věží, není zřejmé; patrně se tak stalo již na konci I. etapy, tedy nejpozději do poloviny 14. století.

Asi v souvislosti s touto změnou se stala severní věž jediným místem, kde mohly být zavěšeny zvony. Proto bylo vypuštěno řešení s arkádami otevřenými do prostoru lodi v patře jižní a východní zdi věže. Zůstaly jen arkády v přízemí, protože v patře se počítalo s vložením dřevěné hranolové konstrukce, která stoupala až pod zvonové patro, kde vynášela rošt zvonové stolice. Dokladem jsou mohutné bloky vyložené ze zdi a rovněž kapsy ve zdivu po trámech (obr. 19). Za současného stavu poznání není jasné, do jaké výšky byla vystavěna severní věž během I. stavební etapy. Se zdivem věže je až do výše 1. patra svázána přilehlá část severní obvodové zdi trojlodí. Nelze proto vyloučit, že západní průčelí bylo již během I. stavební etapy hmotově dokončeno do předpokládané výšky síňového trojlodí.

Pokud jde o koncepci trojlodní síně s dvouvěžovým prů-

Obr. 18: Pohled na severní stěnu jižní věže v úrovni 3. patra. Při nároží upravo je viditelná vertikální jizva po odbouraném zdivu původního štítu, jenž zakončoval západní průčelí (foto J. Beránek, 2009).

Obr. 19: Pohled do spodní části 1. patra severní věže z chodbičky od vstupu z točitého schodiště západního průčelí. Patro severní věže není do interiéru trojlodí otevřeno hrotitými arkádami jako věž jižní. Důvodem je skutečnost, že nad klenbou přízemí se velmi pravděpodobně nacházela hranolová dřevěná konstrukce, která pod zvonovým patrem podírala vlastní konstrukci zvonové stolice. Dokládají to mohutné kamenné bloky, zazděné v koutech věže, nad nimiž jsou ve zdech situovány hluboké kapsy pro přízední trámy roštu, který konstrukci podíral. Bloky i kapsy jsou součástí obvodových zdí věže (foto J. Beránek, 2009).

Obr. 20: Horní kaple karneru v Sedlci u Kutné Hory. Stylovou vazbu s presbytářem kostela sv. Jakuba dokládá nejenom lancetový tvar okenních záklenků, ale rovněž hmotová podoba a povrchové členění subtilních věží západního průčelí. Základním inspiračním zdrojem alespoň pro utváření vzhledu exteriéru byl konventní chrám v Sedlci. Předlohu pro věže západního průčelí lze hledat v utváření věží raně gotického chrámu v nedalekém Kolíně (foto J. Beránek, 2009).

čelím, pak za pravděpodobnou předlohu můžeme považovat chrám sv. Bartoloměje v nedalekém Kolíně nad Labem. Pokud by byl uskutečněn původní záměr s dvojicí osmibokých věží, byla by silueta západního průčelí kostela sv. Jakuba v podstatě totožná, včetně trojúhelného štítu průčelí. Tradice osmibokých věží členěných na nárožích vertikálními prvky, v jednotlivých etážích přepásaných prstenci, měla značný vliv i na podobu horní kaple sedleckého karneru (obr. 20), v jehož případě jde však jen o volnou citaci kolínského chrámu.

Na genetickou příbuznost členění vnějšku a zároveň i vnitřku kostela sv. Jakuba s cisterciáckými stavbami v Sedlci upozornil poprvé Pavel Kroupa.²⁴⁾ Do I. stavební etapy kladl výstavbu presbytáře se sakristií a schodištěm po severní straně, do II. pak nástavbu depozitáře.

Tento nástin je třeba korigovat v několika ohledech. Předně, západní opěrák jižní strany presbytáře, jenž probíhá uvnitř sakristie, v podstatě vylučuje možnost, že by náležela hned I. etapě výstavby spolu s presbytářem. Opěrák je spíše dokladem, že sakristie s pokladnicí vznikly druhotně, a to najednou, v jedné stavební fázi, ovšem v době nepříliš vzdálené od výstavby presbytáře. Dokládá to přírodní příločka, jejíž členění je shodné s principem členění stěn uvnitř chóru.²⁵⁾

Navíc, pokud by se počítalo se stavbou sakristie již v I. etapě, nutně by její klenba, dělená nejspíše do dvou klenebních polí, kolidovala s výškou okenního parapetu přilehlých oken presbytáře, což by nevyřešila ani valbová střecha s úžlabím u stěny presbytáře. Jediným možným

řešením by byla plochostropá místnost nebo valená klenba. Takové řešení však považuji za málo pravděpodobné u stavby takového významu, zejména když architektonické fragmenty v patře nad sakristií dokládají záměr mimořádně exkluzivního řešení odhmotněného prostoru, zaklenutého křížovou žebrovou klenbou.

Nelze prokázat, zda byl presbytář zaklenut již po svém dokončení. Muselo by se tak stát po zřízení krovu nebo nějakého provizorního zastřešení. Vyloučeno to však není, neboť vrcholnice kleneb se nacházejí výše než u kleneb střední lodi. Konstrukce žebrového skeletu s cihelnou vyzdívkou klenebních kápí, kdy jsou cihly kladeny na horní plochu žebor, umožňuje takové řešení. Ve východním obdélném poli před závěrem je mohutný kruhový svorník s plným stř-

dem doprovázen po stranách čtveřicí otvorů, jejichž kruhová ostění z pískovce jsou osazena na rubu klenby (dva boční otvory jsou zazděny). Otvory mohly procházet provazy nebo řetězy velkého lustru. Analogie obdobného řešení v českém prostředí mi není známa.

O vnitřním vybavení presbytáře rovněž nic nevíme. Šírokové sedile v jižní zdi presbytáře však pod přímým překladem neslo lípanou kružbu (obr. 21). Z kvádrů zděná menza, z větší části zakrytá barokním oltářem, je nepochybně také středověkého původu. Její exkluzivitu dokládá deska z červeného mramoru. Profilace desky a soklu naznačuje spíše pozdní gotický původ.

Zcela otevřená je otázka existence případného letneru, jenž se snad nacházel na rozhraní presbytáře a střední lodi. Absence členění spodní části severní a jižní stěny presbytáře na styku s lodí, jakož i dvojí nepravidelné okosení hrany severního nároží lodi a presbytáře takovou možnost připouštějí. Letner zamýšlený v I. etapě by asi kolidoval s bočními kaplemi, které jsou ovšem výsledkem až III. stavební etapy. Umístění a vazbu na zmíněné konstrukce může prokázat jen případný restaurátorský průzkum, případně ne-destruktivní přírodovědné metody.

I. stavební etapa byla zakončena asi ještě do poloviny 14. století, možná již o něco dříve.

Pro II. etapu stavebního vývoje kostela existuje z hlediska utváření a vazby stavebních konstrukcí jen několik jednoznačných vztahů určujících jejich chronologickou posloupnost. Z toho důvodu je vymezení jednotlivých fází založeno především na formálním rozboru architektonického tvarosloví.

Součástí II. stavební etapy byla přístavba sakristie s pokladnicí v patře k jižnímu boku presbytáře. Že se s výstavbou patrového objektu nepočítalo v I. etapě, napovídá zazděné okno ve východní zdi jižní lodi, západní opěrák pres-

24) P. Kroupa, o. c. v pozn. 4, s. 204–208.

25) Nevidím žádnou spojitost s členěním stěn karneru v Sedlci jako P. Kroupa, o. c. v pozn. 4, s. 205. Naopak, takřka shodné jsou tvary přízedních podložek severní stěny kostela a rovněž bočních zdí věží, které ovšem náleží až mladší stavební etapě. To rozpoznal již A. Pospíšil, Karner v Sedlci u Kutné Hory (okr. Kutná Hora). Stavebněhistorický průzkum. Strojopis SÚPP. Praha 2002, s. 13.

Obr. 21: Detail členění části jižní zdi presbytáře, jež již východní třetinu zdi zaujímá hlubší výklenek sedile pravoúhlého tvaru. Ze jde o sedile, dokládá, jak hloubka výklenku, tak i stopy po lípané kružbě, která se nacházela v horní třetině plochy výklenku. Pozdně gotická chórová lavice zakrývá sousední výklenek, který je podobně jako na severní stěně presbytáře segmentově překlenutý (foto J. Beránek, 2008).

bytáře a zadržky oken jeho jižní strany. Sedlový portál v zadržce východního okna jižní lodi zpřístupňuje pokladnici. Dnešní vstup na kruchtu nad Ruthardovskou kaplí vede přes točité, zevně trojboké schodiště, které je přiloženo k západnímu opěráku východního pole trojlodi. Na základě písemných zpráv a morfologie prvků je zřejmé, že podklenutá kaple ve východním poli jižní lodi i schodiště byly postaveny až na sklonku 14. století. Po nějakou dobu byl depozitář přístupný jen prostřednictvím nějakého provizorního, snad dřevěného schodiště. Hypoteticky však mohl být depozitář nad sakristií přístupný přes zmíněný letner ze schodiště po severní straně presbytáře.

Bezprostřední stylovou vazbu patrového přístavku na presbytář dokládá přízdní příložka jižní stěny depozitáře, která je citací podobného prvku členícího stěny presbytáře (obr. 22). Dalším pojítkem je koncepce odhmotněného prostoru se zbytkovými plochami stěn, které jsou prolomeny širokými hrotitými okny. Na základě dochovaných fragmentů profilace ostění lze předpokládat, že byla shodná s okny presbytáře. Záměr skeletového, prosvětleného a odhmotněného prostoru nebyl uskutečněn. Opět nejspíše v důsledku statických poruch kostela byla již v době výstavby depozitáře vyžděna zeď v hloubce ostění obou plánovaných

Obr. 22: Detail členění fragmentu soklu sdružené přípory, z níž vyrůstaly prvky diagonálních žeber a žebra oddělujícího dvě pole křížové žebrové klenby prostory nad sakristií. Krajní oddělené soklíky náležejí oblému prutu v ostění nerealizovaných oken (foto A. Mudra, 2009).

oken a do ní vložena dvě menší okna (obr. 23). Hrotité východní okno má kružbu velice podobnou oknům presbytáře a severní strany lodi. Domnívám se, že prostora byla zaklenuta ještě do sklonku 14. století. Nasvědčoval by tomu výběh klenby v severovýchodním koutu, který je osazen do boku opěrného pilíře presbytáře a zjevně druhotně odsekané oblé klenební přípory na podložce jižní stěny. V zásadě však nelze ze statických důvodů vyloučit ani provizorní plochostropé řešení.

Původní koncepce odhmotněného a prosvětleného prostoru nad sakristií se rozchází se stávajícím určením jako depozitáře, pokladnice. Jaká však měla a mohla být původní funkce? Hypoteticky lze uvažovat o kapli, která mohla být původně přístupná přes zamýšlený a opět jen hypoteticky realizovaný letner na rozhraní trojlodi a presbytáře. Funkci kaple by mohl nasvědčovat počet oltářů svěcených ve 14. století. Jinou možnost představuje funkce oratoře, jak naznačil P. Kroupa.²⁶⁾ Tato hypotéza je však málo pravděpodobná, neboť okna na jižní straně presbytáře byla zazděna nejspíše již v době přístavby sakristie se zmíněnou prostorou v patře. Změna funkce ještě v průběhu do stavby kostela byla nejspíše nezáměrným důsledkem statických poruch.

26) P. Kroupa, o. c. v pozn. 4, s. 205.

Obr. 23: Pohled do jižní části depozitáře v patře nad sakristií. Členění jižní i východní stěny depozitáře v patře ukazuje, že původním záměrem bylo prolomení zdí širokými hrotitými okny, takže plocha stěny by se v podstatě vůbec neuplatňovala, vyjma typické přístěnné podložky doprovázené po stranách dvojicí přístěnných přípor. Tato koncepce byla opuštěna ještě v průběhu výstavby a jižní zeď prolomena dvojicí užších oken (foto J. Beránek, 2009).

Výrazné anomálie obvodových zdí trojlodí, spočívající v odklonu od přímky mezi západními věžemi a východní zdí lodi mohou naznačovat, že byly stavěny až v určitém časovém odstupu. Na tom nic nemění ani skutečnost, že jejich spodní část v úrovni pod parapetem oken je o něco tlustší než navazující zdivo. Odsazení je zřejmě reliktem první fáze, kdy byl uzavřen obrys trojlodí. Zařazení do II. etapy výstavby nasvědčuje zejména utváření portálů bočních vstupů, odlišných od portálu v západním průčelí. U bočních vstupů se již prosazují plasticky citěné tvary hruškovců a oblounů, přičemž vyznívající poklasickou tendenci lze do jisté míry spatřovat v převýšeném tvaru portálů a poměr-

ně těsném sledu, v jakém jsou jednotlivé prvky řazeny.

V první fázi II. etapy tedy vznikla přízemní část obvodového zdiva. Naproti tomu dokončení obvodových zdí v plánované výšce se protáhlo a rozpadlo do několika dílčích fází. Projevuje se to zejména v utváření podložek výběhů klenebních žeber hruškového profilu. Ty se na jižní a severní straně lodi značně odlišují (obr. 24). Zatímco na severu jsou tvořeny oblými profily v hlubokém výžlabku, jenž lemuje podložku, na jižní straně jde o prosté, mělké výžlabky. Podložky s oblounem byly na sklonku 50. let 14. století užity například v karlštejské kapli sv. Kateřiny, lapidárně pojatý mělký výžlabek se na počátku 70. let 14. století objevuje v kostele sv. Apolináře v Praze.

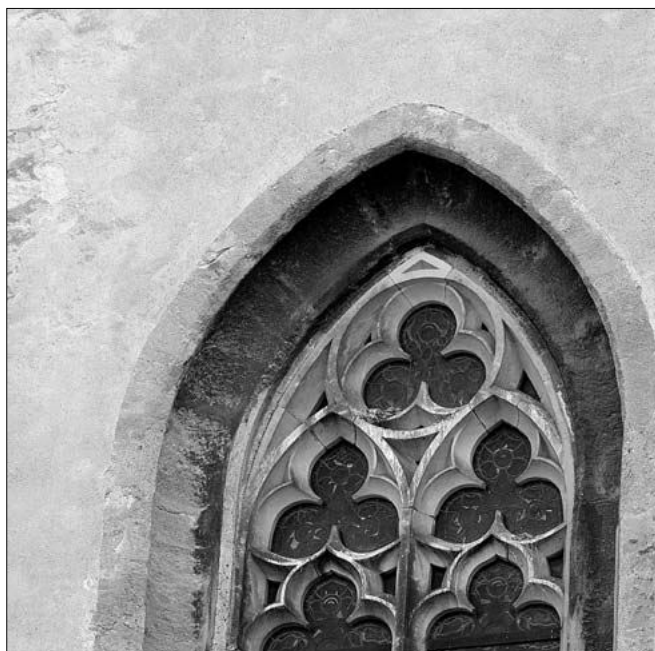
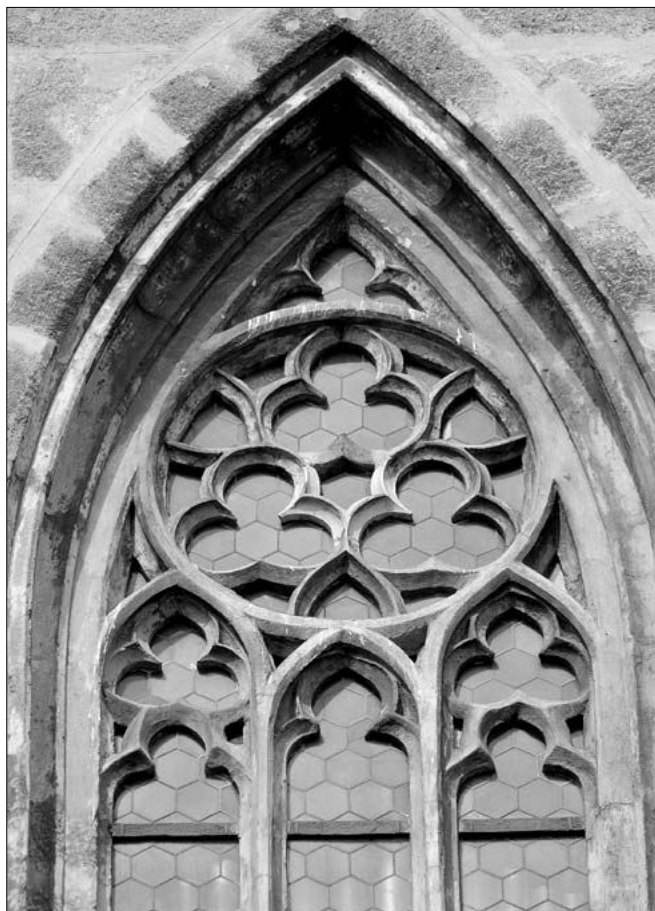
Zjevné nepravidelnosti zdiva, projevující se na omítce kolem

podložek jižní stěny lodi navíc ukazují, že tato část byla dodatečně upravována. Jednoznačným dokladem je sraz obou forem v jediném kamenickém kusu příločky jihovýchodního koutu jižní boční lodi. Část prvku východní stěny s oblounem se v koutě násilně mění do výžlabku jižní stěny. Tento kuriózní prvek je dokladem par excellence komplikované dostavby lodi.

Nevylučuji dokonce možnost, že podložky výběhů žeber byly do jižní zdi lodi vloženy dodatečně, možná až během následující III. stavební etapy, těsně před zaklenutím lodi. Na tuto myšlenku mě kromě viditelných anomálií zdiva, patrných na omítce, přivedla rovněž specifická podoba krátké-

Obr. 24: Srovnání výběhů klenebních žeber na bočních zdech trojlodí. Vlevo výběh klenby na jižní zdi, uprostřed na severní. Vpravo kompozitní útvar v jihovýchodním koutu východního pole jižní lodi, jenž kombinuje oba předchozí tvary (foto J. Beránek, 2008).

Obr. 25: Členění oken presbytáře a lodi. Vlevo nahoře okno v ose závěru presbytáře, pod ním typické okno na severní straně lodi, vpravo nahoře krajní západní okno severní strany, pod ním typické okno na jižní straně lodi, dole krajní západní okno jižní strany nad schodištěm při jižní věži (foto J. Beránek, 2008/9).

ho ostruhového zakončení žeber u spodního okraje výžlabku. Shodný způsob ukončení žeber totiž nalezneme u kleneb věží a západní kruchty. V každém případě však musela být západní část jižní obvodové zdi již dokončena, neboť zjevně souhlasí s původním záměrem vystavět v západním poli kruchtu. Dokládá to jak pozice západního okna ve tva-

ru kosočtverce, tak i zazděný vstup na nerealizovanou kruchtu. Vstup se nachází v ose pod zmíněným oknem a je přístupný ze schodiště vložené mezi opěrák jižní věže a západní opěrák jižní zdi trojlodí.

Současně s obvodovým zdívem trojlodí vznikala hrotitá okna s kružbami a také byla osazována přístěnná žebra

čelních oblouků budoucí klenby v severní boční lodi. Důkladem druhotného osazování výběhů v jižní zdi a komplikovaného vývoje této části stavby je absence přístěnného žebra v západním poli, kde klenební žebra vybíhají z polygonální konzoly s bohatou profilací. Přístěnné žebro chybí rovněž v severní lodi, ale zde příslušná část zdi vznikla prokazatelně již při stavbě přízemí a 1. patra severní věže, zatímco zeď jižní boční lodi byla k jižní věži druhotně přiložena. Odlišnosti jsou zřejmé i na vzhledu oken, v jižní zdi trojdílných, v severní dvojdílných (obr. 25).

Tvary podobné podložkám severní stěny lodi, patrně však o něco starší, se nacházejí na stěnách obou věží, a to jak ve směru do střední lodi nad kruchtou, tak i do bočních lodí. Neprehlednutelná je souvislost s tvaroslovím stěn horní kaple karneru v Sedlci (obr. 26). Na rozdíl od Sedlce, kde žebro zabíhá „do ztracena“, je zde striktně užito konzol, do

nichž se opírají výběhy klenebních žeber. Pozoruhodná je také kombinace podložky s oblou příporou odsekanou vysoko nad stávající podlahou západní kruchty, v níž lze pozorovat reziduum členění stěn presbytáře. Hybridní tvar vznikl spojením okraje přístěnné podložky s hlavicí přípory. Vysekán byl z jednoho kusu pískovce.

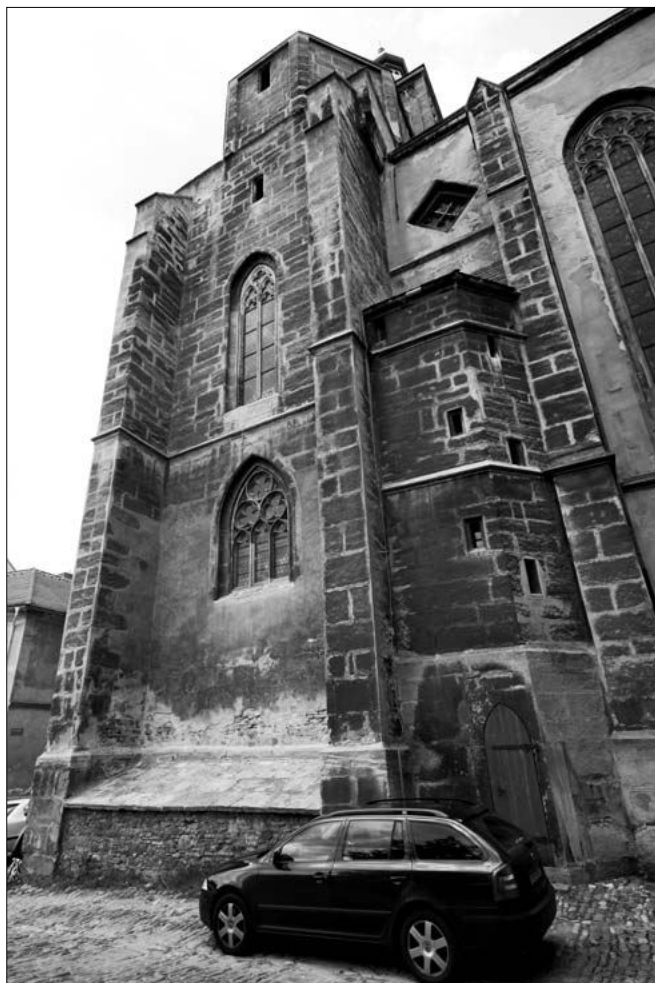
Z předchozího rovněž vyplývá, že 1. patro severní věže vzniklo již během II. stavební etapy, přičemž utváření architektonických článků dosud odráží slohové východisko presbytáře (obr. 27). Zároveň je zřejmé, že na jižní věž musely být stejné články osazovány druhotně, do již hotového zdiva. Příznačným detailem je jen zčásti opracovaný výběh přízední příložky na severní straně jižní věže v úrovni kruchty. Zdá se, že sem byly narychlo vkládány nehotové prvky. To by potvrzovalo zjištění, že styl těchto podložek je blízký I. stavební etapě. Zkrácené přípory jižní věže proti jižní me-

Obr. 26: Srovnání přístěnných podložek výběhu klenebních žeber v kostele sv. Jakuba (vlevo) a horní kapli karneru v Sedlci (uprostřed a vpravo) (foto J. Beránek, 2009).

Obr. 27: Vlevo typ hlavičky zakončující přípory v závěru presbytáře kostela sv. Jakuba. Uprostřed detail členění boční stěny presbytáře s bizarní hlavicí, kterou prorůstá oblá přípora vynášející dělicí žebro. Kompozitní útvar se odlišuje od precizně utvářených hlavic závěru presbytáře, přesto pochází ze stejné etapy. Jde o rys, který nalezneme na různých místech kostela. Vpravo je snímek útvaru skládajícího se z podložky a přípory na jižní stěně při jihovýchodního nároží severní věže. Již na první pohled je zřejmé, že podložka je totožná s obdobným prvkem v sedleckém karneru. Zjevný je slohový posun oproti presbytáři a východní stěně lodi (foto J. Beránek, 2008).

Obr. 28: Pohled na západní část jižní stěny trojlodí a přilehlou jižní věž. Mezi opěrák jihovýchodního nároží věže a opěrák úzkého západního pole jižní lodi byla vložena trojboká vížka se schodištěm, které mělo původně zpřístupňovat kruchtu vloženou do tohoto pole a osvětlenou nakoso osazeným čtvercovým oknem nad schodištěm. Snímek rovněž zachycuje nedostavěnou jižní věž, v horní části polygonální (foto J. Beránek, 2008).

zilodní arkádě rovněž potvrzují, že ještě v této fázi se počítalo se stavbou kruchty v západním poli lodi před věžemi.

Součástí II. etapy nepochybně byla stavba točitého schodiště vloženého mezi opěrák jižní věže a západní opěrák jižní lodi (obr. 28). Zevně je dvojboké, vyžděné z kvádrů. Osvětluje jej řada malých obdélných okének s vyžlabeným ostěním. Schodiště nutně muselo vzniknout ještě před stavbou pilířů lodi, neboť původně mělo zpřístupňovat vstup na kruchtu zamýšlenou v západním poli lodi. Tento záměr jednoznačně dokládá již zmiňovaná vstupní nika v horní části schodiště pod kosočtverečným oknem.

Přesnějším chronologickému zařazení II. etapy brání poměrně široké časové rozpětí, v němž se zmíněné architektonické prvky vyskytují. Rámcově ji vymezují obdobím přibližně od poloviny do počátku 70. let 14. století, přičemž výše popsané přístěnné příložky a přípory na stěnách obou věží vznikly zřejmě ve starším časovém horizontu tohoto rozmezí.

Do III. stavební etapy náleží výstavba pilířů mezilodních arkád. Přestože byl opuštěn původní záměr s tribunou vestavěnou do úzkých západních polí trojlodí, výsledné rozmístění pilířů plně respektovalo původní koncepci. Již do-

stavěné obvodové zdi trojlodí s daným rozvrhem oken ostatně neumožňovaly odlišné půdorysné řešení s pravidelným rozestupem podpor.

Vzhled západní dvojice pilířů dokládá, že se při jejich zdění již nepočítalo s výstavbou kruchty. Profilace na západní straně těchto pilířů je plynulá, nepřerušovaná plochou, k níž by měla hmota kruchty přiléhat. Naproti tomu evidentně starší polopilíř jižní arkády je součástí původní koncepce, neboť jeho profilace je v úrovni předpokládaného přísazení přerušena hladkou plochou kamenných bloků (obr. 29). Profilace severního polopilíře byla zcela odsekána v novověku. Pozoruhodné je, že nově stavěné pilíře zachovávají původní profilaci z doby před polovinou 14. století, jejichž vzorem byly bezpochyby polopilíře východní zdi trojlodí při presbytáři.

Otevřenou otázkou zůstává, zda bylo původním záměrem členit boční strany pilířů oblymi příporami, ve spodní části přerušovanými baldachýny s konzolami pro sochy. Baldachýny byly osekány na počátku 19. století. Dochovaly se pouze tři; dva na východním pilíři severní řady a jeden na jižním pilíři. Podoba baldachýnů zřetelně dokládá dobu jejich vzniku nejdříve v 70. letech 14. století (obr. 30).

Při vyzdívání východního páru pilířů se již počítalo s kaplemi vloženými do východních polí bočních lodí, jak potvrzuje přerušená profilace východního pilíře jižní arkády v úrovni předpokládané podlahy budoucí kruchty. Do hu-

Obr. 29: Pohled ze severní lodi na kruchtu vloženou mezi věže. Vlevo arkády v přízemí a 1. patře východní zdi jižní věže. Profilace polopilíře osazeného do nároží věže je přerušena. Jde o doklad záměru vestavět kruchtu do západního pole trojlodí. Naproti tomu polopilíř u nároží severní věže (vpravo) měl profilaci sbíhající plynule až k soklu (profil byl odsekán patrně na počátku 19. století). Znamená to, že při osazení polopilíře do nároží severní věže se již nepočítalo s realizací původní kruchty (foto J. Beránek, 2008).

Obr. 30: Detail baldachýnu na jižní straně východního pilíře severní arkády. Východní pilíře severní i jižní arkády jsou jediné, na nichž se dochovaly původní baldachýny, pocházející z III. stavební etapy (foto J. Beránek, 2009).

sitských válek vznikla pouze kaple v čele jižní lodi, zatímco v severní lodi byla dokončena až v 80. letech 15. století.

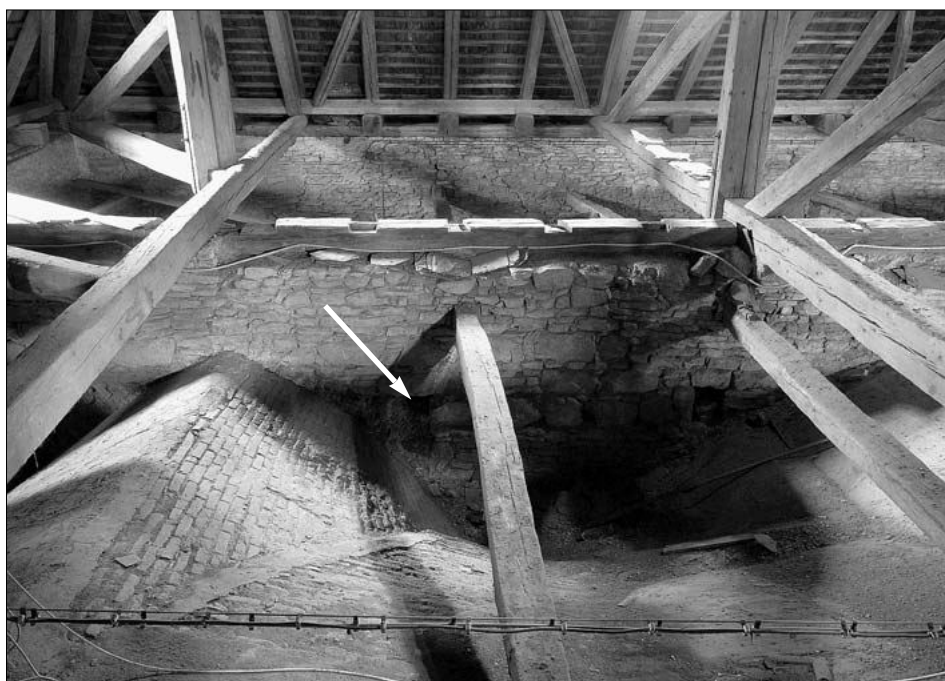
Při zdění mezilodních arkád byly do nadezdívky v příčném směru ve víceméně pravidelných intervalech kladeny mohutné trámy, po nichž se dochovaly velké kapsy procházející zdívkou (obr. 31). Nejspíše jde o pozůstatek zabezpečení stability arkád v příčném směru. Protože kapsy po trámech zjevně kolidují s klenebními kápními, je jisté, že šlo o provizorní stav. Trámy byly vytaženy asi až těsně před zaklenutím trojlodí, což zaručovalo, že arkády budou fixovány i v případě většího časového odstupu mezi jejich dokončením a zaklenutím trojlodí. Patrně v těsné návaznosti na dokončené mezilodní arkády s vloženými ztužujícími trámy a z logiky věci rovněž na dostavbu obvodového zdiva 2. a 3. patra severní věže, byl vztyčen krov nad lodí. Nad presbytářem se již mohl nacházet starší, ale plánovaný krov nebo byl presbytář zastřešen provizorně. Teprve následně se mohlo přikročit ke klenutí lodi.

Zatímco stavba 1. patra severní věže spadá asi již do II. stavební etapy, bylo 2. a zřejmě i 3. patro vystavěno ve stejné době jako pilíře arkád. Zdivo 4. patra náleží pravděpodobně až po-

slední fázi III. etapy výstavby. Nicméně původní plán postavit štít nad západním průčelím patrně nebyl zapomenut, neboť zdivo jižní strany věže od úrovně 4. patra ustupuje (obr. 5). Teoreticky toto řešení mohlo sloužit pro osazení žlabů a náběh severní části sedlové střechy za zmíněným štítem. Výška štítu by musela být přinejmenším rovna výšce pozdně gotického krovu, kterou známe z dochovaného mladšího plánu (viz dále). Štít by tedy byl stejně vysoký jako presbytář a loď, tj. v poměru 1 : 1. Případnou jízvu po navázání zdiva věže a štítu při jihozápadním nároží dnes zakrývá novodobý kvádrový obklad, jenž je výsledkem opravy v roce 1935. Avšak není zřejmé, zda byl štít do husitských válek skutečně postaven. Na miniatuře Kutnohorského graduálu z počátku 90. let 15. století je západní průčelí zobrazeno v podstatě v dnešní podobě, bez štítu. Mohl být poškozen během husitských válek a následně stržen, víme-li, že severní věž byla zasažena požárem.

Nejpozději do sklonku 14. století byla severní věž dostavěna nejméně do úrovně stávajícího 4. patra, které je na každé straně opatřeno vysokým hrotitým oknem, původně s kružbou v záklenku. Tvar střechy nebo konstrukční podobu krovu neznáme. Snad jen na základě analogie s pozdně gotickou dlátkovou střechou můžeme uvažovat o podobném řešení. Možných variant ovšem existuje více.

Dostavba kostela vrcholila zaklenutím trojlodí, spodních etáží věží a výstavbou a zaklenutím západní kruchty. Protože se vrcholy oblouků mezilodních arkád nacházejí výše než vrcholy klenebních čel obvodových zdí, je výsledkem po přímce stoupající vrcholnice kleneb bočních lodí, zatímco vrcholnice kleneb střední lodi je skoro vodorovná (obr. 32). Zda jde o záměr nebo výsledek etapovitě výstavby kostela, není zcela jednoznačné. Možný nezáměrný důsledek složitějšího vývoje naznačuje skutečnost, že výška oblouků arkád byla určena již v I. etapě, při vzniku presbytáře. Ostatně vrcholy jeho klenby se nacházejí výše než u kleneb střed-

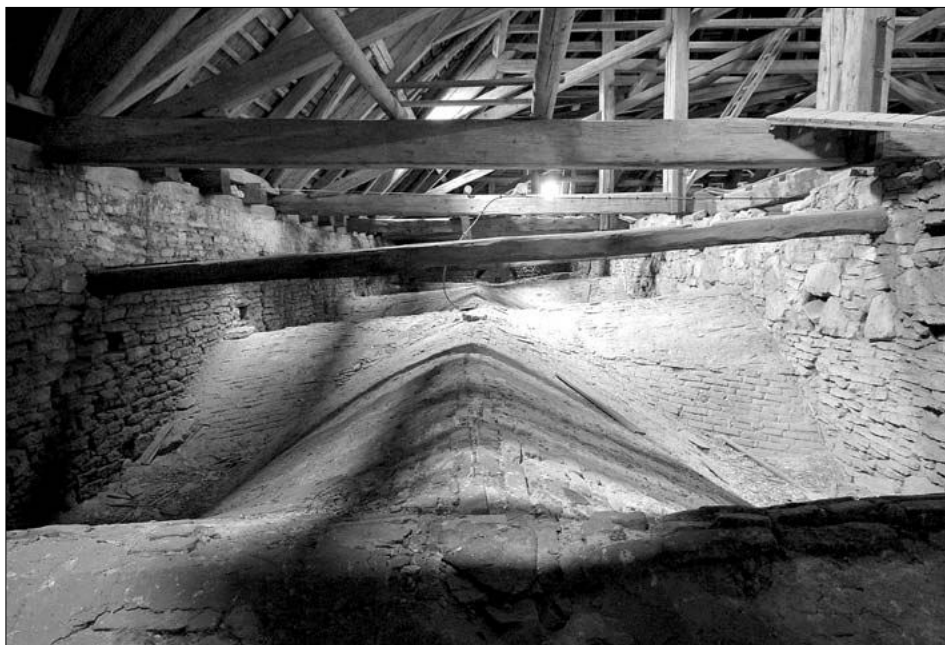
Obr. 31: Pohled k jihu napříč střední lodí v podkroví nad klenbami. Pod vaznými trámy klasicistního krovu se nacházejí dřevěná ztužující táhla, datovaná do roku 1714. Pod táhly jsou vidět kapsy po trámech provizorní konstrukce z doby výstavby mezilodních arkád. Na koruně zdiva jižní arkády se zachovala prahová vaznice pozdně gotického krovu, s pravidelně rozmístěnými karpovými dlabami vazných trámů (foto J. Beránek, 2009).

ní lodi. Pokud by šlo o původní záměr, pak by se jednalo o pozoruhodný příklad invenčního řešení statického problému s působením šikmých sil klenby. Oprávněnost takové domněnky by ovšem bylo nutné ověřit výpočtem statického modelu.

Vlastní klenbu tvoří skelet žebrových oblouků složený z diagonál a dělicích meziklenebních žebířů a výplňové zdivo kápí z cihel, které jsou kladeny na horní plochu žebířů. Cihly byly ve vrcholech klenby klínovány úštěpy břidlice. Klad cihel, jenž lze pozorovat na některých místech v podkroví, naznačuje, že klenební výběhy byly vyzdívány tzv. „z ruky“, zatímco horní plochy klenebních kápí byly zděny na bednění. Ramenátů bylo zcela jistě použito při zdění žebrových oblouků.

Svorníky kleneb trojlodí s profilací polovičního žebra, na spodní straně většinou opatřených plochým provrtaným terčem, pocházejí z jedné doby. Některé svorníky jsou zdobeny vegetabilním motivem. V jižní boční lodi se vyskytují dva svorníky se středem podloženým znakem Ruthardů z Malešova. V mladším období došlo několikrát k druhotnému přezdívaní kleneb, většinou za použití původních prvků. Až do poslední opravy ve 40. letech 20. století akcentoval druhé pole od východu střední lodi velký dutý svorník (obr. 33). Patrně nikoli náhodou byl umístěn ve středu příčné osy s portály bočních vstupů. Svorník byl natolik rozměrný, aby umožnil spouštění, vpouštění nebo i vřazování předmětů do střední lodi v ose proti vstupům i hlavnímu oltáři. Dokladem je pozdně gotický trám v podkroví na západní hraně tohoto klenebního pole. Pravděpodobně jde o relikv podpůrné konstrukce nedochovaného rumpálu.

Zda je stávající široké a lomené okno západního průčelí, v literatuře označované za parlérovské ještě předhusitského původu, je nesnadné rozhodnout. Na základě některých indicií (viz dále) se domnívám, že je až výsledkem pozdně gotické opravy kostela poškozeného za husitských válek v rozmezí let 1421–1424. Hypoteticky může jít o výsledek opravy nebo přestavby staršího okna, což by potvrdily anomálie na vnitřním líci zdi v koutu při severní věži (přípora sbíhající po vnější straně tělesa schodiště a rov-

Obr. 32: Pohled od západu do podkroví severní boční lodi. Zajímavá je geometrie příčných vrcholnic kleneb obou bočních lodí, jak ukazuje snímek srovnaný do vodorovné roviny – klenba v příčném směru stoupá od severní obvodové zdi (vlevo) k nadezdívce mezilodní arkády (foto J. Beránek, 2009).

Obr. 33: Fotografie z doby rekonstrukce chrámu v letech 1941–46. Pohled do 2. pole střední lodi od východu. Mimořádně důležitý snímek pořízený před rozebráním klenby zachycuje velký dutý svorník, jenž původně akcentoval osu severního a jižního bočního vstupu. Při rekonstrukci byl osazen menší plný svorník. Pole bylo z větší části přezděno, včetně vrcholů obou dělicích žebířů (SOKA Kutná Hora, Sbirka fotografií a negativů Kutná Hora, 373/IIIB).

něž nepravidelný spárořez severní části ostění a jeho vazba na hmotu schodiště).

Mezi věže byla vložena úzká kruchta, jejíž čelo nelicuje s východní stěnou věže. Vzhledem k subtilním dimenzím kruchty a nižšímu vzepětí jejích kleneb se podlaha ocitla podstatně níže než u původně plánované tribuny. Důsledkem bylo, že původní výstup z točitého schodiště v západním průčelí pozbyl smyslu a obdélný portálek při vnitřním líci zdi byl zazděn. Kruchta byla nově zpřístupněna jednoduchým schodištěm z patra jižní věže. Protože původně mělo být patro jižní věže přístupné z tribuny, musel být proražen dodatečný vstup od vnějšího točitého schodiště ve

Obr. 34: Pohled do vrcholu klenby v 1. patře jižní věže. Diagonální žebra z protilehlých koutů neleží v přímce, nýbrž se ve vrcholu míjejí, což vytváří efekt rotujícího svorníku. Otevřenou otázkou zůstává, zda šlo o záměr nebo důsledek nedokonalého nasazení výběhů žeber (foto J. Beránek, 2009).

zdivu jihovýchodního nároží věže. Kručta byla podklenuta dvěma poli křížové žebrové klenby. Dělicí žebro proti západní zdi vybíhá z dubové (!) konzoly, jejíž výběhy mají precizní hruškový profil. Výjimečný je rovněž osový pilířek v čele kručty, který má asymetrický lichoběžný půdorys. Žebra v koutech jsou zakončena typickým krátkým ostruhovým podseknutím.

Patro jižní věže bylo zaklenuto podobně jako přízemí obou věží. Klenba zde je však řešena mimořádně zajímavým způsobem; žebra nejsou vedena ke středu klenby, ale v mírném odklonu z osy. Výsledkem je „rotující“ svorník, který připomíná vířivé parlérovské kružby (obr. 34). Podobně i zde žebra bez konzol mizí ostruhově podseknuta ve zdi.

Hypoteticky proto kladu počátek III. etapy do sklonku 70. let 14. století. Podstatná část této etapy však spadá do průběhu 80. let. Pro dané období je typickým stylovým prvkem krátké ostruhové podseknutí žeber klenby obou podvěží a patra jižní věže, dále kleneb kručty a v jižní lodi u výběhů žeber z přístěnné podložky opatřené po straně jednoduchým výžlabkem.

V literatuře jsou některé architektonické prvky III. etapy považovány buď za doklad vlivu pražské katedrální hutě²⁷⁾, případně dokonce jako doklad jejího přímého působení při dostavbě kostela sv. Jakuba.²⁸⁾ Argumentem tohoto tvrzení je podoba baldachýnů na pilířích trojlodí a zejména kružba velkého okna v západním průčelí, jehož plaménkové útvary jsou údajně parlérovským motivem. V případě baldachýnů však nebyla uvedena žádná příbuzná analogie. V kompozici kružby západního okna se vyskytují některé prvky, které sčítá opravňují klást jeho vznik ještě do předhusitského období. Jak ukáží dále, kružba tohoto okna

vznikla nejspíše až ve 2. polovině 15. století, patrně jako oprava staršího poškozeného okna. Podobně problematické je i přiřazení stávající kručty k parlérovské tvorbě.

Svébytnou IV. etapu dostavby kostela představuje kaple ve východním poli jižní boční lodi. Podle písemných zpráv existovala již před rokem 1397, kdy je zde zmiňován oltář nadaný patriciem a erbovním měšťanem Ruthardem. Zároveň s kaplí byla postavena vnější schodišťová vížka při 2. opěráku od východu. Vnitřní točité schodiště umožnilo přístup na kruchtu nad kaplí a zároveň k již zmíněnému vstupu do pokladnice nad sakristií. Vznik na samém sklonku 14. století dokládá především štít osazený na masce zeleného muže, který se nachází v záklenu severní arkády kaple

(obr. 35). Tuto plastiku můžeme přes určitou míru schematicnosti hypoteticky považovat za přímý doklad parlérovské produkce. Zároveň je nutné dodat, že do záklenu severní arkády kaple byl blok osazen zřejmě druhotně, což by mohlo svědčit o importu z jiného místa (katedrální hutě?). Rovněž zoomorfní plastika na východním pilíři jižní arkády byla datována do této doby,²⁹⁾ pravděpodobně je však o něco starší, snad ještě z 80. let 14. století (z III. etapy). Ze stejné dílny nepochybně pochází i plastika na protilehlém pilíři severní arkády.

Specifickou otázkou představuje podoba původního zastřešení kostela. Miniatura v Kutnohorském graduálu z počátku 90. let 15. století zobrazuje kostel sv. Jakuba v pohledu od jihozápadu se stanovou střechou zakončenou vysokou špicí (obr. 36). V literatuře se neproblematicky považuje za formu původního předhusitského zastřešení.³⁰⁾ V době, kdy vznikla iluminace, však již více než 30 let existoval jiný krov, náležející vysoké valbové střeše. Rozborem zjištěných skutečností a možnou interpretací se budu zabývat později, u stavebních dějin kostela v pozdně středověkém období. Jisté je, že případná existence stanové střechy by byla nutně ohraničena ante quem rokem 1459, v němž byl postaven krov, jehož fragmenty se dodnes nacházejí v podkroví stávajícího klasicistního krovu z roku 1824 a jehož podobu známe díky zachovanému plánu ze stejného roku (obr. 37).

Pokud připustíme možnost, že zobrazení pozdně gotické miniatury je korektní, pak by mohlo jít o reminiscenci či dokonce vědomé a z důvodu připomenutí starobylého a neobvyklého řešení snad i vyžadované připomenutí specifické podoby stanové střechy kostela, která však v době vzniku graduálu již neexistovala.

27) D. Libal, Prag und Böhmen, Kutná Hora, St. Jakob, in: Die Parler und der schöne Stil 1350–1400, 2. Band. Köln 1978, s. 636; K. Benešová, o. c. v pozn. 4, s. 204.

28) H. Štroblová – B. Altová edd., o. c. v pozn. 4, s. 321.

29) H. Štroblová – B. Altová edd., dtto.

30) H. Štroblová – B. Altová edd., dtto.

Existují však doklady stanového řešení? Pohledový líc spodních partií obou věží tvoří kvádrový obklad, který novější literatura považuje za jeden z dokladů působení sedlecké stavební hutě. Avšak zdivo vyšších podlaží obou věží je na vzájemně přivrácené straně a na východě lomové. U severní věže je kvádrový obklad uplatněn až dosti vysoko nad stávající hranou klasicistní střechy lodi, v úrovni římsy pod 4. patrem severní věže.

V úrovni 2. patra severní věže v podkroví lodi je jižní a východní strana severní věže vyzděna z lomového zdiva. Protože je plynule provázáno s nadezdívkou severní mezilodní arkády, je zřejmé, že je součástí druhé stavební etapy a jistě tedy náleží 2. polovině 14. století (obr. 38). Nejinak je tomu v případě věže jižní. I zde je líc její vnitřní severní strany tvořen neomítaným lomovým zdivem.

Srovnáme-li hmotové řešení pozdně středověkého krovu z roku 1459, pak v podstatě kopíruje zjištěné rozhraní mezi lomovým zdivem a kvádrovým lícem (obr. 39). Jedině strmá střecha s vysokou valbou/polovalbou nad západním průčelím nebo sedlová střecha stejné výšky se západním trojúhelným štítem mohla zakrýt plochy lomového zdiva. Z těchto důvodů je stanová střecha v předhusitském období víceméně vyloučena. Z hlediska prvotní koncepce dvouvěžového průčelí s dvojicí osmibokých nástaveb věží nepřipadá do úvahy, neboť původně byl mezi věžemi zamýšlen vysoký trojúhelný štít.

Tyto skutečnosti mají zásadní důsledky pro interpretaci hmotového vzhledu původního střechy. Původní střecha nad síňovým trojlodím měla zřejmě shodnou výšku a strmost jako pozdně středověký krov, aby bylo zakryto ono lomové zdivo obou věží.³¹⁾

Výše uvedené skutečnosti rovněž navozují otázku jeho konstrukční podoby. Nekopíroval krov z roku 1459 konstrukci původní, již osvědčenou? Nebo původní krov obsahoval již na sklonku 14. století progresivní podélné vázání, uvážíme-li převládající německé etnikum města?

V hledání analogií a předloh vnějšího i vnitřního utváření presbytáře nemusíme chodit daleko. V tvarovém rejstříku architektury sedleckého konventního kostela a horní kaple tamního karneru nalezneme v podstatě všechny prvky nebo jejich sestavy, které tvoří kompoziční členění presbytáře a zčásti i věží sv. Jakuba. Jsou to lancetové záklenky oken presbytáře a arkád věží, oblé přípory, stoupající od země, motiv podložky přístěnného žebra (u konventního kostela v zárodečné podobě, v případě karneru ve víceméně shodné podobě), utváření hlavic přípor v závěru presbytáře a další prvky (obr. 40). Naproti tomu v literatuře zmiňovanou shodu v utváření opěráků je třeba odmítnout.³²⁾ Opěráky se u kaplí ochozu cisterciáckého konventního kostela střídají ve shodě se střídajícím se dispozičním typem kaple. Něco takového se u presbytáře kostela sv. Jakuba vůbec nevyskytuje. Zde je naopak logika akcentování východního osového okna závěru zřejmá, neboť dvojí typ opěráků v rytmu a – b – a se střídá zcela schematicky. Hypoteticky mohly být opěráky prostupující do korun-

31) Pokud bychom připustili existenci stanové střechy již v předhusitském období, musely by být velké plochy lomového zdiva omítány, neboť náběh spodních ploch stanu při obou věžích by se nacházel velmi nízko nad nadezdívkou mezilodních arkád. To odporuje všem zjištěním z podkroví lodi.

32) H. Štroblová – B. Altová edd., o. c. v pozn. 4, s. 309.

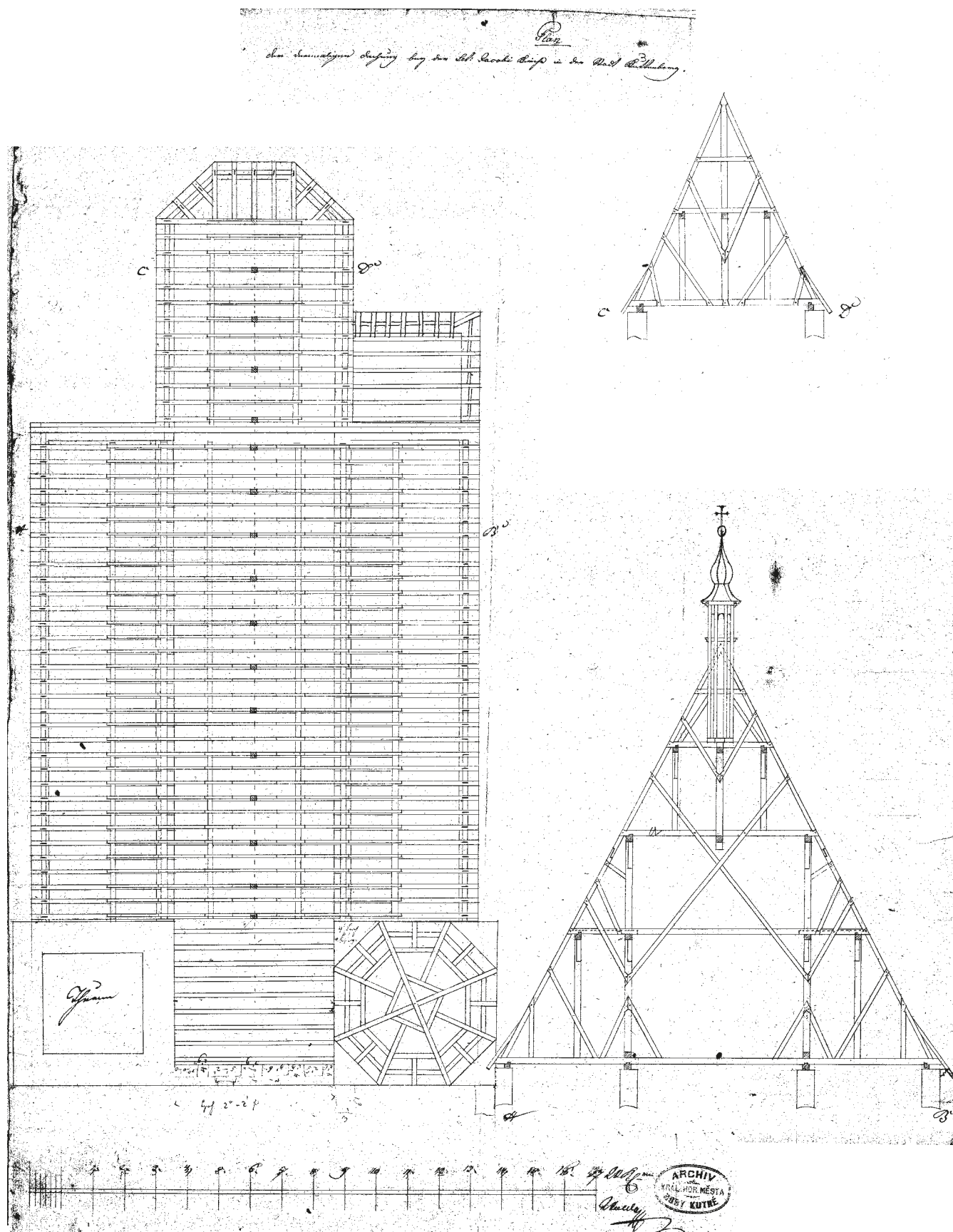
Obr. 35: Ruthardovský znak zdobený helmou s pokrývkou, nacházející se ve vrcholu severní arkády kaple jižní lodi, spočívá na maskaronu, jemuž z úst vyrůstají vegetabilní úponky. Kamenný monoblok (?) byl do záklenku arkády osazen zřejmě druhotně (foto A. Mudra, 2009).

Obr. 36: Kutnohorský graduál z doby kolem roku 1490, uložený v ÖNB ve Vídni pod signaturou Mus.HS.15501. Miniatura na fol. 116v zobrazuje kostel sv. Jakuba s vysokou stanovou střechou. V době, kdy vznikl rukopis s iluminací, však prokazatelně již více než 30 let existoval jiný krov, náležející vysoké valbové střechě (převzato z: E. Leminger, Umělecké řemeslo v Kutné Hoře, Praha 1926).

ní římsy opatřeny fiálami, což by bylo dokladem již zmiňovaného působení katedrálních principů.

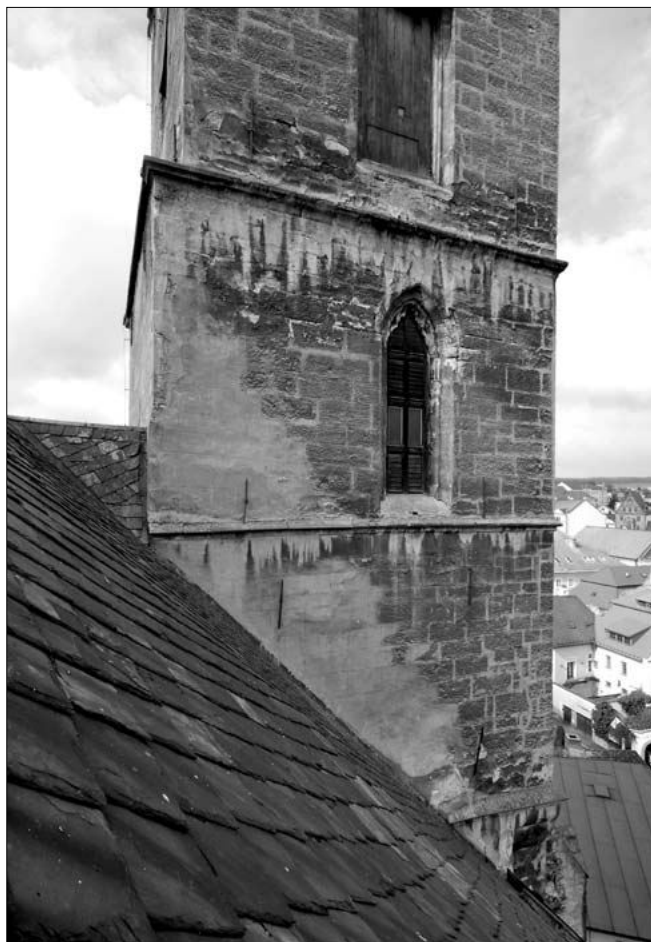
Lze jen litovat, že kružby oken sedleckého chrámu se nedochovaly, neboť geometrické obrazce kružeb oken presbytáře a západního portálu dokládají tendenci, kterou se celá první etapa výstavby kostela sv. Jakuba vyznačuje. Jde

Obr. 37: Púdorys a dva příčné řezy pozdně gotického krovu, odstraněného v roce 1824. Plán údajně z roku 1834, zřejmě však z roku 1823/24, dosud unikl pozornosti (patrně považován za náčrt klasicistního krovu). Autorem pravděpodobně tesař Václav Händl z Čáslavi, jenž v roce 1824 vytvořil stávající krov. Při průzkumu kostela bylo zjištěno, že se v jeho podkroví dochovaly fragmenty staršího krovu, především skoro v celé délce dochované prahové vaznice na koruně zdiwa mezilodních arkád. Rozestupy kempových dlabů po vazných trámech bývalých plných vazeb přesně odpovídají lokalizaci plných vazeb v dochovaném plánu. Kromě toho souhlasí púdorysně i rybinové kempy mezilehlých vazeb. Dendrochronologická analýza určila, že dřevo pro krov bylo káceno na přelomu let 1458/59 (Soka Kutná Hora, AMKH Kutná Hora, Sbírka map a plánů, i. č. 73).

Obr. 38: Jihovýchodní nároží severní věže v úrovni 2. patra. Pohled z podkroví trojlodi. Východní a jižní zeď věže je vyzděna z neomítaného lomového kamene. Oproti věži jižní je nadezdávka severní arkády a jižní zeď severní věže provázána (foto J. Beránek, 2009).

Obr. 39: Pohled na východní stranu severní věže v úrovni 2. – 4. patra nad korunou zdíva lodi. Na líci zdíva se dochoval zřetelný otisk vysoké strmé střechy, náležející nepochybně pozdně středověkému krovu. Omítaná část plochy zřejmě náleží lomovému zdivu (foto J. Beránek, 2009).

o směr jednotlivých progresivních i tradičně pojatých prvků v kompozici vycházející ještě z principů klasické gotiky. U městského kostela dokonce důsledněji, než u staršího konventního kostela v Sedlci. Tato zvláštní ambivalence byla v různých podobách uměleckými historiky rozpoznána a artikulována, podle toho, z jakého zorného úhlu daný badatel vycházel. Zatímco V. Mencl nahlížel exteriér presbytáře sv. Jakuba jako konzervativní, retrospektivně zaměřený, přičemž přímou předlohu spatřoval v sedleckém chrámu, pak v případě interiéru vyzdvihl progresivní koncepci přístěnné podložky, která podle něj stojí na počátku autonomizace stěny, což mu bylo jedním z argumentů dokládajících postupný vývoj české gotiky směrem k senzuačnímu, optickému pojetí. Předobraz proto nehledal v Sedlci, neboť

Obr. 40: Vlevo členění jižní stěny presbytáře kostela sv. Jakuba, vpravo severní stěna lodi konventního kostela v Sedlci. Princip utváření je v podstatě totožný, v Sedlci se však plocha podložky přímo neuplatňuje, neboť ji zakrývají boční oblé přípory původně diagonálních žeber, zatímco v případě sv. Jakuba se plocha příložky a její osamostatnění od okenní stěny uplatňuje právě proto, že jsou diagonální žebra ukončena hlavicí již v patě výběhu klenby (foto J. Beránek, 2008/2005).

Obr. 41: Sázavský klášter. Pohled do vrcholu klenebního pasu, oddělujícího východní dvojici polí bývalé kapitulní síně. V rámci předhusitských Čech jde o zřídka viděný příklad použití svorníku ve vrcholu dělicího zebra. Zde je navíc užito neobvyklé formy podklenutého baldachýnu (foto J. Beránek, 2009).

členění stěny v interiéru presbytáře sv. Jakuba je podle něj dílem stojícím na počátku tohoto vývoje, spolu se západní částí kostela sv. Anny v Praze na Starém Městě. Mencl nevyloučil účast stejné huti na stavbě obou kostelů.³³⁾

E. Poche naopak konstatoval retrospektivní kompozici interiéru presbytáře s přilehlou sakristií a dodal, že nebyť dokladů o vzniku ve 2. čtvrtině 14. století, bylo by možno jej zařadit mezi díla klasické gotiky 2. poloviny 13. století. Ve způsobu utváření architektonického členění nacházel analogii s kapitulní síní Sázavského kláštera (obr. 41). U obou staveb shledal shodný princip záměrné individualizace architektonického článku, který popírá podstatu po-klasického stupně.³⁴⁾

V tomto vyjádření je formulován důležitý postřeh architektonické koncepce, která důrazně pročleňuje a odhmo-

ňuje zeď. Vidíme to nejen na systému přípor a oblounů, kromě okenního ostění důsledně opatřených patkami a hlavice-mi, ale rovněž v nikách, které člení spodní část stěny pod podokenní římsou. Niky se segmentovými záklenky (a sedile na jižní straně) jsou natolik široké, že plocha stěny se prakticky vůbec neuplatňuje. Po jejím zbytku probíhá oblá přípora k patě klenby. Nad horizontálou podokenní římsy se děje cosi obdobného. To, co Mencl vyzdvihl jako příkladně progresivní způsob autonomizace stěny, může být chápáno ve smyslu výše uvedené tendence důrazného pročlenění, a tím i potlačení plochy stěny. V tomto smyslu by se mohlo na presbytář sv. Jakuba pohlížet jako na realizaci některých principů katedrální gotiky ve středoevropských podmínkách, aplikovaných na zjednodušené prostorové formě.

Stejný princip byl uplatněn i v řešení portálu západního průčelí, jehož kompozice odráží katedrální vzory, ať jde o zdvojený vstup se středním sloupkem (zde vzhledem k subtilnosti bez možnosti osazení skulpturou) nebo o dekorativní způsob vyplnění plochy velkého tympanonu různými, několikrát zmnoženými geometrickými tvary, kladenými do různých výškových plánů. Zmnožování lineárně pojatých a subtilně utvářených oblounků, výžlabků a pásků ostění portálu je rovněž dokladem, že zde byly recipovány i tendence po-

klasické gotiky.

Zvláštní dichotomie architektury kostela sv. Jakuba má další aspekty. Jde o odlišnost architektonického členění presbytáře a trojlodí, zdůrazněné literaturou.³⁵⁾ Je však tato odlišnost skutečně tak zásadní? Na první pohled by se mohlo zdát, že ano, neboť architektonické tvarosloví presbytáře a trojlodí je rozdílné. Výsledkem je pak konstatování, že pilíře arkád spolu se stěnami lodí představují zcela jiný svět než presbytář.

Nicméně kamenické značky na vnitřním líci kvádrového zdiva presbytáře a severního točitého schodiště se odlišují od značek, spoře se vyskytující na pilířích mezilodních arkád (obr. 42). I ty jsou dokladem skutečnosti, že presbytář a pilíře trojlodí vznikaly v odlišných stavebních etapách. Motiv nakoso situovaných pilířů vysvětloval E. Bachmann

33) V. Mencl, o. c. v pozn. 3, s. 48–49.

34) E. Poche, o. c. v pozn. 3, s. 18–20.

35) Například D. Líbal, Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek. Praha 2001, s. 219.

Obr. 42: Kamenické značky, které se vyskytují na kamenných blocích v interiéru kostela sv. Jakuba. 1 – 4 značky, které se vyskytují na architektonických prvcích a kvádrech presbytáře a severního točitého schodiště; 5 – značka vyskytující se na pilířích trojlodí; 6 – 7 schodiště v západním průčelí (jetelový kříž a ptáček na větvičce). Bez průzkumu z lešení lze značky na pilířích trojlodí rozpoznat jen obtížně. Od značek v presbytáři se zjevně odlišují, což dokládá nejenom odlišnou stavební etapu, ale také jiné kameníky (foto J. Beránek, 2008–09).

jako v Čechách cizorodý prvek, přenesený do Kutné Hory z Rakouska či Německa.³⁶⁾

Na tomto místě je třeba připomenout rovněž zjištění, že polopilíře arkád při nároží východní zdi lodi byly stavěny současně s obvodovým zdívem presbytáře. Polopilíř se zvolenou formou profilace určil orientaci i profilaci následujícího samostatně stojícího pilíře. Jeho na koso postavený lichoběžný půdorys, orientovaný delší shodně s podélnou osou kostela, podtrhuje hloubkovou orientaci střední lodě, na níž plynule navazuje stejně široký presbytář, neoddělený vítězným obloukem, akcentovaný pouze svorníky. Svorníky jsou osazeny nejenom v místě křížení diagonálních žebér, v našem prostředí však nezvykle i ve vrcholech dělicích žebér. Obdobně je řešeno dělicí žebro východního pole klenby kapitulní síně Sázavského kláštera, kde se však nachází baldachýn.

Jaký je tedy výsledek? V této koncepci v sobě prostor trojlodí a presbytáře slučuje na jedné straně síňovou dispozici, která prostor „homogenizuje“, na druhé straně tradiční longitudinální schéma s hloubkovou preferencí. Patrně zde máme co do činění s hierarchickým pojetím jednotlivých prostorových částí středověkého kostela.³⁷⁾

Mírím tím k dalšímu problému, totiž zda je odlišné architektonické tvarosloví u základních částí téže sakrální stavby nutně projevem odlišné slohové polohy v důsledku

odlišného časového horizontu jejich výstavby, běžně opísanou floskulí „změna plánu“, či zda jde o vědomý a vyžadovaný rozdíl v jejich architektonickém utváření. Tím samozřejmě není řečeno nic nového, neboť středověký presbytář s oltářem zpřítomňujícím prostřednictvím konsekrované hostie Krista bude vždy zdobenější a výpravnější než loď, která má za účel především pojmout, shromáždit věřící k celebrování mše.³⁸⁾ V české středověké architektuře 14. století nalezneme řadu významných kostelů, namátkou v Nymburku, Žatci, Praze (kupříkladu sv. Apolinář na Novém Městě), u nichž je presbytář akcentován „archaickými“ oblými příporami, zatímco v lodi jsou použity jednodušší prvky, z hlediska architektonického nebo slohového vývoje „progressivní“, např. zmiňované přízdní příložky. Přitom však presbytář i loď byly koncipovány na základě jednotného plánu.

Otázka prostorové hierarchie v ikonografickém smyslu se proto v některých případech může stát klíčem pro pochopení konkrétní podoby kostela, u něhož se na první pohled jednotlivé prostorové a liturgické jednotky liší. Přitom bude nutné brát v potaz kvalitativní zřetel architektury a přirozeně i její kulturní historické souvislosti.

Je ovšem otázka, zda by se podobný princip uplatnil v případě realizace původního záměru dostavby trojlodí sv. Jakuba v Kutné Hoře. Fragmenty členění I. etapy výstavby na východní zdi trojlodí naznačují, že její členění je obdobné s kompozicí stěn presbytáře. Možných variant výsledného rozvrhu je více. Nejpravděpodobnější možností je, že po vnitřním líci obvodových zdí sestupovaly štíhlé přípory,

36) E. Bachmann, *Architektur bis zu den Hussitenkrieg*, in: K. M. Swoboda, *Gotik in Böhmen*. München 1969, s. 90.

37) Nejednoznačnost dispozic a zdánlivou prostorovou homogenitu, kterou jako nový stupeň vývoje středověké sakrální architektury a proti-pól francouzské katedrály vyzdvihovali především němečtí dějepisci umění, vynikajícím způsobem analyzoval H. J. Kunst, *Zur Ideologie der Deutschen Hallenkirche als Einheitsraum*, *Architectura* 1, 1971, s. 38–53.

38) Větší zdobnost je zjednodušeně myšleno architektonické členění a skulptura, i když jsem si vědom, že mobiliář a další povrchová výzdoba tyto rozdíly stírá.

podobně jako v presbytáři a u bočních stran věží, které končily v šikmém a průběžném podokenním parapetu. Vertikálnímu pročlenění ve směru meziklenebních žeber oddělujících jednotlivá pole totiž odpovídají oblé přípory na boční straně pilířů. Přípory spočívají na úzkém pruhu plochy, která je v podstatě zbytkem stěny (plochy navíc lícují se stěnami presbytáře). Nerealizovanému záměru osadit podokenní římsu na bočních zdech trojlodí nasvědčuje dnes nečleněný ústupek zdíva pod parapety oken. Jinou variantou by byly zkrácené přípory, zakončené vysoko v obvodových zdech trojlodí.

Pro naše prostředí vyznívá cize přerušování pilířů přípor baldachýny s konzolami, na nichž stály sochy. V tomto ohledu je opět nutné připomenout názor E. Bachmanna, podle něhož je třeba hledat východisko obdobného řešení mimo rámec českých zemí.³⁹⁾ Hledání slohových a typologických východisek ovšem překračuje rámec této studie.

POZDNÍ STŘEDOVĚK

Literatura není jednotná v mínění, jaké škody kostel utrpěl v průběhu husitských válek. Nejspíše se tak stalo v několika po sobě následujících vlnách v rozmezí let 1421–1424, které nejprve postihly vybavení kostela, posléze i jeho stavební hmotu.

Velmi zajímavé a zcela konkrétní informace o obrazoborectví přináší kronika Vavřince z Březové. Při víceméně demonstrativním průtahu vojska Pražanů k Čáslavi a Kutné Hoře v předvečer svátku Všech svatých v roce 1421 některé nedisciplinované oddíly pronikly do města, ač bylo slíbeno, že jej vojsko neobsadí. Mimo to, že husité vyrabovali židovské domy, zpustošili i kostel P. Marie (sv. Jakuba), v němž demolovali vnitřní vybavení: „*Dne téhož hodinu jako nešporní obrazy, varhany u velikém kostele na kusy ztřískali, rohům oltářův neodpouštějíce, a svátosti z oltářův vyvrhli*“.⁴⁰⁾

Další pohromou se stalo opětovné obsazení Hory královskou stranou před vánocemi 1421. Důvodem byl postup Zikmundovy armády od Jihlavy přes Ledec nad Sázavou na Kutnou Horu, kde na ni již od 8. prosince čekalo husitské vojsko vedené Janem Žižkou. 21. prosince dosáhlo čelo královského vojska Kutné Hory, jejíž obyvatelé otevřeli brány a vpustili královské do města a následně i do zad čekajícím husitům. Jejich početně slabší oddíly se sice o den později probily ze sevření a ustoupily do Kolína, ale město bylo ztraceno. Kutnohorští rozpoutali teror, při němž přišlo o život mimo jiné i několik kněží podobojí, a to přímo v kostele. Pozoruhodná je však zmínka o aktu obrazoborectví z katolické strany, kdy: „*archu čistého díla na mnoho kusův ztřískali*“, přičemž „*pána Krysta obrazové i jiných svatých rozliční byli vystaveni prvé skryté ... kteréžto obrazy zase do kostelův s velikou radostí vnesli*“.⁴¹⁾ Lze to chápat asi tak, že v dobovém pojetí byl oltář již znesvěcen při obrazoborecké akci za říjnového vpádu husitů.⁴²⁾ Navrácení soch a obrazů do kutnohorských kostelů dokládá nejenom skutečnost,

že mnoho z původního mobiliáře bylo v roce 1421 před husity ukryto, ale zároveň je i jasným svědectvím pouze předstíraného příklonu k utrakvismu, ujednaného v mírové smlouvě z konce dubna toho roku.

Královská moc v Kutné Hoře však měla jepičí život, neboť na svátek Zjevení Páně v lednu 1422 vyrazil Žižka z Kolína a překvapil nepřipravená královská vojska, ležící kolem Kutné Hory i v ní samé. V noci z 6. na 7. ledna pak byla Kutná Hora zapálena, údajně ustupujícími Zikmundovými žoldnéři. Zda kostel utrpěl nějakou škodu, není jisté, protože husité požáry v městě uhasili.

Rovněž není jistoty ani v tom, zda kostel postihl velký požár Kutné Hory o dva roky později, kdy po prohrané bitvě pražanů s tábořským svazem u Malešova 7. června bylo město ještě téhož dne vítězným vojskem vypáleno, přičemž mnoho lidí přímo v kostele sv. Jakuba zahynulo dýmem a ohněm. Podle některých mladších zpráv byly škody na kostele a vedlejší Vlašském dvoře malé. Je ovšem otázkou, z jakého důvodu byl již na sklonku 50. let 15. století vyzdvižen nový krov kostela. Hypoteticky tomu mohlo být právě proto, že shořel původní krov nebo byl ohněm značně poškozen, zejména když podstatná část města lehla popelem.

Indicií pro hypotézu, že kostel byl přece jen ohněm zasažen, je od ohně zarudlé vnitřní zdívo horních podlaží severní věže od úrovně dnešního 2. patra až do předposlední etáže. Problematické je však datování horního podlaží severní věže s vysokými sdruženými okny, jehož vnitřní líc zdíva je sice zčernalý od sazí, ale nevykazuje známky působení žaru. Taková indicie by svědčila pro pozdně gotickou nástavbu, v zásadě však nelze vyloučit ani případnou opravu, a tím i předhusitský původ. Tomu neodporuje ani vnější členění stěn posledního patra, s profilací korunní římsy shodnou s lodí a presbytářem a zjednodušenou otevřenou lípanou kružbou v lisénovém rámu (obr. 43).

Intenzivní stavební činnost při kostele sv. Jakuba můžeme jednoznačně doložit až od sklonku 50. let 15. století. To je později než v literatuře předpokládaná konsolidace městské správy na sklonku 20. let. Ekonomická síla města, plynoucí z intenzivní těžby stříbrných rud, narůstala zjevně až podstatně později, nejdříve po roce 1437, kdy byly císařem Zikmundem vydána dvě privilegia, narovnávající věci víry i majetkové vztahy nových a starých horníků. Vzestup důlní činnosti je pak nepřímo doložen dvojí reformou mince, provedenou během 50. let 15. století.⁴³⁾ Vycházím z předpokladu, že stavební činnost většího rozsahu je dnes, stejně jako i v minulosti, závislá na finančních možnostech stavebníka, v tomto případě města, která se patrně nikoli náhodou kryje s jeho hospodářským vzestupem po polovině 15. století.

V každém případě byla obnova kostela sv. Jakuba zahájena stavbou nového krovu vysoké valbové střechy. Podle dendrochronologické analýzy fragmentů zachovaných v podkroví byl postaven v roce 1459. Šlo o vysoký několikapodlažní krov hambalkové soustavy se stojatými stolice-mi, nad presbytářem s podélnou rámovou stolicí. Starší krov buď shořel při zmíněném požáru Kutné Hory v roce 1424, nebo byl jeho stav natolik špatný, že musel být vyměněn.

Jednoznačnost interpretace komplikuje již zmíněné zobrazení z počátku 90. let 15. století, kde je kostel znázor-

39) E. Bachmann, o. c. v pozn. 36, s. 90.

40) J. Goll ed., Kronika Vavřince z Březové, in: Fontes rerum bohemicarum V., Praha 1893, s. 520.

41) J. Goll ed., o. c. v pozn. 40, s. 533–534.

42) Jen stěží lze totiž předpokládat, že by strana podobojí v tomto raném období vypjatého ikonoklasmu snad zřídila nový oltář, navíc během necelých dvou měsíců.

43) H. Štroblová – B. Altová edd., o. c. v pozn. 4, s. 74–75.

něh se stanovou střechou (obr. 36). Vzhled kostela s nepřehlédnutelnou dominantou stanové střechy zakončené vysokým sanktusníkem je však ve zjevném rozporu s podobou krovu strmé valbové střechy z roku 1459, jehož konstrukční podobu zachytil plán z roku 1824. Totožnou valbovou střechu zaznamenaly i mladší veduty města, z nichž je, co do zachycení detailu, nejpřesnější kresba J. Willenberga z roku 1602 (obr. 13).

V podstatě se nabízejí dvě možné hypotézy. Jedna, která již byla nastíněna při analýze stavebního vývoje kostela ve 14. století, je založena na předpokladu, že zobrazení odpovídá skutečnosti. Druhá, podle které jde o fiktivní či dokonce chybné zobrazení, jež připadá na vrub pražské iluminátorské dílny, v níž graduál vznikl. Stanová střecha pak může být obrazovou invencí, jejíž inspiraci byly pražské příklady podobných střech. V tom ovšem spočívá další problém, neboť tyto střechy se nezachovaly. Známe je jen z mladších vyobrazení, přičemž jejich předhusitský původ je neprokazatelný.

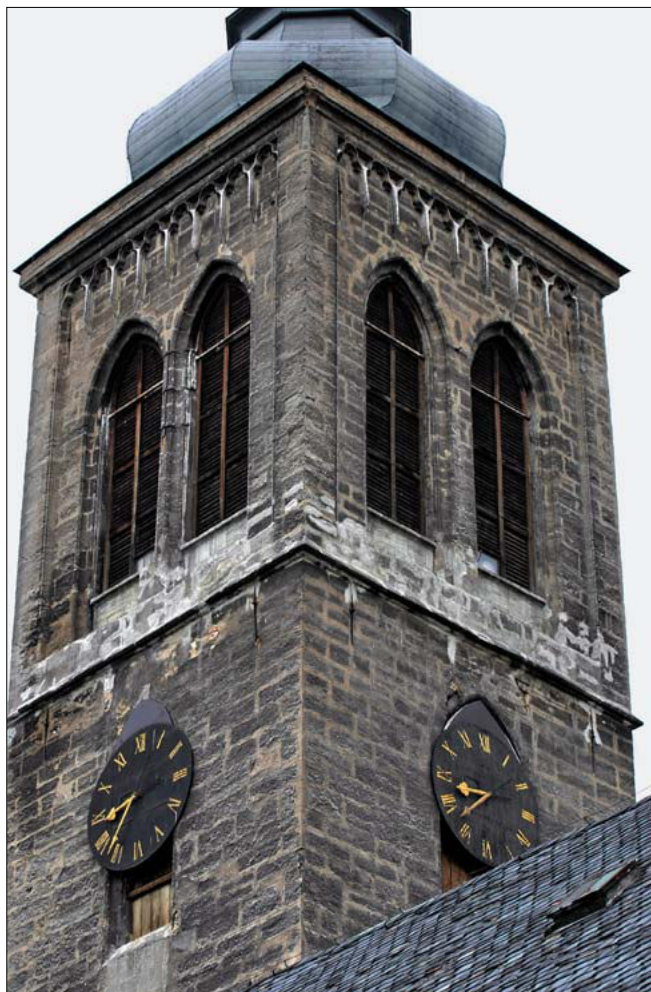
První hypotézu podporuje skutečnost, že podoba kostela na pozdně gotické miniatuře již není obecně typizovaným zobrazením užívaným v období raného a po větší část vrcholného středověku, ale naopak zachycením jeho konkrétního vzhledu. Identifikace kostela je jednoznačná i přes schematicky pojaté detaily či absenci některých částí stavby v západním průčelí. Vodítkem jsou zde především hranolová severní věž a polygonem zakončená horní část jižní nedostavěné věže, v nárožích mezi hranolovou spodní částí a navazujícím polygonem opatřená fiálami, jež se zde nacházely ještě ve 2. polovině 19. století.

Vazba utrkvistického zpevníku ke Kutné Hoře a přímo ke kostelu sv. Jakuba je nezpochybnitelná, i když se vyobrazení nachází u tradičního textu ke svátku Posvěcení chrámu, ve starších rukopisech tohoto druhu doprovázeného schematickým zobrazením. Rukopis se takřka jistě nacházel v majetku kostela a jeho objednavatelem bylo město. Pendantem je druhý rukopis, známější Smiškovský graduál, jenž vznikl ve stejné době i stejné pražské dílně.

I v případě, že přijmeme hypotézu o korektnosti zobrazení s připomenutím staršího nedochovaného stavu, nelze uvažovat o možnosti, že by stanová střecha snad byla původním zastřešením kostela. Stan mohl být vztyčen nejspíše až v době po částečném vyplnění města v roce 1421, či po jeho vypálení Žižkou v roce 1424. Přetrvat mohl jen do roku 1459, kdy byl nahrazen strmou valbovou střechou. Důvody takového řešení je možné hledat buď v uměleckém záměru, nebo ve statických problémech, které kostel doprovázely od počátku jeho existence.

Výstavba nového krovu nad lodí a presbytářem byla nutnou podmínkou pro větší opravu kostela, která potom probíhala až do počátku 70. let 15. století. Její součástí byla i nová výzdoba interiéru. Že byla oprava spojena s většími stavebními zásahy víme z privátních odkazů poměrně velkých finančních částek v 60. letech 15. století.⁴⁴⁾

Důležitá je zmínka o účelu těchto donací, které byly v letech 1462 a 1463 poskytovány jmenovitě na opravu kle-

Obr. 43: Horní podlaží severní věže od jihovýchodu. Stěny horního patra věže jsou prolomeny vysokými sdruženými, hroty zakončenými okny, původně bezpochyby opatřenými kružbami. Nápadná je shoda profilace římsy s presbytářem a lodí. Při zřízení barokní cibulové střechy bylo kromě dlátkové střechy odstraněno i prolamované zábradlí nad korunní římsou (foto J. Beránek, 2009).

neb. Při konstrukčním uspořádání klenebního systému, jehož skelet tvoří kamenná diagonální a příčná žebra, zatímco výplňové plochy (kápě) cihelné zdivo kladené na žebra shora (tj. zdivo klenby není s žebry provázáno), je jeho případná oprava poměrně jednoduchou záležitostí. Z důvodu snadné opravy je však obtížné určit, které klenby jsou předhusitského původu, výsledkem pozdně středověké opravy, nebo, jak uvidíme později, dokonce novověkých zásahů.

Středověký původ kleneb odvozuji z typického způsobu kladu cihel do vějíře ve výběžích (patrně z ruky), na něž navazují klenební plochy s cihlami kladenými do vrstevnice (na bednění). Specifickým znakem středověkých kleneb u sv. Jakuba je vyklínování cihel ve vrcholových částech klenby brídicovými ústěpy.⁴⁵⁾ Středověkými klenbami jsou klenební pole presbytáře a severní boční lodě, zřejmě barokní jsou klenby lodě jižní.

Byly to nejspíše klenby jižní boční lodě, které byly přezděny v 60. letech 15. století, neboť její jihovýchodní část s navazující sakristií trpěla a dosud trpí závažnými statickými poruchami, jejichž důsledkem je vyklánění obvodových

44) J. Nuhlíček, o. c. v pozn. 12, s. 32. V několika případech šlo o částky v řádech desítek kop grošů, které jednotlivci odkázali na opravu kleneb (sklepů). Nuhlíček konkrétní jména a výše částek převzal z rukopisu městského archiváře P. M. Veselského, Arciděkanský chrám sv. Jakuba Velkého.

45) Cihel jako klenebního materiálu bylo použito rovněž při zaklenutí ochozu a ochozových kaplí chrámu sv. Barbory, zde však bez užití brídicových klínků.

Obr. 44: Detail pozdně gotické kružby v záklenku širokého okna západního průčelí v úrovni kruchty (foto J. Beránek, 2009).

zdi jižním a jihovýchodním směrem. Tuto domněnku podporuje skutečnost, že musely být znovu přezděny na počátku 18. století, východní pole potom při poslední opravě v letech 1941–1946. Komplikovanější je situace ve střední lodi, kde je autentické jen střední klenební pole. Ostatní byly, až na výběhy, znovu vyklenuty při poslední opravě ve 40. letech 20. století.

Kostel však obsahuje více prvků dokládajících rozsáhlejší opravu nebo dokonce dostavbu. Je to především široké hrotité okno v západním průčelí, jehož plamínkové útvary v kružbě, jak již bylo zmíněno, jsou považovány za typický doklad působení parlérovske huti. Dále druhé okno od západu v severní zdi trojlodí, kde opět nacházíme stejný motiv. Posledním prvkem s problematickou datací je konzola na vnitřní straně téže zdi u tohoto okna, s maskou tzv. zeleného muže, jemuž z úst vyrůstají rostlinné úponky.

Zejména u okna západního průčelí se vyskytují pro předhusitské období a parlérovske rejstřík zcela neobvyklé prvky (obr. 44). Jde o prázdný, nijak nečleněný kruh v záklenku okna a jeho spojení s hrotitým záklenkem střední dvoudílné části okna prostřednictvím plynulé, křivkově tvarované dělené stezky. Pozoruhodný a neobvyklý je také způsob předělení okenního ostění v patě hrotitého záklenku profilovanou římsou, která je umístěna na vnější i vnitřní straně ostění. Buď jde o progresivní způsob utváření okna na sklonku 14. století, nebo je třeba hledat jeho původ až při přestavbě nebo opravě na počátku 60. let 15. století.

Podobné rozpaky vzbuzuje i konzola na vnitřní stěně severní boční lodi mezi 2. a 3. oknem od západu (obr. 45). Masku zeleného muže pod širokou polygonální konzolou se subtilní římsou neurčité profilace má schematicky utvářený, byť plasticky citěný tvar, který však nevylučuje vznik a osazení konzoly až ve 2. polovině 15. století.⁴⁶⁾

Při pozdně gotické opravě kostela mohly být přezděny

i klenby sakristie a pokladnice v patře. V jejich případě dokonce nelze vyloučit ani možnost, že nahradily klenby původní. Jako podpurný prvek byla k jihovýchodnímu nároží sakristie přiložena opěrná zeď s nižším přídatným opěrákem. Ani zde není situace čitelná, neboť sakristie i pokladnice byly v renesanci znovu sklenuty, přičemž zanikla podstatná část středověkých konstrukcí a prvků, dnes dochovaných jen v pokladnici.

Stavební činnost vrcholila koncem 60. let 15. století, kdy byla zřízena nová střecha severní věže. V roce 1467 bylo odkázáno celých 50 kop grošů k opravě kostela, přičemž městská rada rozhodla, že peněz bude použito na krov „vysoké věže“.⁴⁷⁾ Kromě toho téhož roku bylo sebráno a prodáno olovo z vížky

kostela a získané peníze použity na nový krov věže.

Zároveň vyvstává otázka stáří posledního patra severní věže. Je třeba připustit dvě varianty doby vzniku: jak v předhusitském období, tak i ve 2. polovině 15. století. Vyjma profilované římsy, mimochodem shodného tvaru jako u lodi

Obr. 45: Tzv. zelený muž, jemuž z úst na obě strany vyrůstá vegetabilní úponek. Skulptura je součástí široké konzoly pod výběhem žeber na severní zdi lodi mezi 2. a 3. polem od západu. Nejistá je datace tohoto prvku, jenž je ve srovnání se sochařskými prvky na pilířích kaplí bočních lodí značně schematickejší. V zásadě nelze vyloučit jak předhusitský původ, tak i pozdně středověký, z 2. poloviny 15. století (foto J. Beránek, 2008).

46) M. Ottová, která se zabývá středověkým sochařstvím v Kutné Hoře, považuje masku za pozdně gotickou.

47) J. Nuhlíček, o. c. v pozn. 12, s. 32.

a presbytáře, jakož i panelování pod korunní římsou, uzavřeného v lisénovém rámu, postrádá vnější členění horního patra věže výsostné datační prvky (dnes chybí okenní kružby a atika s prolamovaným zábradlím nad korunou zdiva). Poslední patro severní věže považují hypoteticky za pozdně gotickou dostavbu severní věže, případně přestavbu zdiva tehdy již existujícího podlaží zničeného ohněm během husitských válek.

S jistotou víme pouze to, že byla zřízena nová střecha dlátkového tvaru, zobrazená na Wilenbergově vedutě z počátku 17. století (obr. 13). Tato střecha přetrvala až do sklonku 17. století, kdy byla nahrazena velkou cibulovou bání s lucernou (viz dále).

Asi ještě v průběhu 60. let 15. století vznikly malby na východní stěně severní lodi, které o něco později v 80. letech zakryla klenba Charvátovské kaple (obr. 46 a 47). Do husitských válek nebyla minciřská a pregeřská kaple zasvěcená sv. Marii Magdaleně dokončena. Vzhledem k umístění maleb byla spíše otevřená, i když v zásadě nelze vyloučit ani provizorní dřevěnou kruchtu. Ikonografie nástěnných maleb pozoruhodně slučuje jak typickou utrakvistickou ikonografii, tak i oblíbené mariánské motivy, spojené spíše s katolickým ritem.⁴⁸⁾

V roce 1471 byla pořízena kamenná kazatelna, která byla přisazena ke druhému východnímu pilíři severní mezilodní arkády. Z kamenné kazatelny se nic nezachovalo, ale z mladších popisů víme, že byla zdobena vytesanými reliéfy.

Součástí nově pořizované výzdoby byl rovněž výjev Panny Marie s Ježíškem jako ženy ve slunce oděné, dole se znakem města. Malba z roku 1473 byla aplikována na kamennou plochu pod dnes nedochovaným baldachýnem jižní strany středního pilíře severní arkády.

V roce 1478 byl slit konvářem Prokopem nový velký zvon zvaný „Vorel“ a zavěšen na zvonovou stolicí severní věže. Tento více než 1,5 tuny vážící zvon posléze způsoboval vážné poruchy dřevěných konstrukcí i obvodového zdiva, takže ve 2. polovině 16. století bylo nutné věž důkladně oprat

Obr. 46: Malba na zádívce spodní části východního okna severní lodi, překrytá o něco mladší klenbou tzv. Charvátovské kaple. Malba je možno datovat do počátku 60. let 15. století. Jde o utrakvistický námět se zobrazením Bolestného Krista s otevřenými očima pod baldachýnem jakési otevřené trojdílné schránky, po straně s kalichem a hostií (foto A. Mudra, 2009).

Obr. 47: Assumpta po levé straně východního okna severní boční lodi, překrytá o něco mladší klenbou tzv. Charvátovské kaple, dokládá oblibu mariánské ikonografie i v prostředí utrakvistické Kutné Hory. Podobně jako ostatní malby překryté později klenbou Charvátovské kaple náleží ke staršímu horizontu výmalby z počátku 60. let 15. století (foto J. Beránek, 2008).

48) K oblíbeným utrakvistickým námětům jednoznačně patří kalich s hostií, doprovázený textem „Pravda vítězí“. V kostele sv. Jakuba však byly veřejně prezentovány i dva výjevy Panny Marie jako ženy oděné do slunce a jeden obraz Zvěstování. I na základě těchto zjištění bude nutné přehodnotit jednoznačné tvrzení, že katolickému ritu byl vyhrazen chrám sv. Barbory, zatímco sv. Jakub byl kostelem utrakvistickým. Podle sdělení M. Ottové je známá listina Zikmunda Lucemburského z roku 1437 chybně čtena a interpretována.

Obr. 48: Sanktuář v severovýchodní stěně závěru presbytáře. Zdrobnělá forma profilace archivoly zakončené původně křížovou kytkou připomíná členění portálu v západním průčelí kostela. Po obou stranách sanktuáře byly v 70. – 80. letech 15. století vymalovány postavy klečících andělů, kteří drží svíce (foto J. Beránek, 2008).

Obr. 49: Pohled na jižní stranu Charvátovské kaple ve východním poli severní lodi. Vpravo navazuje severní stěna presbytáře. Patro nad kaplí je přístupné pavlačí osazenou na bohatě profilované pozdně středověkou konzolu. Jinak je utvářena východní část pavlače, zjevně staršího původu, na dvojici konzol s oblými čely. Portálek ze severního točitého schodiště pochází asi ještě ze 14. století, byť sám je do hmoty schodiště vložen nepochybně druhotně. Na původně krátkém balkónku se mohly nacházet varhany, případně přes něj mohl být přístupný letner, situovaný na rozhraní presbytáře a střední lodi (foto J. Beránek, 2008).

vit. Protože v roce 1538 byly postaveny nové varhany (!) „na věži Vysokokostelské nad zvonem Vorlem“, je zřejmé, že zvonová stolice se musela nacházet o podlaží níže, patrně v původním horním patře pocházejícím z předhusitského období. Zpráva dokládá zcela neobvyklé umístění varhan do věže, přičemž zde existovaly již před rokem 1538. Na severní věži se rovněž nacházely hodiny, prvně doložené v roce 1545, kdy byl vyměněn ciferník. Hodinový stroj byl železný.

Při jižní a severní straně presbytáře se nacházejí dřevěné lavice s řezaným architektonickým dekorem a plastikami (v 19. století přerézány), které byly zhotoveny v roce 1484.⁴⁹⁾ Lavice zakrývají původní niky se segmentovými základy. Zadní stěna niky na jižní straně presbytáře je pokryta dekorativním vegetabilním vzorem. Malba proto musela vzniknout ještě před osazením chórové lavice. Motiv je nápadně podobný výmalbě na odsekané ploše jižního arkádového polopilíře při východní stěně lodi na kruchtě nad Ruthardovskou kaplí.

V 70.–80. letech 15. století vznikly malby na stěnách závěru presbytáře. Po straně vrcholně gotického sanktuáře v severovýchodní zdi jsou namalováni klečící andělé se svícemi v rukou (obr. 48), po straně výklenkové skříňky jiho-východní zdi závěru andělé s nástroji umučení Páně.

Nejpozději do poloviny 80. let 15. století byla vystavěna kaple ve východním poli severní lodi. V důsledku vložení křížové žebrové klenby se svorníkem zdobeným znakem Jana Charváta z Ostrova, jenž zemřel v roce 1486,⁵⁰⁾ došlo k zakrytí již zmíněných jen o málo starších maleb na východní stěně severní lodi. Při stavbě kruchtě nad původní mincířskou a pregéřskou „kaplí“ byla prodloužena starší pavlačka v západní části severní strany presbytáře. Prodloužená

východní část spočívá na konzolovém jehlcovém útvaru s mnohočetnými oblouny s výžlabky odsazenými páskem, který byl osazen do jižní zdi kaple a do nároží presbytáře a lodi (obr. 49).

Z předchozího výčtu je zřejmé, že kostel prošel od 60. let 15. století dosti důkladnou stavební úpravou, bezprostředně nebo v určitém odstupu následovanou novou interiérovou výzdobou a mobiliářem. Vybavování interiéru se přitom protáhlo až na samý skloněk 80. let. V roce 1500 založil král Vladislav II. při kostele arciděkanství. Epilogem pozdně středověkého období byla zkáza křídlového hlavního oltáře, jenž shořel v roce 1508 a roku 1515 byl nahrazen oltářem novým, jehož součástí snad byl dochovaný fragment, známá predela Poslední večeře Páně, údajně od Hanuše Elfeldara.⁵¹⁾

49) J. Nuhlíček, o. c. v pozn. 12, s. 33.

50) J. Nuhlíček, o. c. v pozn. 12, s. 30.

51) H. Štroblová – B. Altová edl., o. c. v pozn. 4, s. 389–390.

RENESEANCE

V renesančním období prošel kostel dvěma významnými stavebními úpravami, které pozměnily vnitřní středověkou podobu severní věže a sakristie s depozitářem v patře. Výsledkem renesančních oprav jsou velmi pravděpodobně i vyzdívky mezi opěráky jižní strany lodi a presbytáře.

Statické problémy severní věže započaly zřejmě v době, kdy byl do severní věže zavěšen velký zvon „Vorel“. Zdi věže začaly praskat nejspíše v důsledku otřesů a kmitání vyvolaných při zvonění tímto zvonom, na nějž nebyla dimenzována dřevěná hranolová konstrukce stoupající věží od úrovně 1. patra až ke zvonovému patru.

Zpráva z roku 1564 udává, že nespecifikovaná zeď směrem ke škole (dnešní arciděkanství) nutně vyžaduje opravu.⁵²⁾ Na základě této lokalizace lze velmi pravděpodobně uvažovat o jižní zdi sakristie, případně jižní lodi. Podle zprávy si její oprava žádala větší množství stavebního materiálu, který bylo třeba připravit v předstihu. Následujícího roku šepmistři napomínali kameníky, aby v lomu na Ptáku nelámali kámen pro přespolní, neboť je ho zapotřebí pro kostel sv. Jakuba.⁵³⁾ Tato zpráva naznačuje větší stavební zásah.

V roce 1566 měl opravu realizovat zedník Augustin. Protože však k rozhodnutí došlo až v létě, byly stavební práce odloženy na jaro příští sezóny. V písemných pramenech není jejich rozsah specifikován. Opravu proto nelze jednoznačně spojit s konkrétní částí kostela. Nuhlíček píše, že v následujícím roce 1567 uložila městská rada Augustinovi, aby chystal dřevo, kamení a vápno k opravě věže (neuvádí ovšem zdroj).⁵⁴⁾ V archivní rešerši P. Načeradské není k tomuto roku uvedena žádná informace, tím méně údaj, podle kterého měl zedník Augustin započít právě s opravou věže.

V zásadě proto připadají do úvahy tři části kostela, u nichž se mohla oprava uskutečnit. První byla severní věž, do níž byly nepochybně před rokem 1574 vloženy kamenné bezžeburné klenby, které vytvářejí dnešní 1. a 2. patro, druhou možností byla oprava opěráků na jižní straně kostela a v závěru presbytáře, mezi něž byly vezděny nízké podpěrné zdi a třetí oprava sakristie s depozitářem v patře, které byly zaklenuty hřebinkovými klenbami renesančního původu.

Obr. 50: Pohled do renesanční kamenné klenby 1. patra severní věže. Severní věž byla ve 2. polovině 16. století přepatrována dvojicí kleneb. Horní patro je nižší, nacházel se zde byt věžníka. Při této stavební úpravě logicky zanikla starší dřevěná hranolová konstrukce. Druhotný průřez ve vrcholu klenby má tvar zvonu, který byl někdy v minulosti otvorem snesen (foto J. Beránek, 2009).

Z hlediska chronologického řazení, vzhledem k o něco mladším zprávám, šlo nejspíše o opravu vysoké severní věže mistrem Augustinem a snad i statické zabezpečení jižní strany kostela zidkami mezi opěráky.

Během první etapy renesančních oprav v rozmezí let 1566–1567 byly do věže vloženy dvě mohutné valené kamenné bezžeburné klenby s osmi trojbokými výsečemi, které se vyhýbají koutům věže (obr. 50). Vložením kleneb bylo určeno stávající patrování věže. Do té doby měla severní věž klenuté pouze přízemí, a to jedním polem křížové žebrové klenby s velkým dutým svorníkem. Tímto svorníkem nepochybně procházely provazy ke zvonům ve zvonovém patře. Nad klenbou se podle všeho nacházela dřevěná rámová stolice podél stěn věže, která stoupala od 1. patra až do úrovně zvonového patra (dnešní 4. patro), kde podpírala vlastní zvonovou stolicí. Vložením kleneb bylo toto původní vertikální členění severní věže zrušeno, přičemž zvonit bylo možné až od úrovně 3. patra. Ve 2. patře pak vznikla nižší prostora, kde přebývali hlásní. Okenní niky mají sedile a podle mladších písemných zpráv byla prostora vytápěna.

Důvod, proč bylo zvoleno řešení s přepatrováním věže kamennými klenbami, lze hledat ve snaze zajistit stabilitu vysoké věže. Již v roce 1518 je zmiňována oprava hranice pod zvonovou stolicí, která vyžaduje neustálé opravy. Problém patrně souvisel s již několikrát zmíněným zvonom „Vorel“, pro nějž nebylo přizpůsobeno původní konstrukční řešení s dřevěným hranolem pod zvonovou stolicí ani elevace věže.

Další stavební zásahy se týkaly exteriéru kostela. Mezi opěráky kostela byly vyzděny nízké podpěrné zdi. Ty probíhají po celé jižní straně kostela až k polygonálnímu závěru presbytáře. Nevíme, zda již v této době byly zedníkem Augustinem odstraněny středověké klenby sakristie a depozitáře, ale spíše se zdá, že k tomu došlo o něco později, v roce 1575.

52) Objekt současného arciděkanství byl až do roku 1668 školou. Od husitských válek až do tohoto roku se fara nacházela v nedalekém domě čp. 15, kam se škola směnou přemístila. Původní předhusitská fara se ovšem nacházela v bloku domů přímo proti západnímu průčelí kostela, přičemž zabírala dnešní čp. 3 a 11. V rozmezí let 1421–1424 však zanikla. Během 15. století vznikly na místě fary přinejmenším dva samostatné domy.

53) J. Nuhlíček, o. c. v pozn. 12, s. 34.

54) J. Nuhlíček, dtto, s. 34.

Již v roce 1572 věž vyžadovala další opravy, neboť se podle písemných pramenů „*v prostředku se trhla velmi*“. Jaký vliv mělo poškození na nedávno vložené klenby, není zřejmé. Trhliny v klenbách lze pozorovat i dnes. Následující obšírně popsané tesařské práce na severní věži lze klást do přímé souvislosti se zmíněným poškozením jejího zdiva. Vlastní oprava věže proběhla v roce 1574, kdy byla stažena kleštěmi. Toho roku proběhla v městské radě zajímavá diskuze, podle které místní mlynáři dávají dobrozdání ohledně dřevěné hranice vynášející zvonovou stolicí. Podle nich by se neměla dotýkat obvodových zdí věže, jako je tomu u pražských kostelů. Smlouva o zřízení nové stolice byla následně uzavřena s tesařem Adamem.

Městská rada brzy projevila nespokojenost s prováděnými pracemi, neboť „*hranice dole že jest skrojená, a tak udělaná, že nic trvanlivého nebude... A zvláště že zpráva jest, že tu hranici na sklepě založil a obávati se jest, aby proto se neobořil*“. Adam předvolaný před městskou radu dal pozoruhodnou záruku na dílo do jednoho roku a pak „*dokady živ bude ... že za ten sklep slibuje, že jemu nic nebude*.“

Dendrochronologická analýza prokázala, že hranice podírající zvonovou stolicí byla postavena v létě roku 1574. Konstrukce se dochovala v podstatě v původní podobě. Je tvořena třemi podélnými rámy, které probíhají ve směru od západu k východu. Vazníky konstrukce byly zazděny do zdiva po obvodu daného podlaží věže. Obvodový věnec pak spočívá na výběžích klenby 2. patra věže. Jak již bylo zmíněno, klenby sem byly vloženy již během první renesanční stavební etapy v roce 1566 či 1567. Větší časový hiát by byl v rozporu s původním uspořádáním severní věže, která byla koncipována tak, že klenuté bylo pouze její přízemí.

V úvahu připadá ještě možnost, že nové klenby byly do severní věže vloženy teprve v rámci této opravy, tedy bezprostředně před zhotovením hranolové konstrukce nad 3. nadzemním podlažím. O tom však není ani zmínka v písemných zprávách z této doby, jinak celkem podrobných. Rovněž z poznámky radních, že dřevěná konstrukce sestavená Adamem je založena na „*sklepe*“ se jeví jako přijatelnější možnost, že klenby již nějakou dobu existovaly. Zpětně by to potvrzovalo domněnku, že klenby náleží ještě do první větší stavební etapy, kterou kostel prošel v 60. letech 16. století.

Podle poněkud zmatené zprávy výkazu v městských knihách pro následující rok 1575, kdy nejprve jednáno s Gabrielem Vlachem o zlepšení kvality práce na severní věži „*...aby bedlivěji to dílo předsevzal, poněvadž ta věž brzkého opatření potřebuje...*“, podruhé pak na základě s ním uzavřené smlouvy, podle které „*dvě kukly sebrané a zbořené zase udělány budou*“ není vyloučeno, že nové klenutí nad 1. a 2. patrem severní věže bylo rozebráno a následně prostory v těchto podlažích opět znovu sklenuty. To by ovšem znamenalo, že práce provedené Adamem Tesařem se ukázaly jako špatné a bylo je nutno odstranit, včetně obou kamenných bezžeborných kleneb 2. a 3. nadzemního podlaží. Proti domněnce, že dílo Adama Tesaře bylo hned bořeno, však svědčí mladší písemné zprávy z roku 1580 (viz dále) a především skutečnost, že dřevo na hranici vynášející zvonovou stolicí skutečně pochází z roku 1574.

Pravděpodobnější je proto hypotéza, že dotýčnými „*kuklami*“ byly myšleny klenby sakristie s klenotnicí v patře. Navazující práce mimo vlastní věž ostatně dokládá i dovětek

ke smlouvě o vyzdění „*nových kukel*“, kde do smluvní částky 33 kop grošů byl zahrnut i materiál použitý při opravě věže. Gabriel Vlach byl zjevně italského původu. Lze jej s velkou pravděpodobností ztotožnit se zedníkem, který v roce 1578 prováděl přestavbu severozápadního křídla sousedního Vlašského dvora, pocházel z Lugana a jmenoval se Gabriel Masono.⁵⁵⁾

Podle fragmentů soklíků a odsekaných výběhů klenby v depozitáři nad sakristií je pravděpodobné, že původně zde existovaly gotické žebrové klenby, které však byly odstraněny, přičemž výběhy přípor u jižní zdi byly odsekány. Místo žebrových kleneb byly do sakristie i depozitáře vloženy lehčí valené cihelné klenby s typickými renesančními štukovými hřebínky. Při úpravě sakristie bylo zřejmě zazděno původní jižní okno, jehož existenci dokládá spára viditelná na exteriéru díky opadané omítce.

Archeologický výzkum objevil ve vyspravovaném základu západní části jižní zdi sakristie druhotně zazděné gotické architektonické prvky, které patrně náleží do etapy výstavby kaple nad sakristií.⁵⁶⁾ Další gotické prvky se rovněž nacházejí v základovém zdivu přídatného zpevňujícího opěráku, jenž byl směrem k jihu přiložen k osovému opěráku při jihovýchodním nároží lodi. Opěrák je vlastně vložen do koutu svíraného kolmo vybíhajícími opěráky jihovýchodního nároží. Nelze ovšem vyloučit ani možnost, že dotýčný opěrák byl přiložen již v době dostavby sakristie nebo krátce poté. Přitom by nebyly prostory v přízemí ani patře přístavku zaklenuté. Tuto variantu považujeme za málo pravděpodobnou.

I přes provedenou opravu však problémy s věží neustávaly, neboť v roce 1580 hlásil zvoník městské radě, že věž se při zvonění otřásá a pohybuje. Jakýsi Ondřej Kotek, snad stavitel, podal v roce 1580 dobrozdání, že oprava věže tesařem Adamem věži spíše uškodila a doporučil odstranění provedených konstrukcí. Dokonce navrhoval umístit zvon mimo věž, což by znamenalo uskutečnit běžné dobové řešení, kdy byly velké a těžké zvony zavěšovány do samostatně stojících zvoníc. Nakonec bylo zvoleno úsporné zabezpečení pomocí dubových klestín se železnými táhly.

Výsledkem této opravy, která snad proběhla ještě v daném roce, bylo rovněž zesílení hranolové konstrukce pod zvonovou stolicí mohutnými šikmými vzpěrami, dendrochronologicky datovanými právě do roku 1580.

BAROKO

Krátce po bitvě na Bílé hoře byl ke sv. Jakubu dosazen katolický farář Matouš Apíán, jenž v roce 1623 nechal z interiéru kostela odstranit některé lavice a uprostřed lodi instalovat pódium pro liturgické hry (uváděny Pašije a Zmrtvýchvstání). O rok později bylo z kostela vyházeno mnoho náhrobků, nepochybně utrakvistických. Šlo o běžnou dobovou snahu, upravit kostely pro katolickou liturgii a zbavit je připomínek a obrazů reformovaného ritu. V roce 1626 byl Kutná Hoře odňat patronát nad kostelem, arciděkanství však zůstalo zachováno.

Obecně lze konstatovat, že až do sklonku 50. let 17. století byly na kostele prováděny jen běžné udržovací práce a opravy. K nim jako obvykle náležely neustále se opakující

55) J. Muk – L. Lancinger, Vlašský dvůr. Stavebněhistorický průzkum. Strojopis SÚRPMO. Praha 1985, s. 11.

56) Srov. pozn. 23.

cí opravy šindelové krytiny střechy kostela i věže, opravy klempířských prvků, opravy oken, zejména jejich časté přeskliování, ale také výměna či oprava ostění, oprava zavěšení zvonů ad. Opravy šindelové krytiny lze sledovat průběžně po celou dobu existence vysoké valbové střechy.

K větším stavebním zásahům, které částečně pozměnily středověký charakter kostela, došlo až ve 2. polovině 17. století. V interiéru k nim patřilo zřízení velké krypty pod presbytářem (1661), dvou menších hrobek v Salazarovské (asi 1674) a Černé kapli (asi 1676), především však zřízení velkého edikulového hlavního oltáře (1677–1678) a dalších oltářů v lodi a bočních kaplích, např. nového mariánského oltáře od M. V. Jäckla v Salazarovské kapli (1706). Mnohé ze starších oltářů byly v duchu doby vyměňovány, většinou při zachování původního zasvěcení. Průběžně byl pořizován či vyměňován i další mobiliář, zejména lavice, což bylo obvykle spojeno s pokládkou nové dlažby (během barokního období byla dlažba vyměněna a upravena několikrát). Významným stavebním zásahem v interiéru bylo přezdění kleneb jižní boční lodi (1709), což ovšem nemělo vliv na středověkou podobu interiéru. O něco později byly koruna zdiva lodi i nadezdívky mezilodních arkád ztuženy dubovými táhly (datovanými do roku 1714).

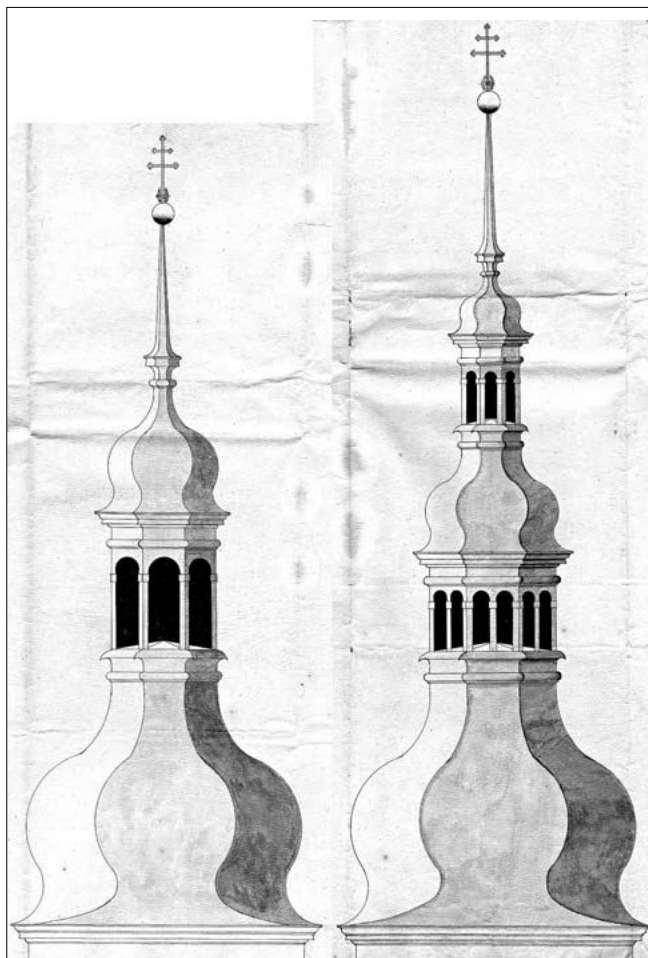
Z hlediska exteriéru bylo největší změnou odstranění vysoké dlátkové střechy severní věže včetně prolamovaného zábradlí ochozu a její náhrada typickou barokní cibulovou bání s lucernou (1698) krytou plechem (podstatně opravená v roce 1740 a posléze zcela vyměněná po roce 1823). Hmotovou podobu a členění exteriéru dále pozměnily nový sanktusník nad střechou lodi (1673), osazení krytých dřevěných pavlačí s pultovou střechou před okna posledního patra severní věže (1674), zboření jižní předsíně proti arciděkanství (1687),⁵⁷⁾ zrušení původního severního vstupu a jeho posunutí až do posledního západního pole při severní věži, přičemž před nově proraženým vchodem byla postavena zděná předsíň (mezi 1698–1703).

Z uvedeného stručného přehledu se budu podrobněji věnovat přestavbě střechy severní věže, opravě jižní lodě a vzniku předsíně nového vstupu do severní lodi.

Stavební úpravou, která zásadním způsobem pozměnila siluetu kostela, bylo zřízení nového zastřešení severní věže v roce 1698. Do té doby se zde nacházela vysoká dlátková střecha s ochozem lemovaným prolamovaným kamenným zábradlím. Na sklonku roku 1697 byl z Prahy pozván tesařský mistr Filip Knop, který prohlédl věž. Město si patrně přálo, aby byla zřízena nová střecha stejného tvaru, což však Knop odmítl: „... strany věže střechy, a ji zhlídl, ... že vysoký střechy učiniti nemůže a přednešeny jiný dva obrasy“.

Oba návrhy se dochovaly a jsou uloženy v SOKA Kutná Hora (obr. 51). První varianta počítala se dvěma cibulovými střechami nad sebou, opatřenými lucernami, přičemž nad horní cibulí teprve vybíhal vysoký hrot zakončený makovicí a křížem. Druhý návrh byl redukován na jedinou cibulovou bání s lucernou zakončenou cibulí a hrotem. Realizována byla druhá varianta. S výstavbou se započalo na jaře roku 1698. Původní kamenná římsa věže byla částečně přezděna cihlami.

57) Podobu předsíně před jižním portálem neznáme. Stejně tak není známo, kdy byla postavena. Hypoteticky vznikla v souvislosti s renesančními úpravami kostela, či při příležitosti přestavby protilehlého objektu bývalé školy na arciděkanství.

Obr. 51: Dva návrhy na střešní bání severní věže, zřejmě z roku 1697. Nedatováno a nesignováno. Nejspíše jde dvojici návrhů, které předložil tesař Filip Knop městské radě v Kutné Hoře v prosinci roku 1697. Atribuce i datace je velmi pravděpodobná, neboť z listin víme, že radě byly předloženy právě dvě varianty řešení nové střechy. Byla vybrána jednodušší, s jedinou lucernou (vlevo). Druhá, nerealizovaná varianta s dvěma lucernami byla náročnější (vpravo). Cibulová střecha nahradila dlátkovou střechu pozdně gotického původu. Tvar nové barokní střechy stanovil do budoucna normu, které se drželi tesaři i při vztyčení nové střechy po ohni roku 1824 a požáru horního patra věže v roce 1834 (SOKA Kutná Hora, AMKH Kutná Hora, Sbírká listin, i. č. 13.307).

Důležitá je zpráva z téhož roku, podle které „stavení sínice ... musí být odloženo, až se dostaví Sv. Jakubská věž“. Jde patrně o zamýšlenou stavbu předsíně posunutého severního vstupu při severní věži, přičemž důvod odkladu stavby předsíně lze hledat ve spojitosti s nebezpečím, které představovala stavba nové střechy. Předsíň byla přiložena k západnímu opěráku severní stěny lodi a předsunutému východnímu opěráku severní strany severní věže. Podle údaje o pokrývání střechy nad předsíní v roce 1703 byla patrně v tomto roce stavebně dokončena. Její půdorys známe díky několika dochovaným výkresům z 19. století, siluetu a vnější členění pak z malovaného střeleckého štítu z roku 1826 (obr. 52). Předsíň byla zbourána v roce 1892/3.

V roce 1709 však došlo k dosti závažné opravě nebo dokonce obnově kleneb nad jižní lodí. Z dochovaných zápisů městské rady z roku 1708 vyplývá, že stav kleneb zejména ve východní části jižní lodi byl havarijní, takže se uvažovalo o jejich překlenutí: „páni opatrovníci ... jsou oumyslu to nebezpečný klenutí nad kaplí sv. Antonína a oltářem sv. Vác-

Obr. 52: Údajně střelecký terč s pohledem na severní stranu kostela sv. Jakuba z roku 1826. Anonym. Olej na plátně je velmi důležitým ikonografickým pramenem pro poznání podoby severní strany kostela sv. Jakuba nedlouho po požáru města v roce 1823. Fasády presbytáře a lodi jsou zjevně omítané, což je vyznačeno odlišnou barvou (okrovou) oproti kvádrovému obkladu věže (šedomodrá). Původní severní vstup vedle okna do Charvátovské kaple mezi 2. a 3. opěrákem lodi zleva je zazděný. Vstup při severní věži, zřízený na počátku 18. století, je kryt barokní předsíní se zkosenými nárožími. V okosení omítaných stěn po bocích vstupu se nacházejí niky. V ose nad vstupem je osazena socha svätce, podle gesta snad sv. Václava. Vlevo od předsíně se nachází otevřený přístřešek s pultovou stříškou. Před ním Kristus na dřevěném kříži (kříž s korpusem vyměněn za litinový v roce 1854). Hrotité okno v úrovni 3. patra severní věže je zazděné, podobně jako i ostatní okna tohoto podlaží. Valbová střecha kostela pochází z roku 1824 a je kryta pálenou krytinou, kterou tvořily dvojité kladené tašky bobrovky (ČMS Kutná Hora, bez i. č., přírůstkové číslo 2411/80).

lava dle uznalé, nevyhnutelné potřeby předělati a za tou příležitostí ten celý kostel obnoviti dāti. Snešeno, aby to dříve per comisionem a skrze nějakého rozumného baumistra shlídnuto bylo.“

V roce 1709 se v městské radě projednávala podmínka zednického cechu, podle které si vymíní, aby se cizí mistr na tu práci radou povoláný s cechem nejprve vyrovnal. Protože 26. 8. 1709 žádal děkan městskou radu o kolaudaci, musely být stavební práce již ukončené. Provedení opravy potvrdzoval nápis z roku 1709, objevený v roce 1877 na východní stěně kruchty nad Ruthardovskou kaplí a následně zabílený: *HAEC SACRA AEDES IMPERANTE IOSEPHO I INSTAVRATA.*⁵⁸⁾

58) J. Nuhlíček, o. c. v pozn. 12, s. 45.

Ačkoliv se nedochovalo písemné prameny k vlastní akci, a neznáme tudíž jejich rozsah ani jméno stavitele, měla oprava poměrně velký rozsah. To jednoznačně dokládá nejen text z roku 1708, z něhož vyplývá záměr klenby přezdí, ale především vlastní konstrukční podoba rubu cihelných kleneb. Klenby nad jižní lodí jsou totiž mezi jednotlivými poli opatřeny rubovými pasy, což je technologie zjevně novověká (obr. 53). U nás ji sice bylo výjimečně využíváno již v pozdně středověkém období, avšak jen u kleneb mimořádného rozponu či konstrukční náročnosti (např. u klenby Vladislavského sálu na Pražském hradě).

Barokní překlenutí polí jižní lodi s použitím staršího, snad původního cihelného zdiva navíc jednoznačně dokládají i snímky z poslední velké opravy chrámu v letech 1941–1946. Z nich je totiž zřejmé, že u východního pole klenby byly některé části žeber tvořeny dřevěnými díly z tvrdého, patrně dubového dřeva (to konstatováno i v popiscích příslušných snímků). V baroku a klasicismu šlo o běžně používaný technologický postup při obnově starších klenebních konstrukcí a pasů.

Protože rubové pasy lze sledovat po celé délce jižní lodi, považujeme klenby za barokní, ovšem za použití podstatné části původního klenebního materiálu i kamenických prvků žeber a svorníků.

KLASICISMUS

Podobně jako v baroku, probíhaly i v první polovině 19. století četné opravy a výměny střešní krytiny, oken, klempířských doplňků a dlažby. Již na počátku 19. století byla provedena úprava interiéru kostela, v němž byly osekány gotické baldachýny na pilířích lodi, odstraněna pozdně gotická kazatelna a pořízena nová kazatelna, barokní oltáře přebarveny světlým nátěrem a byly instalovány nové lavice.

Velký požár, jenž v roce 1823 zničil polovinu města, se kostelu sv. Jakuba vyhnul. Přitom se jeho ohnisko nacházelo nedaleko, severovýchodně od něj, v bloku domů při jižní straně náměstí (oheň propukl v domě čp. 96). Kostel byl před větší škodou zachráněn tím, že část hořící střechy, patrně krytiny, strhli vojáci, kteří přispěchali z blízkých kasáren.

O zásadní hmotové proměně kostela, spojené s odstraněním vysokého pozdně středověkého krovu a vztyčením stávajícího nižšího krovu, nemáme písemné doklady, neboť archiválie až do roku 1831 chybějí. Podle dochované listiny z roku 1825 víme, že v roce 1823 byla povolena oprava střechy věže, přičemž do bání bylo vloženo dřevěné točité schodiště, zpřístupňující lucernu. Zmiňované schodiště je zachováno dodnes. Cibulová střecha nad severní věží nebyla jen opravena, ale v roce 1824 celá vyměněna, což dokládají jak výsledky dendrochronologické analýzy, tak i dochované plány, uložené v SOkA Kutná Hora, mylně datované k roku 1834. Návrh cibulové střechy věže zakončené lucernou ukazuje, že věž byla opatřena tvarově shodnou střechou, která však má poněkud odlišné dimenze proti barokní střeše z roku 1698 (stávající střecha je o něco nižší).

Mimořádně cenné jsou především plány odstraněného pozdně gotického krovu, které se nacházejí ve stejné složce jako zmíněný návrh střechy věže (obr. 37). Výkresy zůstaly dosud nepovšimnuty, patrně proto, že byly považovány za projekt stávajícího klasicistního krovu. Plán zřejmě zhotovil tesařský mistr Václav Händl z Čáslavi, jenž stavěl nový krov.

Rok smýcení jedlového dřeva stávajícího krovu jednoznačně doložila dendrochronologická analýza. Že byl nový krov postaven v roce 1824, rovněž potvrzuje drobná noticka z rozsáhlejší zprávy, rozpočtu sestaveného v srpnu roku 1826, podle níž musí dojít k „...omítnutí starých zdí, protože nový krov tohoto kostela je vázán mnohem níže oproti starému...“. Starými zdmi je v této noticce míněna jižní a východní strana severní věže v úrovni 2. a 3. patra, u jižní věže pak severní stěna v úrovni 2. patra. Omítnutí bylo nezbytné proto, že zdivo věží v této úrovni je lomové a pravděpodobně již v době dokončení stavby gotického kostela je zakrývala vysoká valbová střecha strmého sklonu.

Ačkoliv tedy pozdně středověký krov kostela při požáru města neshořel, byl v následujícím roce 1824 odstraněn a nahrazen krovem stávajícím, hambalkové soustavy, ale s ležatými stolicemi ve spodní etáži, doplněný kvůli rozpočtu zdvojenými věšadlovými sloupky. Důvodem odstranění zřejmě nebyl špatný stav dosud existujícího krovu, jenž bez úhony přečkal i velký požár, ale spíše úmysl opatřit střechu kostela ohnivzdornou pálenou krytinou, kterou zřejmě nebylo možné klást na značně vysoký a strmý gotický krov.

Ať již byl skutečný důvod jakýkoliv, pozdně gotická střecha byla odstraněna a nahrazena valbovou o poloviční výšce. Byla pokryta dvojitě kladenými pálenými taškami (oprava taškové krytiny je písemnými prameny prvně doložena v roce 1834). V souvislosti s tím byla vyměněna či opravena i krytina ostatních střech.

Obr. 53: Západní část kleneb jižní boční lodi. Pohled od severovýchodního nároží jižní věže. Vlevo na nadezdívce jižní mezilodní arkády dochována prahová vaznice pozdně středověkého krovu. Pozoruhodné je, že jednotlivá klenební pole v celém rozsahu jižní lodi oddělují cihelné rubové pasy, které jsou typické nikoliv pro středověké, nýbrž pro mladší barokní konstrukce (foto J. Beránek, 2009).

Zhotovení nového nižšího krovu však přineslo komplikace se vstupem do horních podlaží věže. Do roku 1824 bylo 3. až 5. patro věže nad renesančními klenbami 2. patra přístupné obdélným vstupem v jižní zdi věže v úrovni 3. patra. Vchod byl dostupný z pozdně gotického krovu, asi po dřevěném schodišti. Celá jižní strana 3. patra věže byla gotickým krovem zakryta. Zřízením nižšího krovu se tak původní vstup do horních pater věže ocitl nad střechami nového krovu. Z toho důvodu musel být prorazen otvor v jihovýchodní části kamenné klenby 2. patra, k němuž bylo zřízeno nové dřevěné schodiště se dvěma podestami. Schodiště bylo od zbytku 2. patra odděleno lehkou cihelnou příčkou, zpevněnou pilířky. V úrovni horní podesty se v příčce nachází nízký obdélný vstup k hodinovému stroji, umístěném ve 2. patře nad kamennou renesanční klenbou, původně sloužícím jako obydlí vězníka.

Nejspíše v souvislosti s odstraňováním starého krovu nad presbytářem byla zbourána ukončující část točitého schodiště na severní straně presbytáře. Stávající, z cihel zděná horní část schodiště konstrukčně navazuje na valbovou střechu presbytáře, a je tudíž výsledkem přestavby po zřízení nového krovu v roce 1824. To má odraz i ve znění rozpočtu z roku 1826, kde se praví, že „zanikne zeď na půdě“.

V podkroví lodi byly vadné části klenby zajištěny železnými kleštěmi, připevněnými k trámům krovu. Patrně jde o železná táhla nad klenbami jižní lodi. Ta procházejí od dubových táhel jižní obvodovou zdí. Vadné části klenby byly navíc vyklinovány a rubová plocha potřena maltou.

Pozoruhodné je, že při výměně krovu zůstaly v podkroví kostela zachovány relikty staršího krovu, obě kampanové pozednice na vrcholu nadezdívky mezilodních arkád, jakož i další prvky. Ve spojení s výkresy, zachycujícími na tu dobu nezvykle detailně podobu odstraňovaného krovu lze uvažovat o jistém pietním přístupu a reflexi hodnoty stáří této konstrukce, která po dlouhou dobu určovala obecné pojmenování kostela jako „Vysokého“.

Obr. 54: Pohled na chrám sv. Jakuba od jihozápadu od F. Lepgje z roku 1847. Olej na plátně. Západní okno v patře jižní věže je zazděné, na rozhraní 1. a 2. patra jsou v nárožích na ústupcích zdiva jihozápadního a jihovýchodního nároží zachyceny řádky, jejichž existenci jednoznačně dokládají pozdější fotografie. V západním průčelí zapuštěné schodiště je zakončeno pravoúhlým nástavcem nad římsou průčelí, s pultovou stříškou. U severní věže je na jižní straně v úrovni 3. patra jasně zřetelný šikmý otisk valby starší gotické střechy. Dnes je tato plocha tvořena nikoliv omítaným lomovým zdivem, ale kvádrovým obkladem z let 1936–1937. Hrotité okno je v tomto patře zazděné. Líc zdiva severní věže je poset kotvami táhel, která byla do věže druhotně vložena z důvodu zajištění obvodových zdí. Na obraze jsou rovněž zachyceny dva pozdně gotické domy v jižní frontě bloku zástavby západně od kostela, na jejichž místě stála původní fara sv. Jakuba. Vlevo se nachází čp. 11, přestavěný do současné neoslohové podoby v roce 1870, upravo od něj pak nárožní dům čp. 2 se strmou, tehdy ještě středověkou střechou s polovalbovým štítem (ČMS Kutná Hora, i. č. VU/38/M).

V roce 1834 udeřil do severní věže blesk a zapálil „hoření báň“. Jen včasným zásahem dvou statečných měšťanů, kteří přefali štenyř, nedošlo k požáru kostela. Hořejší bání je zřejmě myšlen helm lucerny s křížem, jenž spadl na střechu kostela, tu prorazil, stejně jako klenbu a zabodl se do podlahy v lodi. Oprava proběhla v následujícím roce.

Z údajů v účetním deníku pro tento rok jsou důležité informace o vystavění lešení „na kostelním chóru pod chatrnou klenbou...“. S tím nepochybně souvisí i „vyhotovení chórové klenby...“. Jako chór je zde třeba chápat kůr. Jde o část západního klenebního pole střední lodi mezi věžemi. Nelze vyloučit, že helmice lucerny s křížem spadla právě sem, neboť v klenbě západního pole nacházíme odlišné cihelné kle-

nební zdivo a spáru nad diagonálními žebry v severní polovině klenebního pole.

Podobu kostela před stavebními úpravami provedenými ve 2. polovině 19. století zachycuje veduta F. Lepgje (obr. 54).

OBDOBÍ HISTORISMŮ

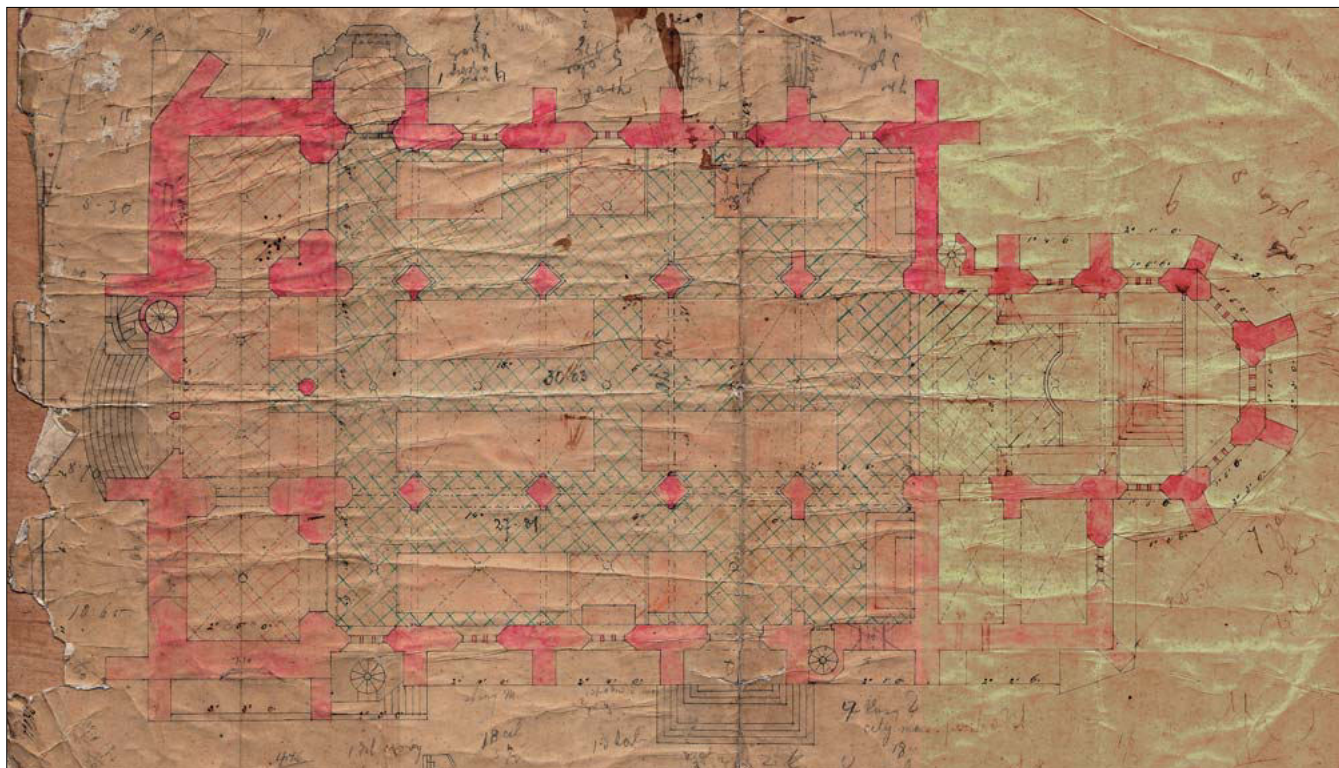
Ve 2. polovině 19. století se podobně jako jinde prosadily regotizační opravy, jimž padl za oběť především barokní mobiliář. Největší rozsah měla rekonstrukce chrámu na počátku 90. let, která bez nadsázky ukončila stavební vývoj kostela. Určila v podstatě současný vzhled exteriéru i interiéru kostela. Až symbolického významu v nahlížení na stavbu jako na památku bylo zboření severní barokní předsíně, v dobovém pojetí označované za nevzhlednou, a tudíž vzhledem k převládající gotické podobě kostela považovanou za nevhodnou. Příznačný je pak návrh, aby tento vstup proražený v baroku byl zachován, avšak opatřen „přiměřeným gotickým portálem“. Rovněž je příznačné, že se nakonec prosadil již skutečně moderní konzervační přístup, jehož výsledkem sice bylo odstranění předsíně, ale také obnova původního vstupu ve 2. polovině severní lodi.

Rozsáhlé stavební akci však předcházela řada dílčích oprav a úprav, z nichž je třeba zmínit zejména prodloužení čela západní mezivěžní kruchty v roce 1851. K opravě se dochovaly plány. Vlastní stavební práce byly provedeny o rok později. Valená stlačená klenba prodlužující původní středověkou kruchtou je

mezi věžemi ukončena pasem se štukovou profilací. Půdorysnou situaci v úrovni přízemí kostela zachytil plán uložený v SOkA Kutná Hora (obr. 55).

V roce 1865 byly střechy kostela pokryty břidlicí, která nahradila dvojité kladené tašky. Za celou existenci kostela šlo teprve o třetí typ krytiny; první byla šindelová, existující na střeše po nejdelší časový úsek až do roku 1824. Od 1824 do roku 1865 to byla dvojité kladená taška, po níž následovala lehčí břidlice, již je kostel pokryt dodnes.

Mezi léty 1876–1877 proběhla renovace vnějšku i vnitřku kostela. Podle písemných pramenů šlo především o celkovou obnovu fasád, které byly otloukány a znovu omítány. Povrch kamenných kvádrů byl údajně sesekán až

Obr. 55: Nedatovaný a nesignovaný půdorys kostela sv. Jakuba, asi polovina 19. století. Plán je důležitým dokladem půdorysného uspořádání kostela v době předcházející dvěma velkým rekonstrukcím 2. poloviny 19. století. Zaznamenává půdorys dnes neexistující barokní severní předsíně, rozmístění oltářů a lavic v interiéru kostela. Plán vyznačuje i charakter dlažby; červená linka podle všeho náleží cihelným prvkům, modrá kamenné dlažbě. Okna v přízemí obou věží jsou dosud zazděná (západní byla otevřena nejdříve v 70. letech 19. století). Zazděný je také původní gotický portál v severní zdi lodi před Charvátovskou kaplí. Důležité je rovněž zachycení dnes nedochovaných nástupů na točitá schodiště z exteriéru (SOKA Kutná Hora, AMKH Kutná Hora, Sběrka map a plánů, i. č. 74).

o 8 mm, přičemž plomby byly vyplňovány cementem. Opěráky byly zakončeny cihlami, římsa byla rovněž zčásti dozděna cihelným nebo smíšeným zdivem. V interiéru byla oškrabána omítka a kostel znovu vybělen.

Zmíněná velká oprava kostela v rozmezí let 1891–1893 se nesla v duchu regotizačních tendencí. V roce 1891 se sešla komise, která posoudila stav kostela a navrhla provedení potřebných prací. K nejdůležitějším úkolům patřila výměna okenních kružeb, výměna dlažby a zboření severní předsíně.

Plány a rozpočet vypracoval v roce 1891 Ludvík Láblér, jenž v té době vedl přestavbu Vlašského dvora. Předběžně navrhl vydláždění kostela cementovými dvoubarevnými dlaždicemi, které jsou zde dodnes, vybourání zazdívek oken lodi a výměnu jejich kružeb, obnovení okenních parapetů, osazení kordonových říms a rovněž zboření severní předsíně spojené s vložením neogotického portálu (obr. 56).

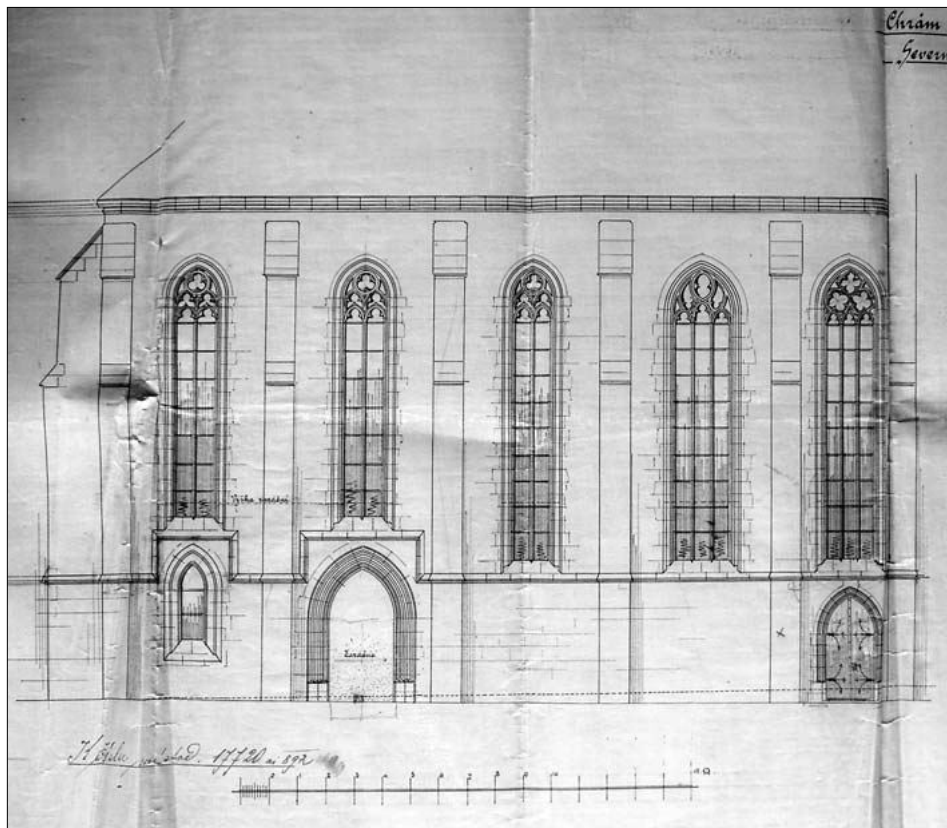
Skoro všechny práce podle stanového rozpisu byly provedeny ještě v roce 1892. Oproti původnímu plánu upravit do gotické podoby portál vstupu proraženého na počátku 18. století došlo nakonec k obnově původního portálu, jenž je situován v ose proti jižnímu vstupu. Barokní předsíně byla zbořena a vstup v západním poli zazděn.

20. STOLETÍ

Na počátku 20. století byl podle plánu L. Láblera vyměněn parapet západní kruchty, vedlejšího kůru v patře jižní věže a rovněž parapet Charvátovské kaple (1904). Roku 1907 byly na západní kruchtě osazeny nové, stávající varhany.

V roce 1913 se plánovala oprava severní věže a generální oprava vnějších omítek. Měla zahrnout i vnitřek kostela, zejména presbytář. Uvažovalo se o výměně podstatných částí středověkých kamenických článků a otlučení omítky až do výše podokenní římsy. Ještě v roce 1914 byl připraven rozpočet, ale k vlastním pracím již nedošlo pro vypuknutí I. světové války. Stejně jsou i dochované rozpočty z let 1926 a 1933. K opravě skromnějších rozměrů nakonec došlo až ve 30. letech 20. století. Rozpočet na opravu v letech 1935–1937 byl sestaven na základě starších podkladů. Pro nedostatek peněz byly práce rozděleny do dvou časových úseků. V rozmezí let 1935–1936 se opravovala severní věž kostela, mezi lety 1936–1937 fasáda kostela a střešní krytina.

V rámci první etapy bylo rozhodnuto o výměně smíšeného zdiva jižní strany severní věže mezi 2. a 3. patrem za kvádrový obklad z kutnohorského pískovce, tzv. mušláku. Byla použita vápenná malta s malým obsahem cementu. Ze stejné hmoty bylo provedeno spárování na ostatních plochách věže z kvádrového zdiva. Parapetní zídky u oken posledního patra věže byly odstraněny a vyzděny nové, až za gotickým profilem, nikoliv již do vnějšího lince. U jižního okna 4. patra bylo vybouráno starší zdivo a vyzděno nové, s železobetonovým překladem. Ještě v průběhu opravy navrhl stavitel Dajbých, aby okna horních podlaží věže byla doplněna kamennými kružbami, v minulosti odstraněnými. To bylo zamítnuto a nakonec dostala okna jen nové dvoukřídlé okenice. V posledním patře byla rozebrána cihelná komora hlásného a opět vyzděna z nových cihel. Údajně byla snesena „stará zvonová stolice“, která původně sloužila pro zvon rekvírovaný v I. světové válce.

Obr. 56: Návrh podoby severního průčelí lodi od L. Láblera z roku 1891/2. Lábler počítal s tím, že bude regotizován barokní vstup při severní věži, přičemž předsazená barokní předsíň bude zbořena. Předsíň byla zbořena, avšak nakonec byl obnoven původní vstup vedle Charvátovské kaple a barokní vstup u věže zazděn. Šrafovaná linka přetínající okna vyznačuje výšku zazdívek oken lodi před rekonstrukcí. Zazdívky oken byly při rekonstrukci v roce 1892 odstraněny, přičemž byly vyměněny kružby v základcích, vyjma krajního západního okna při severní věži (SOKA Kutná Hora, fond AMKH – MÚ, Spisová manipulace 1850–1932, sign. III/74 – 1891, Kostel sv. Jakuba – účty, plány, kart. 98).

Druhá etapa spočívala především v opravě zbývajících fasád kostela, krytiny a klempířských prvků. Původně se počítalo s opravou omítky jen na severní straně lodi, poté však proběhla oprava všech omítek. Užívalo se zatřených omítek jemného zrnění. Podle pokynů památkového úřadu byly nakonec omítky tónovány. Opravovány byly stříšky opěráků. Oprava byla zakončena v roce 1937.

Poslední velká oprava kostela, která dosti podstatně zasáhla do historického zdiva, proběhla v letech 1941–1946. K dispozici jsou splátkové výkazy, výkazy odpracovaných hodin s datem a část kolaudačních protokolů, postup stavebních prací a opravy je pak dosti podrobně popsán v příspěvcích sborníku, vydaného v roce 1946 k příležitosti dokončení rekonstrukce kostela. Kromě toho je na arciděkanství uloženo dvoudílné album s více než 400 fotografiemi z obnovy chrámu. Zdálo by se tedy, že rozsah prací lze lehce rekonstruovat.

Avšak tak tomu není. Problém při průzkumu nastal ve chvíli, kdy jsem se pokusil stanovit rozsah přezdívaných klenebních ploch. Bohužel, při rekonstrukci zřejmě nebyly zhotoveny žádné plány určující rozsah přezdívaných kleneb. Vizuální průzkum pohledového líce kleneb nepřinesl mnoho poznatků. Při rekonstrukci bylo znovu použito mnoho dílů žeber, často prokládaných s nově vysekanými prvky. Jasně je pouze v případě svorníků, u nichž lze poměrně spolehlivě určit, který je původní a který vyměněný. Ani při průzkumu v podkroví nebyla jistota ohledně jedno-

značného rozlišení části starých a nově vyklenutých klenebních kápí, neboť jejich rub byl zalit směsí vápenné a cementové malty. Tato krusta se vyskytuje nejenom na místech nově vyklenutých, ale jak se ukázalo, také na starých netknutých klenbách.

Vodítkem pro rozlišení kleneb středověkého původu a kleneb nově vyzděných se tak stala specifická geometrická podoba rubu klenebních kápí a sotva postřehnutelné „švy“, které se na rubu klenby projevují malým výškovým rozdílem mezi starým a nově vyklenutým zdivem. Pokud jde o tvar klenebních kápí, nově vyklenutá pole se vyznačují sedlovým či lavicovým odsazením vrcholové části plochy oproti ploše výběhu klenby. Tvar je důsledkem toho, že klenby nebyly odstraňovány v celé ploše, ale byly ponechány podstatné části klenebních výběhů přibližně až do poloviny výšky klenby (obr. 57). Navíc nově použité cihly mají jiný, standardizovaný soudobý formát, oproti cihlám historickým, jejichž délka činila jednotných 22 cm při značně rozdílné tloušťce.

Pro vymezení odstraňovaných klenebních ploch posloužila do jisté míry i fotografická dokumentace, kterou v době provádění opravy zhotovili arciděkan J. Kohel a kaplan J. Čáp. Jednotlivé fotografie v albu jsou číslovány a opatřeny popisem ve strojopisné příloze. Některé z fotografií jsou datované do měsíce a roku. Při kritickém zkoumání fotografií a především jejich popisu bylo zjištěno, že album vzniklo dodatečně, přičemž fotografie ne vždy dodržují chronologický sled, někdy jsou špatně lokalizované, případně je jejich text zavádějící, v některých případech i zcela chybný. Tak je tomu především u snímků z opravy kleneb. Dalším problémem je skutečnost, že ne vždy je zachycen celý proces odstraňování poškozeného klenebního zdiva. Mnohé snímky zachycují stav při postupném vybourávání kápí klenby, nikoliv však stav konečný. Ze všech těchto důvodů dnes nelze přesně stanovit rozsah nově vyklenutých ploch. To umožní až případná oprava interiérových omítek spojená s restaurátorským průzkumem. Z uvedeného rovněž vyplývá, že vyhodnocení stáří klenebních ploch jednotlivých polí klenby v plánové příloze této studie je třeba chápat jako schematické. Identifikace znovu vyklenutých polí však souhlasí.

V roce 1939 bylo komisí zjištěno, že interiér chrámu nutně potřebuje opravit. Za nejdůležitější byla označena oprava kleneb a stěn kostela. Původně se počítalo s tím, že omítky kleneb budou pouze očištěny, případné trhliny vyspárovány či vyklínovány a bude aplikována výmalba. Sta-

Obr. 57: Fotografie z doby rekonstrukce chrámu v letech 1941–46. Popis snímku v albu: „Partie nad probouraným klenutím. Pohled z podstřeší do chrámu. „Cesta“ stavbyvedoucího Horáčka přes pozůstalou pevnou patku odbouraného klenutí v podkroví hlavního kůru. Únor 44“. Snímek ukazuje, že pateční části výběhů kleneb stejně jako přilehlé plochy klenebních kápí byly při rekonstrukci zachovány (Arciděkanství úřad Kutná Hora, Oprava arciděkanství chrámu sv. Jakuba, Album II, snímek č. 307, autor J. Kohel – J. Čáp).

ré omítky měly být konzervovány. Poškozené omítky stěn měly být otlučeny a znovu nahozeny. V nespecifikované části obvodové zdi lodi měla být odstraněna přízdívka z cihel, provedená v roce 1880. Kamenné prvky měly být očištěny na kámen, poškození vyplněna umělým kamenem. Rekonstruován měl být rovněž rozvod elektriky.

Oprava kostela byla povolena 10. září 1941. Práce však probíhaly jinak, než bylo plánováno, neboť při čištění omítek byly nalezeny středověké malby a u kleneb střední lodi závažná poškození cihelného zdiva a uvolněná žebra. Proto bylo rozhodnuto část vadných kleneb snést a vyměnit i některá poškozená žebra a svorníky (obr. 58). Po nálezů pozdně gotických nástěnných maleb se navíc musely měnit plány na rozvod elektriky. Opravě kleneb předcházelo vyvezení všech klenebních násypů. Výčet jednotlivých prací přináší stavební deník, jehož souhrn se stal součástí publikace o kostele z roku 1946. Kromě stavebních prací šlo rovněž o opravu zasklení oken a restaurování mobiliáře.

Při přezdívaní kleneb byla zároveň očišťována kamenná žebra a svorníky, podle zpráv polychromované v několika vrstvách. Opravu jasně dokládá tesaný nápis „znovu sklenuto 1942“ na svorníku ve vrcholu děličního žebra, jež nahrazuje vítězný oblouk. V presbytáři byla mimo jiné rozebrána novodobá dlažba a proveden průraz do velké krypty. Ta byla údajně uvnitř opravena.

Největší objem stavebních prací představovalo především přezdění většiny klenebních polí střední lodi a oprava

jihovýchodní části trojlodí s přilehlou sakristií a pokladnicí. Přezděno bylo rovněž východní klenební pole jižní boční lodi, spojené s rozebráním okenního záklenku východního okna. Opravena byla rovněž Ruthardovská kaple v čele jižní lodi, jejíž poprsník byl rozebrán a znovu sestaven.

Součástí opravy bylo rovněž odstranění zazdívek oken trojlodí a věží (východní okno severní boční lodi, hrotitá okna v přízemí a patře obou věží). V nich byly vyměněny nebo částečně nahrazeny poškozené kružby.

Podle stavebního deníku vyhořel v lednu roku 1943 byt hlásného v posledním patře severní věže, což dokládají saze na vnitřních stěnách patra i na trámech roštu střešní bání.

Několikaletá oprava byla v roce 1946 zakončena omítnutím a vybělením interiéru kostela, restaurováním mobiliáře a konzervací nalezených nástěnných maleb. Dne 20. října 1946 byl chrám slavnostně znovu vysvěcen. Od té doby prošel kostel jen dílčími opravami, k nimž patřila oprava omítek v 70. letech 20. století.

Všechny části kostela, které nebyly opraveny, dnes nálehavě vyžadují renovaci, spojenou zejména se základním statickým zabezpečením stavby. Tak je tomu nejen v případě značně se nachylující sakristie s depozitářem v patře a přilehlé jihovýchodní části lodi, ale i v případě krovu trojlodí a zdiva severní věže. Všechny fasády kostela mají poškozené omítky nebo kvádrový obklad a rovněž vyžadují rekonstrukci. Břidlicová střešní krytina je za hranicí životnosti, na četných místech poškozená. Tudy zateká do podkroví trojlodí i presbytáře či do podstřeší přilehlých částí kostela (pokladnice a schodiště), což následně poškozuje klenební a obvodové zdivo i omítky a vytváří se podmínky příznivé pro vznik a působení hub a plísní.

Současné snahy farnosti o rekonstrukci kostela v nezbytném rozsahu jsou do značné míry zbržděny omezenými možnostmi získat potřebné finanční prostředky. Doufám proto, že tato studie se stane nejen jedním ze střípků doplňujících kaleidoskop poznání významné památky, ale přispěje rovněž k její popularizaci.

Obr. 58: Fotografie z doby rekonstrukce chrámu v letech 1941–46. Vpravo v pozadí hrotitý oblouk severní arkády úzkého západního pole před věží, vlevo navazující klenební pole. Snímek pořízen v době, kdy byla do ramenátů osazena žebra pro následné vyklenutí obou polí klenby. Nad ním prochází v baroku osazené dubové táhlo, vetknuté do nadezdívky obou mezilodních arkád (SOKA Kutná Hora, Sbírka fotografií a negativů Kutná Hora, 394/IIIB).

BAUVERÄNDERUNGEN DER ERZDECHANEIKIRCHE DES HL. JAKOBUS IN KUTNÁ HORA / KUTTENBERG

Die Erzdechaneikirche des hl. Jakobus mit dem hohen nördlichen Turm ist eine der ausdrucksvollsten Ansicht- und Massendominanten von Kutná Hora. Den Einblick in das geistige, sakrale Innere dieses Raumes, aber auch in sein Bauinneres mit den dunklesten und entlegensten Schlupfwinkel, aber auch in die fesselnde und manchmal bewegte Geschichte, hat die bauhistorische Untersuchung ermöglicht, die von Mitarbeitern der Abteilung der Untersuchung des zentralen Arbeitsstätte des Nationalen Denkmalistituts im Rahmen der Erfüllung der institutionellen Aufgabe der Wissenschaft und der Forschung NPÚ Nr. 02302 verarbeitet wurde. Die nicht publizierte archivalische Recherche, aus der die Studie schöpft, hat O. Načerádká zusammengestellt.

Die Kirche mit dem kurzen, polygonal abgeschlossenen Presbyterium mit dem anschließenden dreischiffigen Hallenraum, beendet mit der Fassade mit zwei Türmen, bei der nur der nördliche Turm vollendet wurde, wurde mit Sicherheit erst nach 1324 gegründet. Nach schriftlichen Quellen befanden sich in dieser Zeit in Kutná Hora nur hölzerne Kapellen. Die kunsthistorische Literatur legt die Entstehung des Baus in die 30er Jahre des 14. Jahrhunderts, wobei sie die zweite Phase der Bauvollendung seit den 80er Jahren mit der Tätigkeit der Parler-Bauhütte, die an dem nahen neuen Dom der hl. Barbara arbeitete, verbindet. Diese Behauptung steht mit den Feststellungen, die bei der Untersuchung gemacht wurden, nicht in Widerspruch.

Auf Grund der Ergebnisse der Untersuchung ist es klar, dass die Kirche in eine ältere städtebauliche Situation gegründet wurde, was die Anomalie der Grundrissdisposition des nördlichen Turmes belegt. Die Lage der Kirche in der unmittelbaren Nähe des älteren Wälschen Hofes, der ursprünglichen Burg, wurde absichtlich gewählt. Hierher hat sich die Verwaltung und durch das geförderte Silber auch die Macht der oberen Stadt konzentriert, die ein faktischer Patron der Kirche und zweifellos auch ihr Bauherr war. Auf der anderen Seite gibt es keine Zweifel darüber, dass bis zum Anfang des 15. Jahrhunderts die Kirche vom Gesichtspunkt der Kirchenverwaltung der Pfarrei in Malín untergeordnet war, zu der das Patronatsrecht das Zisterzienserkloster im nahen Sedlec hatte. In ersten schriftlichen Quellen, die sich direkt an die Kirche binden, ist diese als „Kapelle“ bezeichnet (1357).

Ein Plebanus wird in Kutná Hora zum erstenmal im Jahre 1336 erwähnt. Die Kirche wird zum erstenmal in der Konfirmationsurkunde aus dem Jahre 1363 erwähnt. Aus der Urkunde geht heraus, dass die Kirche der Jungfrau Maria geweiht wurde. Das zeitgenössische Patrozinium des hl. Jakobus ist erst im 16. Jahrhundert belegt.

In der ersten Etappe wurden das Presbyterium mit dem Treppentürmchen bei der Nordseite, das Parterre der Umfassungsmauern des dreischiffigen Raumes, der allem Anschein nach vom Anfang an als eine Halle konzipiert wurde, beide Westtürme und die Stirnwand mit dem geteilten Portal des Kathedralentypus erbaut. Die Quaderverkleidung genauso wie die Morphologie der architektonischen Formenlehre bestätigt die Bindung an die Architektur des Zisterzienserklosters in Sedlec, wenngleich auch strittig ist, ob die Kirche in Kutná Hora direkt die Bauhütte in Sedlec baute, wie es in der kunsthistorischen Literatur angegeben wird. Nicht nur das Presbyterium, sondern im wesentlichen Teil auch das Schiff zeigen die Formenlehre von der besonderen gegensätzlichen Natur, in der wir die Formen wie der klassischen Gotik finden, repräsentiert vor allem durch lange rundliche Dienste an Unterlagen, als auch nachklassische Elemente, die durch Fensterspitzbögen und Gurte mit dem negativen Herausnehmen der Masse zum Ausdruck kommen, die die Plastizität und die Tektonik der Elemente im Gegenteil negiert. Dieses Prinzip setzt sich in der Konventkirche in Sedlec durch, es kommt aber auch an weiteren Bauten der Böhmisches Länder des 1. Viertels des 14. Jahrhunderts zum Ausdruck.

Die Kirche des hl. Jakobus (Jungfrau Maria) wurde während des ganzen Mittelalters und der Neuzeit allgemein als „Hoch“ genannt. Zum erstenmal erschien diese Bezeichnung schon in der vorhussitischen Zeit, im Jahre 1395. Daraus kann man hypothetisch schließen, dass in dieser Zeit ihr Bau mehr oder weniger schon vollendet wurde. Der Name hängt wahrscheinlich mit der Massendisposition zusammen, als die Kirche mit dem hohen und steilen Walmdach gekrönt wurde und mit dem dominanten Nordturm versehen wurde. Bei der Bauvollendung der Kirche in dieser Zeit wurde auf die ursprüngliche Absicht, beide Türme der westlichen Fassade polygonal zu schließen, wie es bei der älteren Pfarr-

kirche im nahen Kolin n. Labem/Kolin war, verzichtet. Der nördliche Turm hat dabei die definitive prismatische Gestalt auch in oberen Etagen bekommen, es deuten keine Spuren im Mauerwerk diesen Übergang an. Diese Änderung hängt wahrscheinlich mit statischen Problemen zusammen, die die Kirche am ehesten schon am Anfang ihrer Existenz begleiteten. Sie belegt gleichzeitig, dass der südliche Turm schon während der ersten Phase bis zum Niveau des 2. Stockes erbaut wurde, während der nördliche Turm am Anfang niedriger war und später, innerhalb der zweiten Bauetappe, ausgemauert wurde.

Die Bauvollendung der Kirche in der zweiten Phase ist neben der Einwölbung der Kirche mit Ziegelgewölben mit steinernen Rippen gleichfalls mit dem Anbau der Sakristei mit der Schatzkammer im Geschoss an der Südseite des Presbyteriums und der Errichtung der Kapellen in östlicher Stirn beider Seitenschiffe, von denen bis zu Hussitenkriegen nur die südliche eingewölbt wurde, die sog. Ruthardovská (etwa 1397), verbunden. Die Sakristei und Schatzkammer wurden nach erhaltenen Fragmenten am ehesten mit dem Kreuzrippengewölbe eingewölbt, das später in der Renaissancezeit entfernt wurde. Die Kirche wurde mit dem schon erwähnten hohen Walmdach überdacht. Die Frage des Alters des letzten Stockes des Nordturmes mit den hohen gekuppelten Fenstern bleibt weiterhin offen, es handelt sich wahrscheinlich um einen spätgotischen Aufbau. Bis zu Hussitenkriegen wurde die Kirche allem Anschein nach baulich beendet, auf Grund der erhaltenen Testamente und Stiftungen zu den Altären samt der Inneneinrichtung.

In der Zeit der Besetzung von Kutná Hora im Jahre 1421, resp. 1424 wurde die Kirche beschädigt, was man, besonders im Fall ihres Mobiliars voraussetzen kann. Ob die Kirche vom vernichtenden Brand im Jahre 1424 im Zusammenhang mit der Besetzung der Stadt vom Tábor-Heer nach der siegreichen Schlacht bei Malešov getroffen wurde, wissen wir nicht. Eindeutige Spuren des Feuers an dem inneren Mauerwerk des Nordturmes können nämlich vom Brand im Jahre 1834 stammen, als der Turm vom Blitz getroffen wurde, der dann den Standbaum des Helmes in Brand gesetzt hat.

Größere Bauherrichtungen haben in der Zeit des späten Mittelalters am Ende der 50er Jahre des 15. Jahrhunderts angefangen, als ein neuer hoher und steiler Dachstuhl des Walmdaches aufgerichtet wurde, wie es die Willenberg-Vedute vom Anfang des 17. Jahrhunderts zeigt. Fragmente dieses Dachstuhls sind bis heute im Dachboden des bestehenden klassizistischen Dachstuhls, der im Jahre 1824 erbaut wurde, erhalten, wie die dendrochronologische Analyse belegt hat. Der erwähnte mittelalterliche Dachstuhl existierte nachweislich seit 1459 bis 1823/4, was der Gestalt der Kirche in der Illumination im Kuttenberger Graduale vom Anfang der 90er Jahre des 15. Jahrhunderts widerspricht, auf der sie mit dem hohen Zeltdach abgebildet ist. Hinsichtlich der festgestellten und mit Belegen bestätigten Tatsachen ist heutzutage klar, dass die Abbildung in der Zeit der Entstehung der Wirklichkeit nicht entsprach. Vom Gesichtspunkt der Gestaltung beider Türme der westlichen Stirnwand aus ist mit der großen Wahrscheinlichkeit gleichfalls der vorhussitische Ursprung des Zeltdaches ausgeschlossen.

Bei der spätgotischen Herrichtung des Interieurs der Kirche, als gleichzeitig ihre Gewölbe hergerichtet wurden, wurde die Kapelle an der Frontseite des Seitenschiffes eingewölbt, wobei im Stockwerk die sog. Charvátovská-Empore entstand. Dabei wurden die nur um etwas älteren spätgotischen Malereien auf der Ostwand des Schiffes bedeckt. Mit der spätgotischen Ausmalung wurden auch Wände des Abschlusses des Presbyteriums an den Seiten beider Sakramentshäuschen versehen. Für die Zeit des späten Mittelalters kann man eine markante Verwandlung des Mobiliars und der weiteren Ausstattung der Kirche, die zu einer bedeutungsvollen Bastei des Utraquismus in Böhmen geworden ist, berechtigt erwarten.

In der Renaissancezeit wurde auf eine wesentliche Weise die Gestalt des Nordturmes verändert, dessen hölzerner prismatischer, bis zum Niveau des Glockengeschosses steigender Stuhl, entfernt wurde. Der ursprünglich vom Niveau des 1. Stockes nicht eingewölbte Turm wurde durch ein Paar der eingelegten Kreuzgewölbe geteilt. Der genaue Grund dieser Änderungen ist nicht völlig klar, der Aussage der schriftlichen Quellen nach hat der Turm mit statischen Störungen des Läutens mit der neuen, im Jahre 1478 neu angeschafften großen Glocke genannt „Vorel“ nach, gelitten. Die Störungen haben sich durch das Reißen des Um-

fassungsmauerwerkes bemerkbar gemacht, was in den zeitgenössischen Schriftstücken dauernd und immer wieder wiederholt wurde.

Ein weiterer Eingriff, der die mittelalterliche Gestalt der Kirche verändert hat, war die, sicher der alten statischen Störungen nach, durchgeführte Heruntertragung der gotischen Gewölbe in der Sakristei und der Schatzkammer im Geschoss, wobei hierher neue Ziegeltonnengewölbe mit der typischen Renaissancestuckverzierung eingelegt wurden. Das Gratgewölbe des Netzrasters in der Schatzkammer oberhalb der Sakristei ist vielleicht eine Allusion auf das ursprüngliche Rippengewölbe. Die festigenden niedrigen Ausmauerungen zwischen den Stützpfählen an der Südseite der Kirche und im Abschluss des Presbyteriums sind in dieser Zeit ein Resultat der Bemühung um die statische Sicherung der Kirche.

Die frühbarocke Periode der Geschichte der Kirche hat mit der Entfernung der älteren utraquistischen Ausstattung der Kirche angefangen. Die Kirche wurde nach und nach mit dem neuen Mobiliar eingerichtet, besonders mit Altären von privaten Stiftungen. Der große Hauptaltar wurde in den Jahren 1678/9 erbaut. In der Kirche wurden nach und nach Krypten errichtet, von denen sich die größte unter der westlichen Hälfte des Presbyteriums befindet, wobei sie bis zum Schiff reicht. Sie wurde im Jahre 1661 gegründet. Die weiteren aus dem 17. und 18. Jahrhundert befinden sich in beiden Seitenkapellen, im südlichen Turm und an weiteren Stellen des Schiffes.

Eine bedeutsame Änderung in der Silhouette der Kirche bedeutete die Errichtung des neuen Daches des Nordturmes im Jahre 1698. Vor dem Bau der Zwiebelkuppel mit der Laterne wurde ein älteres, wahrscheinlich noch gotisches Meißeldach und der mit durchbrochenen steinernen Geländer eingesäumte Umgang entfernt.

Am Ende des 17. Jahrhunderts wurde ein neuer nördlicher Eingang in die Kirche errichtet, wobei der ursprüngliche zugemauert wurde. Der neue Eingang bei dem Nordturm wurde mit einer gemauerten Vorhalle bedeckt, die erst im Jahre 1703 sicher vollendet wurde, als ihre Dachdeckung erwähnt wurde. Die Vorhalle wurde abgerissen und der Eingang in die Kirche wurde im Jahre 1892 eingemauert, als der ursprüngliche Eingang im gotischen Portal, der sich in der Achse gegenüber dem südlichen Eingang befand, wieder erneuert wurde.

Einen wesentlichen Eingriff bedeutete gleichfalls die Ummauerung der Gewölbe im südlichen Seitenschiff im Jahre 1709, wahrscheinlich wieder im Zusammenhang mit den statischen Problemen des südöstlichen Teiles der Kirche. Diese Instandsetzung belegen aus Ziegeln gemauerte Rückquergurte, die man an der ganzen Länge des südlichen Schiffes verfolgen kann. Bei der wiederholten Wölbung wurde ein wesentlicher Teil des ursprünglichen Ziegelmauerwerkes des Gewölbes und Steinmetzelemente der Rippen und Schlusssteine benützt.

Zur markanten neuzeitlichen Änderung der Masse der Kirche ist im Zusammenhang mit dem großen Brand der Stadt im Jahre 1823 gekommen, der die Hälfte der Stadt vernichtete. Der Brand hat die Kirche nicht angetroffen, was die zeitgenössische Graphik und Literatur belegt, nach der die Kirche vor einem größeren Schaden dadurch gerettet wurde, dass einen Teil des brennenden Daches Soldaten heruntergerissen haben, es musste trotzdem der hohe spätmittelalterliche Dachstuhl darauf beseitigt werden. Wahrscheinlich aus dem Grund, dass der Dachstuhl mit der Verbrennungsschindeldachdeckung für die Verlegung der gebrannten Dachziegel zu steil war. Wie die dendrochronologische Analyse bestimmt hat, wurde im Jahre 1824 ein neuer Dachstuhl erbaut, von der halben Höhe, der sich bis jetzt erhalten hat. Das neue Dach war ursprünglich mit zweifach gelegenen Biberschwanzdachsteinen bedeckt, seit 1865 bis jetzt mit Dachschiefer.

In der Mitte des 19. Jahrhunderts wurde die Stirnseite der Empore zwischen den Türmen verschoben und mit dem Tonnengewölbe untergewölbt. In den 70er und 80er Jahren des 19. Jahrhunderts wurde das barocke Mobiliar im Schiff im beträchtlichen Maß ausgetauscht und durch ein neugotisches ersetzt. Die Regotisierung des Exterieurs wurde am Anfang der 90er Jahre in Angriff genommen, als die Vermauerungen der Fenster des Schiffes entfernt wurden, in denen das Maßwerk ausgetauscht wurde. Die barocke Vorhalle des nördlichen Eingangs sollte abgerissen werden und der Eingang gotisch hergerichtet werden. Die Vorhalle wurde abgerissen, zur Errichtung eines neuen Portals ist zum Schluss nicht gekommen, weil die Vermauerung des ursprünglichen mittelalterlichen Eingangs im zweiten Feld vom Osten ausgebrochen wurde (Eingang in der Achse gegenüber dem südlichen Portal), es wurde das ursprüngliche steinerne Spitzbogenportal freigelegt und hergerichtet.

Eine weitere Welle der Rekonstruktionsarbeiten hat in den 30er Jahren des 20. Jahrhunderts angefangen, als der Nordturm hergerichtet

et wurde und die ganze Kirche von äußerlich verputzt wurde.

Die letzte, aber desto mehr ausgeprägte Spur hat die Rekonstruktion hinterlassen, die in der Zeit des Protektorats im Jahre 1941 angefangen hat und erst nach dem II. Weltkrieg im Jahre 1946 vollendet wurde. Zu den größten Eingriffen gehörte die Übermauerung der Mehrheit der Gewölbefelder des Hauptschiffes, die Erneuerung der bisher vermauerten Fenster des Schiffes und beider Türme, Überwölbung der Deckbögen einiger von ihnen, im Interieur die Abschlagung des Verputzes und die Streckung des neuen bis zur Höhe des Sohlbankgesimses und weitere zahlreiche Bau- und Handwerksarbeiten.

Trotz allen jüngeren Baueingriffen und Rekonstruktionen hat die Kirche des hl. Jakobus den wesentlichen Teil ihres mittelalterlichen Aussehens behalten, das am empfindlichsten nur die Absenz des hohen und steilen Walmdaches stört, das oberhalb der Stadt emporragte und nach dem und dem hohen Nordturm die Kirche seit langem „Hohe Kirche“ genannt wurde.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Kutná Hora/Kuttenberg, Ansicht der Kirche des hl. Jakobus vom Südwesten, der der hohe nördliche Turm der westlichen Fassade der Kirche dominiert, während der südliche unvollendet blieb. Sein unregelmäßiger sechseckiger letzter Stock bedeckt der Vierkanthelm. Die charakteristische Farbigkeit verleiht den Dächern der Dachschiefer (Foto J. Beránek, 2008).

Abb. 2: Kutná Hora, kaiserlicher Abdruck der Karte des stabilen Katasters aus dem Jahre 1839. Die Karte erfasst den Wälschen Hof in der spätmittelalterlichen Grundrissituation, als sich sein nordwestlicher Flügel eng an die südliche, resp. südöstliche Seite des Presbyteriums angeschlossen hat. Die Kirche wurde offensichtlich in nächster Nähe oder im Kontakt mit der ursprünglichen Befestigung der Stadtburg gegründet, die wahrscheinlich schon im letzten Viertel des 13. Jahrhunderts erbaut wurde (ÚAZK, Bestandteil Nr. 3735).

Abb. 3: Vedute von Kutná Hora vom Süden aus der Zeit um 1800. Anonymus. Als Vorlage diente wahrscheinlich die Vedute von J. Čáslavský. Es handelt sich teilweise um eine retrospektive Abbildung, die von älteren Vorlagen ausgeht, ergänzt jedoch um Bauten, die im 17. Jahrhundert noch nicht existierten (Ursulinenkloster, Kirche des hl. Johannes von Nepomuk). Der nördliche Turm der Kirche wird mit dem barocken Zwiebeldach aus dem Jahre 1698 erfasst. Die Abbildung ist sehenswert, unter anderem auch durch die Erfassung des Weges zu dem Vysokokostelský-Tor; gesperrt im Jahre 1702, der über die hölzerne gedeckte Brücke über das Flüsschen Vrchlice zu dem Abhang unter der Dechanei führt, wo er sich nach links biegt und entlang ihrer Gartenmauer zur Pforte steuert. Links neben ihr, bei der Gruppe von Bäumen ist der Turm des Ruthardovský-Hauses eingezeichnet. Die Kirche der hl. Barbara ist schon ohne Zeltdächer dargestellt, die durch Walmdächer mit der gebrannten Dachdeckung ersetzt wurden. Ganz rechts ist auf der Vedute die Ruine des Čáslavský-Tores abgebildet (Soká Kutná Hora, Sammlung von Veduten und graphischen Blättern, Karton 1, Inv.-Nr. 4).

Abb. 4: Kutná Hora, Ansicht der Kirche vom Nordosten. Für das zeitgenössische Aussehen der Kirche ist das verputzte Mauerwerk der dreischiffigen Halle typisch, das mit dem Quadermauerwerk des Presbyteriums und des Turmes der westlichen Fassade kontrastiert. Die Kirche wurde in einem Abhang gegründet, was der erhöhte Sockel ausgleicht, der den Bau auf der südlichen und teilweise auch östlichen und westlichen Seite umläuft (Foto J. Beránek, 2009).

Abb. 5: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Planbeilage. a – Oben Grundriss des Erdgeschosses, unten Grundriss des 1. Stockes (Vermessung GeoNet Praha, OHG aus dem Jahre 2008; Zeichnung zugerichtet von L. Chotěborská). b – Oben Grundriss des 2. Stockes – Schnitt oberhalb der Gewölbe, unten Grundriss des 2. Stockes – Schnitt im Niveau des Dachstuhles (Vermessung GeoNet Praha, OHG aus dem Jahre 2008; ausgemessen von J. Beránek, Zeichnung zugerichtet von L. Chotěborská). c – Querschnitt durch die westliche Fassade mit dem Blick nach Westen. Die Zeichnung zeigt die unterschiedliche Höhenschicht der einzelnen Stockwerke der Türme und des westlichen Feldes des Mittelschiffes mit der Empore (Vermessung GeoNet Praha, OHG aus dem Jahre 2008; Zeichnung zugerichtet von L. Chotěborská). d – Querschnitt durch die dreischiffige Halle mit dem Blick nach Osten. Auf die dreischiffige Halle ist im Maßstab ein Querschnitt durch das Vollgespärre des mittelalterlichen Dachstuhls aufgesetzt, dessen Gestalt die Zeichnung aus den Jahren 1823/24 erfasst. Innen ist, für den Vergleich, der Umriss des bestehenden Daches der dreischiffigen Halle eingezeichnet (Schnitt durch die dreischiffige Halle GeoNet Praha, OHG aus dem Jahre 2008; Zeichnung nach dem historischen Plan zugerichtet von L. Chotěborská). e – Massenrekonstruktion der Kirche in der spätmittelalterlichen Epoche. Ansicht vom Osten. Die Höhe und Form der Dächer des Presbyteriums und der dreischiffigen Halle entsprechen dem ursprünglichen Zustand nach der klassizistischen Zeichnung, die Dächer der Türme wurden von der Vedute von J. Willenberg aus dem Jahre 1602 abgeleitet (Vermessung GeoNet

Praha, OHG aus dem Jahre 2008; die Zeichnung nach dem historischen Plan und nach der Vedute zugerichtet von L. Chotěborská).

Abb. 6: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Nordseite der Kirche. Der Stützpfiler der nordwestlichen Ecke des nördlichen Turmes ist um 45° aus der Achse in der östlichen Richtung gedreht. Zwei östliche Randfenster sind gekürzt, weil sich hier der Seiteneingang und ein niedrigeres Spitzbogenfenster befindet, das die Kapelle an der Stirn des östlichen Seitenschiffes beleuchtet (Foto J. Beránek, 2008).

Abb. 7: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Portal des südlichen Eingangs. Vor ihm die Treppe, die die Abschüssigkeit des Terrains, in das die Kirche gegründet wurde, ausgleicht. Die zweiflügelige Tür ist frühbarock (Foto J. Beránek, 2009).

Abb. 8: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Westliche Fassade zwischen den Türmen. Die asymmetrische Komposition hat die Absicht bestimmt, in die Fassade eine mehr als zur Hälfte eingelassene Wendeltreppe einzulegen, die in der Bindung mit dem Stützpfiler des nördlichen Turmes ist und seinen 1. und 2. Stock zugänglich macht. Das Haupteingangsportal entstand in der ersten Phase des Aufbaus der westlichen Fassade mit zwei Türmen, während das Fenster erst zu der III. Bauetappe gehört. Das Fenstermaßwerk ist nicht ursprünglich, es wurde im 15. Jahrhundert bei der spätgotischen Instandsetzung der Kirche höchstwahrscheinlich ausgetauscht. Es ist nicht klar, ob die Stirnwand in der vorhussitischen Zeit mit einem Giebel abgeschlossen wurde (Foto J. Beránek, 2008).

Abb. 9: Blick ins Presbyterium. An der Frontseite der frühbarocke Hauptaltar, errichtet im Jahre 1678. Links der barocke Eingang zur Wendeltreppe, rechts in die Sakristei. Auf beiden Seiten des Presbyteriums spätgotische Chorgestühle (Foto J. Beránek, 2008).

Abb. 10: Foto aus der Zeit der Rekonstruktion der Kirche des hl. Jakobus in Kutná Hora in den Jahren 1941-46. Beschreibung der Aufnahme im Album: „Das Stampfen der Schlacke für die Betonierung unter die Ratshebenbänke“. Die Aufnahme zeigt die Gliederung des unteren Teils der Nordwand des Presbyteriums, die unter normalen Bedingungen durch das spätgotische Chorgestühl verdeckt ist. Sie belegt gleichzeitig eindeutig, dass das Mauerwerk des unteren Teils der Wand ein Bruchsteinmauerwerk ist, es musste deshalb verputzt werden (Erzdechaneiamt Kutná Hora, Instandsetzung der Erzdechaneikirche des hl. Jakobus, Album II, Aufnahme Nr. 293, Autor J. Kohel – J. Čáp).

Abb. 11: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Blick in die dreischiffige Halle von der Empore zwischen den Türmen. Das Mittelschiff ist breiter als das Seitenschiff, aber von der gleichen Breite wie das anschließende Presbyterium, das von dem Schiff durch den Siegesbogen nicht getrennt ist. Die leicht längliche Disposition des Schiffes besteht von fünf Gewölbefeldern, davon das westliche markant enger ist. Dadurch wird auch die Geometrie der Gewölbefelder gegeben, die in Seitenschiffen fast quadratisch, im Mittelschiff länglich sind. In die östlichen Randfelder sind untergewölbte Kapellen eingelegt, davon bis zu den Hussitenkriegen nur die südliche, sog. Rut-hardovská vollendet wurde. Pfeiler des Schiffes sind schräg gestellt, wobei ihr Querschnitt nicht quadratisch, sondern trapezförmig ist (Foto J. Beránek, 2009).

Abb. 12: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Ansicht der westlichen Stirn der Kapelle im östlichen Feld des südlichen Seitenschiffes. Die südliche Kapelle wurde nach schriftlichen Quellen im Jahre 1397 erbaut. Weil man mit der Kapelle schon während der Ausmauerung der Pfeiler der dreischiffigen Halle gerechnet hat, mussten die Konsolen mit Baldachinen in den Pfeiler schräg eingesetzt werden (Foto J. Beránek, 2008).

Abb. 13: Ausschnitt aus der Vedute von Kutná Hora von J. Willenberg aus dem Jahre 1602. Ansicht vom Süden. Die erste glaubwürdige Abbildung der Kirche des hl. Jakobus stammt vom Anfang des 17. Jahrhunderts, also aus der Zeit, als ihre gotische Silhouette noch keine Veränderungen erfahren hat. Neben dem nördlichen Turm ist die wichtigste Dominante der Kirche das hohe Walmdach über dem Schiff, das in den Jahren 1458/59 entstand. An das schließt im Osten das niedrigere, trotzdem aber sehr steile Dach des Presbyteriums an. Interessant ist die Erfassung der schlanken Eckfialen, die an geneigte Flächen des Mauerwerkes des Übergangs zwischen dem Prisma der unteren Stockwerke des südlichen Turmes und dem Polygon des oberen Stockwerkes aufgestellt sind. Die Existenz der Fialen und daher die Glaubwürdigkeit der Abbildung bestätigen jüngere ikonografische Quellen. Wichtig ist die Abbildung des nördlichen Turmes, abgeschlossen mit dem Metallbaldach mit dem Walm, dessen Anlauf ein Gelände mit dem durchbrochenen Maßwerk bedeckt (übernommen von: A. Podlaha – I. Zahradník, Jana Willenberga pohledy na města, hrady a památné stavby Království českého z počátku XVII. století. Praha 1901).

Abb. 14: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Detail der Konstruktionslösung der nordwestlichen Ecke des nördlichen Turmes der Kirche. Der Stützpfiler der nordwestlichen Ecke ist schräg situiert. Die Ecke läuft nicht zum Boden, sondern wird durch Stufenkonsolen hochgehoben (Foto J. Beránek, 2009).

Abb. 15: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Das Treppentürmchen si-

tuert in die vom Presbyterium und vom nördlichen Schiff umklammerte Ecke. Die Treppe entstand zweifellos gleichzeitig mit dem Presbyterium und dem anliegenden Teil der Ostwand des nördlichen Schiffes, was auch die ursprüngliche Konzeption der Hallendisposition belegt. Die Treppe schließt, was die Form und teilweise auch die Gliederung betrifft, an subtile Türme der westlichen Fassade der oberen Kapelle des Karners in Sedlec/Sedletz an (Foto J. Beránek, 2008).

Abb. 16: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Ansicht der Ostwand des nördlichen Seitenschiffes. In der Ecke hinter dem Arkadenhalbpfeiler an der Kante des Schiffes und des Presbyteriums laufen rundliche Dienste zusammen, völlig identisch wie im Presbyterium. Der Eckdienst gehört zu dem Aufbau der diagonalen Rippe, der neben liegende der Wandrippe. Im oberen Drittel des Fensters ist eine Anomalie im Verlauf der Wandrippe deutlich, die die beendete erste Phase des Aufbaus des Presbyteriums indiziert. Unten laufen unter den Fußboden Wandmalereien vom Anfang der 60er Jahre des 15. Jahrhunderts, die früher als das Gewölbe der Kapelle entstanden (Foto J. Beránek, 2009).

Abb. 17: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Bildung des Stoßes des Arkadenhalbpfeilers mit der Nordwand des Presbyteriums. Der Fugenschnitt läuft von der Fläche der Stegbeilagen des Presbyteriums in das Profil des Arkadenhalbpfeilers. Daraus geht hervor, dass vom Anfang an mit dem Aufbau der dreischiffigen Halle gerechnet wurde, wobei der Siegesbogen ausgelassen wurde (Foto J. Beránek, 2008).

Abb. 18: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Ansicht der Nordwand des südlichen Turmes im Niveau des 3. Stockes. Bei der Ecke rechts ist eine vertikale Narbe nach dem niedergerissenen (?) Mauerwerk des ursprünglichen Giebels sichtbar (Foto J. Beránek, 2009).

Abb. 19: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Blick in den unteren Teil des 1. Stockes des nördlichen Turmes vom kleinen Gang vom Eingang von der Wendeltreppe der westlichen Fassade. Das Stockwerk des nördlichen Turmes ist in das Interieur der dreischiffigen Halle mit spitzböigen Arkaden nicht geöffnet, wie der südliche Turm. Der Grund ist die Tatsache, dass sich über dem Gewölbe des Erdgeschosses wahrscheinlich eine prismatische hölzerne Konstruktion befand, die unter dem Glockenstockwerk die eigentliche Konstruktion des Glockenstuhls unterstützte. Es belegen mächtige Steinblöcke, vermauert in den Ecken des Turmes, über denen im Mauerwerk tiefe Taschen für Balken des Rostes, der die Konstruktion unterstützte, situiert sind. Blöcke und Taschen sind ein Bestandteil der Umfassungsmauern des Turmes (Foto J. Beránek, 2009).

Abb. 20: Obere Kapelle des Karners in Sedlec bei Kutná Hora. Die enge Stilbindung mit dem Presbyterium der Kirche des hl. Jakobus belegt nicht nur die Lanzettform der Fensterbögen, sondern auch die Massengestalt und die Oberflächengliederung der subtilen Türme der westlichen Fassade. Die grundlegende Inspirationsquelle, wenigstens für die Bildung des Aussehens des Exterieurs war die Konventkirche in Sedlec. Die Vorlage für die Türme der westlichen Fassade kann man in der Bildung der Türme der frühgotischen Kirche in dem nahen Kolín/Kolin suchen (Foto J. Beránek, 2009).

Abb. 21: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Detail eines Teils der Südwand des Presbyteriums. Das östliche Drittel der Südwand nimmt eine tiefere Nische des wirklichen Sediles der rechteckigen Form ein. Dass es sich um ein Sedile handelt, belegten sowohl die Tiefe der Nische, als auch die Spuren nach dem angeklebten Maßwerk, das sich in dem oberen Drittel der Fläche der Nische befand. Das spätgotische Chorgestühl verdeckt die Nachbarnische, die ähnlich wie in der Nordwand des Presbyteriums mit einem Segmentbogen eingewölbt ist (Foto J. Beránek, 2008).

Abb. 22: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Detail der Gliederung des erhaltenen Fragments des Sockels des gekuppelten Dienstes, von dem Elemente der diagonalen Rippen und des Gurttes, der zwei Felder des Kreuzrippengewölbes teilte, gewachsen sind (Foto A. Mudra, 2009).

Abb. 23: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Blick in den südlichen Teil des Depositoriums im Stockwerk oberhalb der Sakristei. Die Gliederung der Süd- und Ostwand des Depositoriums im Stockwerk zeigt eindeutig, dass die ursprüngliche Absicht der Durchbruch der Mauern durch breite Spitzbogenfenster war, so dass die Fläche der Wand gar nicht zur Geltung kommen könnte, ausgenommen die typische Wandunterlage, begleitet an den Seiten mit einem Paar der Wanddienste. Diese Konzeption wurde noch im Verlauf des Aufbaus verlassen und die südliche Mauer wurde durch ein Paar der schmaleren Fenster durchbrochen (Foto J. Beránek, 2009).

Abb. 24: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Vergleich der Ansätze der Gewölberippen an den Seitenmauern der dreischiffigen Halle. Links der Ansatz des Gewölbes an der Südwand, in der Mitte an der Nordwand. Rechts ein Kompositgebilde in der südöstlichen Ecke des östlichen Feldes des südlichen Seitenschiffes. Die Aufnahme zeigt deutlich, dass der Anfangsblock beide vorherigen Formen kombiniert (Foto J. Beránek, 2008).

Abb. 25: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Gliederung der Fenster des Presbyteriums und des Schiffes. Links oben ein Fenster in der Achse des Chorabschlusses, darunter ein typisches Fenster auf der Nordseite des

Schiffes. Rechts oben westliches Randfenster der Nordseite, darunter ein typisches Fenster auf der Südseite des Schiffes, unten westliches Randfenster der Südseite über der Treppe bei dem südlichen Turm (Foto J. Beránek, 2008/9).

Abb. 26: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Vergleich der Wandunterlagen des Ansatzes der Gewölberippen in dem hl. Jakobus (links) und der oberen Kapelle des Karners in Sedlec (Aufnahme in der Mitte und rechts) (Foto J. Beránek, 2009).

Abb. 27: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Links ein Typus des Kapitells, das die Dienste im Chorabschluss beendet. In der Mitte ein Detail der Gliederung der Wand des Presbyteriums mit einem bizarren Kapitell, durch das ein rundlicher Dienst wächst, der die Rippe des queren Gurtbogens erhebt. Das Kompositgebilde ist von den präzise gebildeten Kapitellen des Chorabschlusses genügend entfernt, es stammt trotzdem aus der gleichen Zeit. Es handelt sich um einen Zug, den wir auf verschiedenen Stellen der Kirche finden. Rechts befindet sich die Aufnahme eines Gebildes, das von einer Unterlage und einem Dienst bei der südöstlichen Ecke des nördlichen Turmes, an die ein Halbpfeiler der nördlichen Arkade anschließt, zusammengestellt wurde. Es ist schon auf den ersten Blick deutlich, dass die Unterlage mit dem ähnlichen Element im Kärner in Sedlec identisch ist und es ist an ihr die Stilverschiebung im Vergleich mit dem Presbyterium und der Ostwand des Schiffes, ersichtlich (Foto J. Beránek, 2008).

Abb. 28: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Ansicht des westlichen Teils der Südwand des Schiffes und des anliegenden südlichen Turmes. Zwischen den Stützpfeilern der südöstlichen Ecke des Turmes und den Stützpfeilern des schmalen westlichen Feldes wurde ein dreieckiges Türmchen mit der Treppe eingelegt, die ursprünglich eine in dieses Feld eingelegte und von einem schräg versetzten quadratischen Fenster über der Treppe beleuchtete Empore zugänglich machen sollte. Die Aufnahme erfasst gleichfalls den unvollendeten südlichen Turm, der im oberen Teil polygonal ist (Foto J. Beránek, 2008).

Abb. 29: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Ansicht des westlichen Teils der Südwand der dreischiffigen Halle und des beiliegenden südlichen Turmes. Zwischen den Stützpfeilern der südöstlichen Ecke des Turmes und den Stützpfeilern des schmalen westlichen Feldes des südlichen Schiffes wurde ein dreieckiges Türmchen mit der Treppe eingelegt, die ursprünglich die in dieses Feld eingelegte und mit einem schräg versetzten viereckigen Fenster über der Treppe beleuchtete Empore zugänglich machen sollte. Die Aufnahme erfasst gleichfalls den unvollendeten südlichen, im oberen Teil polygonalen Turm (Foto J. Beránek, 2008).

Abb. 30: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Detail des Baldachins auf der Südseite des östlichen Pfeilers der nördlichen Arkade. Die östlichen Pfeiler der nördlichen und südlichen Arkade sind die einzigen, an denen sich ursprüngliche, aus der III. Bauetappe stammende Baldachine erhalten haben (Foto J. Beránek, 2009).

Abb. 31: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Blick nach Süden quer durch das Mittelschiff im Dachboden über den Gewölben. Unter den Bundbalken des klassizistischen Dachstuhles befinden sich verstärkende Holzzugstangen, datiert zum Jahr 1714. Unter den Zugstangen sind Taschen nach den Balken der provisorischen Konstruktion aus der Zeit des Aufbaus der Scheidbögen zu sehen. Auf der Mauerkrone der südlichen Arkade hat sich eine Schwellenpette des spätgotischen Dachstuhles erhalten, mit regelmäßig platzierten Kammerschlitzen der Bundbalken (Foto J. Beránek, 2009).

Abb. 32: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Blick vom Westen in den Dachboden des nördlichen Seitenschiffes. Außergewöhnlich interessant ist die Geometrie der queren Scheitellinien der Gewölbe beider Seitenschiffe, wie die in die Horizontalebene gerichtete Aufnahme zeigt - das Gewölbe steigt in der Querrichtung von den äußeren Umfassungsmauern (hier links) zu der Aufmauerung der Scheidbögen (Foto J. Beránek, 2009).

Abb. 33: Foto aus der Zeit der Rekonstruktion der Kirche des hl. Jakobus in Kutná Hora in den Jahren 1941–46. Blick in das 2. Feld des Mittelschiffes vom Osten. Die außergewöhnlich wichtige Aufnahme, errichtet vor dem Abbau des Gewölbes, erfasst einen großen hohlen Schlussstein, der ursprünglich die Achse des nördlichen und südlichen Eingangs akzentuierte. Bei der Rekonstruktion wurde ein kleinerer massiver Schlussstein versetzt. Das Feld wurde vom größeren Teil übermauert, eingerechnet Scheitel der beiden Trenngurtbögen (SokA Kutná Hora, Sammlung der Fotografien und Negative Kutná Hora, 373/IIb).

Abb. 34: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Blick in den Gewölbescheitel im 1. Stock des südlichen Turmes. Diagonale Rippen laufen nicht auf einer geraden Linie, sondern sich im Scheitel verfehlen, was einen Effekt des rotierenden Schlusssteines schafft. Eine offene Frage bleibt, ob es sich um eine Absicht handelte oder um eine Folge des unvollkommenen Ansatzens der Rippenansätze handelte (Foto J. Beránek, 2009).

Abb. 35: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Das Ruthardovský Wappen, verziert mit dem Helm mit der Decke, das sich im Gipfel der nördlichen Arkade der Kapelle des südlichen Schiffes befindet, ruht auf dem Maskaron, dem aus dem Mund von vegetabilen Ranken wachsen. Der steinerne Monoblock

(?) wurde in den Deckbogen der Arkade offensichtlich sekundär versetzt (Foto A. Mudra, 2009).

Abb. 36: Kuttenger Graduale aus der Zeit um 1490, hinterlegt in ÖNB unter der Signatur Mus.HS.15501. Die Miniatur auf dem Fol. 116v erfasst die Kirche des hl. Jakobus vom Südwesten. In der Zeit der Entstehung der Handschrift mit der Illumination existierte schon mehr als 30 Jahre lang ein anderer Dachstuhl, der zu dem hohen Walmdach gehörte (übernommen aus: E. Leminger, Umělecké řemeslo v Kutné Hoře. Praha 1926).

Abb. 37: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Grundriss und zwei Querschnitte des spätgotischen Dachstuhls, der 1824 entfernt wurde. Der Plan angeblich aus dem Jahre 1834, offensichtlich aber aus den Jahren 1823/24, bis jetzt fehlerhaft für den Entwurf des neuen klassizistischen Dachstuhls gehalten. Der Autor war wahrscheinlich der Zimmermann Václav Händl aus Čáslav/Tschaslau, der den bestehenden klassizistischen Dachstuhl geschaffen hat. Bei der Untersuchung der Kirche wurde festgestellt, dass in ihrem Dachraum Teile des älteren Dachstuhls erhalten geblieben sind. Die Abstände der Kammerschlitze nach Bundbalken des ehemaligen Vollgespärres entsprechen ganz genau der Lokalisierung des Vollgespärres in dem erhaltenen Plan. Außerdem entsprechen hinsichtlich des Grundrisses auch schwalbenschwanzförmige Endverkämmungen des zwischenliegenden gepärrten. Die dendrochronologische Analyse hat bestimmt, dass das Holz für den Dachstuhl zur Wende der Jahre 1458/59 gefällt wurde (SokA Kutná Hora, AMKH Kutná Hora, Sammlung von Karten und Plänen, Inv.-Nr. 73).

Abb. 38: Kutná Hora, die Kirche des hl. Jakobus. Südöstliche Ecke des nördlichen Turmes im Niveau des 3. Stockes. Blick vom Dachboden der dreischiffigen Halle. Die östliche und südliche Wand des Turmes ist aus dem nicht verputzten Bruchstein ausgemauert. Dem südlichen Turm gegenüber ist die Aufmauerung der nördlichen Arkade und die südliche Mauer des nördlichen Turmes verbunden (Foto J. Beránek, 2009).

Abb. 39: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Ansicht der Ostseite des nördlichen Turmes im Niveau des 2.–4. Stockes über der Mauerkrone des Schiffes. Auf dem Mauerhaupt hat sich ein deutlicher Abdruck des hohen steilen Daches erhalten, der zweifellos dem spätmittelalterlichen Dachstuhl gehörte. Der verputzte Teil der Fläche gehört offensichtlich dem Bruchsteinmauerwerk (Foto J. Beránek, 2009).

Abb. 40: Links die Gliederung der Südwand des Presbyteriums des hl. Jakobus, rechts die Nordwand des Schiffes der Konventkirche in Sedlec. Das Prinzip der Bildung der Wand ist im Grunde identisch, in Sedlec kommt aber die Fläche der Unterlage nicht direkt zur Geltung, weil sie von runden Seitendielen der ursprünglich Diagonalrippen bedeckt ist, während im Fall des hl. Jakobus die Fläche der Beilage und ihre Trennung von der Fensterwand gerade geswegen zur Geltung kommt, weil die Diagonalrippen schon im Fuß des Gewölbeansatzes mit dem Kapitell abgeschlossen sind (Foto J. Beránek, 2008/2005).

Abb. 41: Kloster in Sázava/Sazawa. Blick in den Scheitel des Gurtbogens, der das östliche Paar der Felder des ehemaligen Kapitelsaales trennt. Es handelt sich wahrscheinlich um die einzige bekannte zeitgenössische Analogie der Verwendung des Schlusssteines im Scheitel des Gurtbogens. Hier wurde eine ungewöhnliche Form des untergewölbten Baldachins benutzt (Foto J. Beránek, 2009).

Abb. 42: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Steinmetzzeichen, die auf dem Bau vorkommen. 1–4 Zeichen, die auf architektonischen Elementen und Quadranten des Presbyteriums und der nördlichen Wendeltreppe vorkommen; 5 – ein Zeichen, das auf den Pfeilern der dreischiffigen Halle vorkommt; 6–7 Treppe in der westlichen Fassade (Kleekreuz und ein Vöglein auf dem Zweiglein). Ohne die Untersuchung vom Gerüst kann man die Zeichen auf den Pfeilern der dreischiffigen Halle nur schwer entdecken. Sie unterscheiden sich offensichtlich von den Zeichen im Presbyterium, was nicht nur eine unterschiedliche Bauetappe, sondern auch eine andere Zusammensetzung der Steinmetzhütte belegt (Foto J. Beránek, 2008–09).

Abb. 43: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Oberes Stockwerk des nördlichen Turmes vom Südosten. Wände des oberen Stockwerkes des Turmes sind durch hohe, gekuppelte Spitzbogenfenster gebrochen, ursprünglich zweifellos mit Maßwerken. Auffallend ist der Einklang der Profilierung des Gesimses mit dem Presbyterium und dem Schiff. Bei der Errichtung des barocken Zwiebdaches wurde außer dem Meißeldach das durchbrochene Geländer über dem Kranzgesims entfernt (Foto J. Beránek, 2009).

Abb. 44: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Detail des spätgotischen Maßwerks im Deckbogen des breiten Fensters der westlichen Fassade im Niveau der Empore (Foto J. Beránek, 2009).

Abb. 45: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Der sog. grüne Mann, dem aus dem Mund zu beiden Seiten vegetabile Ranken wachsen. Die Skulptur ist ein Bestandteil der breiten Konsole unter dem Rippenansatz an der Nordwand zwischen dem 2. und 3. Feld vom Westen. Unsicher ist die Datierung dieses Elementes, das im Vergleich mit Bildhauerelementen an den Pfeilern der Kapellen der Seitenschiffe wesentlich schematisch ist. Im Grunde kann man sowohl den vorhussitischen Ursprung, als auch den spätmittelalterlichen, aus der 2. Hälfte des 15. Jahrhunderts nicht ausschließen (Foto J. Be-

ránek, 2008).

Abb. 46: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus: Malerei auf der Vermauerung des unteren Teiles des östlichen Fensters des nördlichen Seitenschiffes, überdeckt von dem um etwas jüngeren Gewölbe der sog. Charvátovská-Kapelle, vom Anfang der 60er Jahre des 15. Jahrhunderts. Es handelt sich um ein untraquistisches Thema mit der Abbildung des Schmerzensmannes mit offenen Augen unter dem Baldachin irgendeines Kastens, mit dem Kelch und der Hostie an der Seite (Foto A. Mudra, 2009).

Abb. 47: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Die Assunta auf der linken Seite des östlichen Fensters des nördlichen Seitenschiffes, überdeckt von einem etwas jüngeren Gewölbe der sog. Charvátovská-Kapelle, belegt die Beliebtheit der marianischen Ikonografie. Ähnlich wie andere Malereien in diesem Teil der Kirche, gehört sie zum älteren Horizont der Ausmalung vom Anfang der 60er Jahre des 15. Jahrhunderts (Foto J. Beránek, 2008).

Abb. 48: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Sanktuarium in der nordöstlichen Wand des Chorabschlusses. Die verkleinerte Form der Profilierung der Archivolte, ursprünglich mit der Kreuzblume beendet, erinnert an die Gliederung des Portals in der westlichen Fassade der Kirche. An beiden Seiten des Sanktuariums wurden in den 70er-80er Jahren des 15. Jahrhunderts Gestalten der knienden Engel, die Kerzen halten, ausgemalt (Foto J. Beránek, 2008).

Abb. 49: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Ansicht der Südseite der Kapelle im östlichen Feld des nördlichen Seitenschiffes. Rechts schließt die Nordwand des Presbyteriums an. Das Stockwerk über der Kapelle mit der sog. Charvátovská-Empore ist durch eine Paulatsche, die auf eine reich profilierte spätmittelalterliche Konsole versetzt wurde, zugänglich. Anders ist der östliche Teil der Paulatsche gebildet, offensichtlich älterer Herkunft, auf einem Paar der Konsolen mit runden Stirnen gesetzt. Das kleine Portal von der nördlichen Wendeltreppe stammt vielleicht noch aus dem 14. Jahrhundert, obwohl es in die Masse der Treppe zweifellos sekundär eingelegt wurde. Auf dem ursprünglich kurzen Balkon könnte eine Orgel vorkommen, es könnte beziehungsweise über ihn der an der Grenze des Presbyteriums und des Mittelschiffes situierte Lettner zugänglich sein (Foto J. Beránek, 2008).

Abb. 50: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Blick in das Renaissancesceingewölbe des 1. Stockes des nördlichen Turmes. Der nördliche Turm wurde in der 2. Hälfte des 16. Jahrhunderts durch ein Paar Gewölbe geteilt. Das obere Stockwerk ist niedriger, hier befand sich die Wohnung des Turmwächters. Bei dieser Bauherrichtung ist logisch die ältere hölzerne prismatische Konstruktion untergegangen. Der sekundäre Durchschlag im Gewölbescheitel hat die Form einer Glocke, die irgendwann in der Vergangenheit durch die Öffnung herabgetragen wurde (Foto J. Beránek, 2009).

Abb. 51: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Zwei Entwürfe für die Dachkuppel des nördlichen Turmes, offensichtlich aus dem Jahre 1697. Nicht datiert und signiert. Es handelt sich um zwei Entwürfe, die der Zimmermann Filip Knop dem Stadtrat in Kutná Hora im Dezember 1697 vorgelegt hat. Die Attribution und die Datierung sind sehr wahrscheinlich, weil wir von Urkunden wissen, dass dem Rat gerade zwei Varianten der Lösung des neuen Daches vorgelegt wurden. Es wurde die einfachere, mit der einzigen Laterne (links) ausgewählt. Die zweite, nicht realisierte Variante mit zwei Laternen war anspruchsvoller (rechts). Das Zwiebeldach hat das Walmdach wahrscheinlich spätgotischer Herkunft ersetzt. Die Form des neuen barocken Daches hat für die Zukunft eine Norm festgelegt, an der sich dann auch die Zimmerleute bei der Aufrihtung des neuen Daches nach dem Brand im Jahre 1824 und dem Brand der Laterne im Jahre 1834 gehalten haben (SokA Kutná Hora, AMKH Kutná Hora, Sammlung von Urkunden, Inv.-Nr. 13.307).

Abb. 52: Angeblich eine Schießscheibe mit dem Blick auf die Nordseite der Kirche des hl. Jakobus aus dem Jahre 1826. Anonymus. Das Ölgemälde auf Leinwand ist eine sehr wichtige ikonografische Quelle für die Erkenntnis der Gestalt der Nordseite der Kirche des hl. Jakobus kurz nach dem Brand der Stadt im Jahre 1823. Die Fassaden des Presbyteriums und des Schiffes sind offensichtlich verputzt, was mit der unterschiedlichen Farbe bezeichnet ist (ockergelb) der Quaderverkleidung des Turmes gegenüber (graublau). Der ursprüngliche nördliche Eingang neben dem Fenster in die Charvátovská-Kapelle zwischen dem 2. und 3. Stützpfiler des Schiffes vom links ist vermauert. Der Eingang bei dem nördlichen Turm, errichtet am Anfang des 18. Jahrhunderts, ist von einer barocken Vorhalle mit den abgeschrägten Ecken gedeckt. In der Abfasung der verputzten Wände an den Seiten des Eingangs befinden sich Nischen. In der Achse über dem Eingang befindet sich die Statue des Heiligen, der Geste nach vielleicht des hl. Wenzels. Links von der Vorhalle befindet sich ein offenes Vordach mit dem Pultdach. Vor ihm die Statue Christi am hölzernen Kreuz (das Kreuz mit dem Korpus wurde im Jahre 1854 durch ein aus Gusseisen ersetzt). Das Spitzbogenfenster im Niveau des 3. Stockes ist zugemauert, ähnlich wie auch die übrigen Fenster dieses Stockes. Das Walmdach der Kirche stammt aus dem Jahre 1824 und ist mit der gebrannten Dachdeckung bedeckt, die doppelt gelegte Biberschwänze gebildet haben (ČMS Kutná Hora, ohne Inv.-Nr., Zuwachsnnummer 2411/80).

Abb. 53: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Westlicher Teil der Gewölbe des südlichen Seitenschiffes. Blick von der nordöstlichen Ecke des südlichen Turmes. Links auf der Aufmauerung des südlichen Scheidbogens befindet sich eine erhaltene Schwellenpfette des spätmittelalterlichen Dachstuhles. Bemerkenswert ist, dass einzelne Gewölbefelder im ganzen Ausmaß des südlichen Schiffes Rückgurtbögen teilen, die nicht für mittelalterliche, sondern für barocke Konstruktionen typisch sind (Foto J. Beránek, 2009).

Abb. 54: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Ansicht der Kirche des hl. Jakobus vom Südwesten von F. Lepgje aus dem Jahre 1847. Ölgemälde auf Leinwand. Das westliche Fenster im Stockwerk des südlichen Turmes ist zugemauert, an der Grenze des 1. und 2. Stockes sind an den Ecken auf den Absätzen des Mauerwerkes der südwestlichen und südöstlichen Ecke Fialen erfasst. In der Stirnwand ist die eingelassene Treppe mit einem quadratischen, mit dem Pultdach beendeten Aufsatz über dem Gesims der Stirnwand beendet. Bei dem nördlichen Turm ist auf der Südseite im Niveau des 3. Stockes ein schräger Abdruck nach dem Walmabschluss des älteren gotischen Daches klar deutlich. Heutzutage ist diese Fläche nicht vom verputzten Bruchsteinmauerwerk gebildet, sondern von der Quaderverblendung aus den Jahren 1936/7. Das Spitzbogenfenster dieses Stockes ist ähnlich wie übrige Fenster zugemauert. Das Mauerhaupt ist durch zahlreiche Zuganker durchbohrt, die das Mauerwerk des Turmes sichern. Die Abbildung der spätgotischen Gestalt zwei Häuser in der südlichen Front des Bebauungsblocks westlich von der Kirche verdient erwähnt zu werden. Ganz links befindet sich das Haus Konstr.-Nr. 11, das zu der zeitgenössischen Neostil-Gestalt im Jahre 1870 umgebaut wurde. Rechts von ihm befindet sich dann das Eckhaus Konstr.-Nr. 2 mit dem steilen, damals wahrscheinlich noch mittelalterlichen Dach mit dem Halbwalmgiebel (ČMS Kutná Hora, Inv.-Nr. VU/38/M).

Abb. 55: Nicht datierter und nicht signierter Grundriss der Kirche des hl. Jakobus, etwa die Mitte des 19. Jahrhunderts. Der Plan ist ein wichtiger Beleg der Grundrissordnung der Kirche in der Zeit noch vor zwei großen Rekonstruktionen in der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts. Er erfasst den Grundriss der heutzutage nicht existierenden barocken nördlichen Vorhalle, und die Platzierung der Altäre und Bänke im Interieur der Kirche. Der Plan bezeichnet auch den Charakter des Pflasters; die rote Linie gehört allem Anschein nach den Ziegelementen, die blaue dem Steinpflaster. Fenster im Erdgeschoss beider Türme sind noch vermauert (die westlichen wurden am ehesten in den 70er Jahren des 19. Jahrhunderts geöffnet). Vermauert ist auch das ursprüngliche gotische Portal in der Nordwand des Schiffes vor der Salazarovská-(Charvátovská)-Kapelle. Wichtig ist auch die Erfassung der Grundrissituation der Treppen und heutzutage nicht erhaltenen Exterieur-Treppenantritte an die Wendeltreppe (SokA Kutná Hora, AMKH Kutná Hora, Sammlung von Karten und Plänen, Inv.-Nr. 74).

Abb. 56: Entwurf der Gestalt der nördlichen Fassade des Schiffes von L. Lábler aus den Jahren 1891/2. Lábler rechnete damit, dass der barocke Eingang bei dem nördlichen Turm regotisiert wird, wobei die vorgesetzte barocke Vorhalle abgerissen wird. Die Vorhalle wurde abgerissen, aber zum Schluss wurde der ursprüngliche Eingang neben der Charvátovská-Kapelle erneuert und der barocke Eingang bei dem Turm zugemauert. Die rot schraffierte Linie, die die Fenster durchhaut, bezeichnet die Höhe der Vermauerung der Fenster des Schiffes vor der Rekonstruktion. Die Vermauerungen der Fenster wurden bei der Rekonstruktion im Jahre 1892 entfernt, wobei Maßwerke in Deckbögen, ausgenommen das westliche Fenster bei dem nördlichen Turm, ausgetauscht wurden (SokA Kutná Hora, Fonds AMKH – MÚ, Schrift-Manipulation 1850–1932, Sign. III/74 – 1891, Kirche des hl. Jakobus – Rechnungen, Pläne, Kart. 98).

Abb. 57: Fotos aus der Zeit der Rekonstruktion der Kirche des hl. Jakobus in Kutná Hora in den Jahren 1941–46. Beschreibung der Aufnahme im Album: „Partie über der durchgebrochenen Wölbung. Blick vom Dachraum in die Kirche. ‚Der Weg‘ des Bauleiters. Horáček über die gebliebene feste Basis der abgerissenen Wölbung im Dachboden des Hauptchores Februar 44“. Die Aufnahme zeigt, dass die Basis-Teile der Gewölbeansätze, genauso wie anliegende Flächen der Gewölbekappen bei der Rekonstruktion erhalten wurden (Erzdechanetamt Kutná Hora, Instandsetzung der Erzdechanekirche des hl. Jakobus, Album II, Aufnahme Nr. 307, Autor J. Kohel – J. Čáp).

Abb. 58: Fotos aus der Zeit der Rekonstruktion der Kirche des hl. Jakobus in Kutná Hora in den Jahren 1941–46. Rechts im Hintergrund ein Spitzbogen der nördlichen Arkade des schmalen westlichen Feldes vor den Türmen, links das anschließende Gewölbefeld. Die Aufnahme wurde in der Zeit angefertigt, als in das Wölbgerüst die Rippen für die folgende Wölbung beider Gewölbefelder eingesetzt wurden. Darüber läuft eine in der Barockzeit eingesetzte Eichenholzzugstange, in die Aufmauerung beider Scheidbögen hineingesteckt (SokA Kutná Hora, Sammlung der Fotografien und Negative Kutná Hora, 394/IIIB).

(Übersetzung J. Kroupová)